

Генералъ о. з. ИВАНЪ ПАШИНОВЪ

Бившъ командиръ на сжщия полкъ

Военна история

на

23 П. ШИПЧЕНСКИ ПОЛКЪ ВОЙНАТА СЪ СЪРБИТЬ — 1915 Г.

II ТОМЪ



СОФИЯ

Печатница на Арм. в.-изд. фондъ
1931

Първият томъ е „Военна история на 23 п. Шипчански полкъ — Войната съ турци и съюзници — 1912-13 г.“

23 п. ШИПЧЕНСКИ ПОЛКЪ

ВЪ ВОЙНАТА СЪ СЪРБИТЬ — 1915 Г.



Полковата сватина

Написалъ
Генералъ о. з. ИВАНЪ ПАШИНОВЪ
Бившъ командиръ на сжция полкъ

СОФИЯ
Печатница на Арм. в.-изд. фондъ
1931

ПРЕДГОВОРЪ

Съ обявяването на свѣтовната война — родната армия отново се понесе въ нова борба, литна къмъ нови подвизи и слава. Легендарниятъ одрински герой — орлитъ Шипченски — въ бѣсенъ устремъ забиха родното знаме на Китка, превръкнаха Тимока, прегазиха Сърбия, стигнаха до изворитѣ на Вардара и, заровени въ сивѣжнитѣ прѣспи на Шаръ планина, съ премръзнали крака и р.жѣ, стигнаха Дебъръ, Охридъ, Струга, преминаха Дринъ, огласиха дивитѣ албански планини съ мощното „ура“ и стигнаха до прохода Бабия; починаха малко за да продължатъ страшната неравна борба — за свободата на брата-робъ. —

Като командиръ на 2|8-а бригада поднасямъ на читателитѣ настоящата история, въ която сж описани славнитѣ побѣди на Шипченци въ тази голѣма кървава борба, що раздрусѣ цѣлия свѣтъ, история съставенѣ по документитѣ и реляциитѣ на 2|8-а бригада и на 23-й Шипченски полкъ.

Въ тѣзи история сж засѣгнати и бойнитѣ действия на 12-й п. Балкански, 10-й п. Родопски, 55 и 50 полкове; на 1-а дружина отъ 4-й Македонски полкъ, на 1-а дружина отъ 11-й Сливенски полкъ, на 8 и 18 артилерийски полкове и на 1|8-а пионерни рота, които съвмѣстно, рамо до рамо съ Шипченци, сж действували за достигане общата целъ — обединението на Българския народъ.

Генералъ отъ запаса **Иванъ Пашиновъ.**



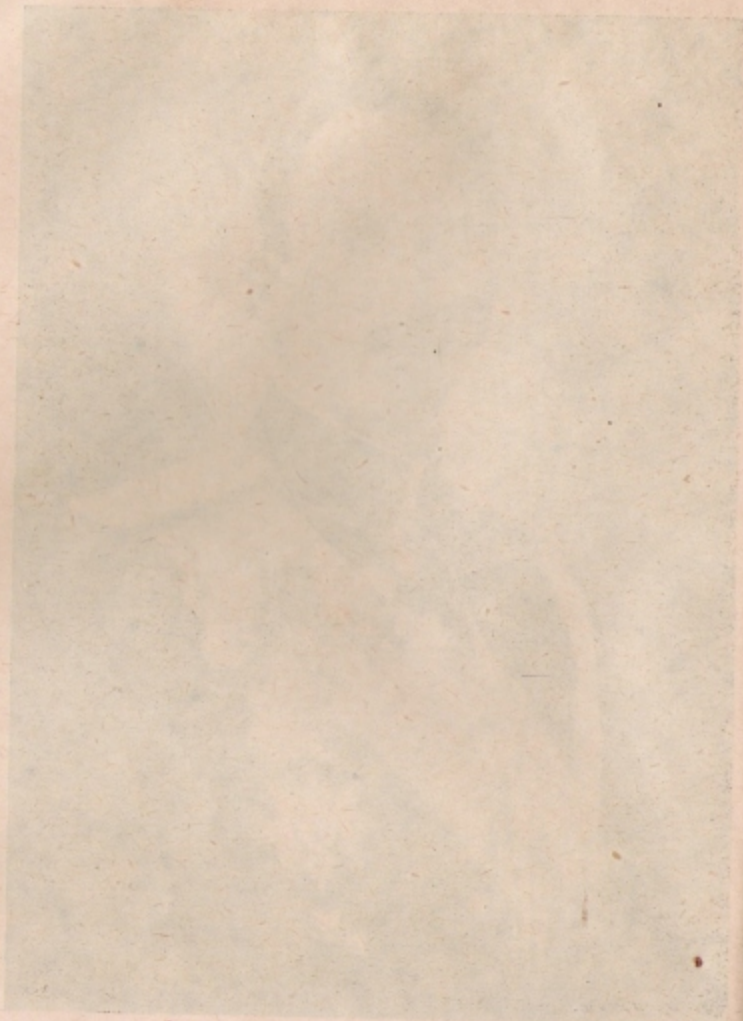
Бившиятъ царъ на българитѣ
Негово Величество Фердинандъ I



Негово Величество Борисъ III
Царь на българитѣ



Негово Величество Борисъ III
Царь на българитѣ



Историческое общество
Историческое общество



Главнокомандващият д-йствиющата армия
генерал-лейтенантъ Жековъ Н.



Командващият I отдѣлна армия
Генералъ-лейтенантъ Бояджиевъ Кл.



Командирът на 2/8 бригада
Полковникъ Пашиновъ Ив.



Командирът на 23 п. Шипченски полкъ
полковникъ Мановъ П.



Командирът на 23 п. Шипченски полкъ
полковникъ Мановъ П.

ЧАСТЪ ПЪРВА

Войната съ сърбитѣ

I ГЛАВА

Причини за намѣсата на България въ общоевропейската война*)

Следъ дипломатическата и военна несполука въ 1913 г. новото българско правителство имаше за главна задача да ликвидира съ дветѣ войни и да спаси поне онова отъ придобивките на армията, що може да се спаси. Основата на усвоената следъ Букурешкия миръ политика бѣ съвършено еднаква съ политиката на всички предшествующи правителства: „Постигане народнитѣ идеали съ помощта на Австрия, а не на Русия“.

Българскиятъ народъ имаше точно опредѣлени исторически цели. Всички партии бѣха единодушни, когато станеше въпросъ за народнитѣ идеали. Но щомъ се потърсѣха срѣдствата за постигане на тия идеали, нашитѣ политически групировки винаги раздѣляха народа на две половини: едни считаха, че народнитѣ идеали ще могатъ да се постигнатъ съ помощта на Русия (Тройното съглашение), а други — съ помощта на Австрия (Тройния съюзъ). И често смѣняванитѣ правителства се люшкаха непрестанно отъ едната групировка на великитѣ сили къмъ другата.

Движейки се въ този омагьосанъ кръгъ, нито една отъ нашитѣ политически партии неможѣ да схване политическата истина, че великитѣ европейски народи се борятъ за постигане на своитѣ велики цели и интереси и че, ако ние стоимъ на пътя на тѣзи интереси, ще бждемъ унищожени, независимо отъ това дали сме съюзници, или противници. Едвамъ когато се съюзихме съ централнитѣ сили, когато попаднахме подъ бруталнитѣ действия на германската

*) Извлечение отъ Исторически прегледъ на общоевропейската война — Христовъ.

политика и германската главна квартира, предъ насъ блѣсна ясно тази истина: въ всички съюзнишки отношения германското правителство държеше на пръвъ планъ интереситѣ на своя народъ и отиваше насрѣща имъ и тогава, когато това противоречеше на нашитѣ интереси, макаръ да бѣхме съюзници. —

Новото българско правителство неможѣ да се освободи отъ друго едно наследство отъ миналото, което бѣ една отъ причинитѣ за нашитѣ неуспѣхи въ 1913 г. Общиятъ лозунгъ обединението на всички българи въ една държава, се възприемаше безрезервно отъ цѣлия български народъ. —

Следъ 1913 г. намъ се налагаше една ревизия на идеалитѣ на нашия народъ и пжтищата за постигането тѣзи идеали. Но ржководителитѣ на нашата политика не направиха тази ревизия. Тѣ бѣха решили да работятъ за унищожението на Букурешкия договоръ и за постигане наведнажъ всички народни идеали.

Българскиятъ народъ виждаше ясно, че свѣтовната война не увреждаше неговитѣ интереси. Той чувствуваше, че тази война сочи да разруши половината отъ европейския свѣтъ, защото и дветѣ воюващи страни бѣха готови да водятъ борбата до край, до окончателното съсипване на своитѣ врагове. Но несправедливиятъ и унизителенъ Букурешки миръ засѣгна дълбоко националното съзнание. Народътъ се видѣ ограбенъ отъ бившитѣ си съюзници и отъ своитѣ съседи. Загубата на Добруджа покрусил неговитѣ чувства къмъ свободата: той не можеше да се помири съ мисълта, че предъ очитѣ на цѣлъ цивилизованъ свѣтъ, когато всички народи се мжчатъ да разполагатъ съ своята свобода, българскиятъ народъ стана обектъ на срамно разграбване и грозно робство. Мощната македонска емиграция, която работѣ тѣй много до освободителната война въ 1912 г., неможеше да се помири съ новото робство наложено надъ Македония отъ сърби и гърци. Източна Тракия бѣ пожертвувана за да се закрепил турското владичество въ Европа. Северна България, населена отъ най-здравата частъ на нашето племе, кипеше отъ умраза къмъ ромжнитѣ, които я погизиха и поругаха. А отъ страшната умраза до жаждата за мръсть оставаше само една крачка.

Нашиятъ народъ, и следъ катастрофата въ 1913 година, не изгуби вѣрата въ себе си. Когато враговетѣ му очакваха да се предаде на безнадежно отчаяние, той сбърчи чело, дълбоко вѣрващъ въ своитѣ чисти идеали, и въ упоритъ трудъ потърси утѣха за нанесенитѣ му обиди и цѣръ за причиненитѣ му отъ войнитѣ рани. Той протестира предъ цивилизования свѣтъ за несправедливото ограбване и упорито започна да очаква благоприятния моментъ, за да развали несправедливия Букурешки договоръ. Македонскитѣ орга-

низации едновременно започнаха да се нагаждатъ за нова нелегална борба съ гърци и сърби за свободата на Македония.

Въ дветѣ войни България се мжчеше да надмине себе си и даде грамадни жертви: почти цѣла година мжжкото население бѣ подъ знамената, на отечествена служба, не работеше, а прояждаше събрания отъ по-рано капиталъ: грамаднитѣ разходи по войната разтроиха окончателно финанситѣ на страната; земята се обработваше едва на половина отъ немощни женски и старчески ржце и неможеше да даде добра реколта; множество стопанства се разтроиха, защото на бойнитѣ полета загинаха тѣхнитѣ ржководители; дребнитѣ занаяти почти пропаднаха; частниятъ и държавниятъ инвентаръ се похаби и износи; половината отъ способнитѣ за военна служба бѣха ранявани по единъ и повече пжти; страшна умора отъ войнитѣ се четеше по лицата на всички; ужасъ отъ жестокоститѣ на войната владѣеше въ сърцата на бойцитѣ.

Такова бѣ състоянието на българския народъ, когато избухна Общоевропейската война: върху тѣзи дани имаше да се базира нашето правителство, за да се опредѣли поведението на България въ свѣтовния конфликтъ.

Вече 35 години нашето отечество живѣеше самостоятеленъ политически животъ, който се регулираше съ единъ отъ най-добритѣ основни закони. Изникналитѣ на фалшива почва политически партии често подкопаваха основата на конституцията; често пжти народния гласъ се фалшифицираше въ изборитѣ, и Народното събрание не всѣкога е представлявало народната воля; често правителства се мѣняваха не по конституционенъ пжтъ. При всичко това, народътъ още вѣрваше въ своитѣ политически водачи, вѣрваше, че тѣ работятъ само за народното благо и че при разрешението на най-важни международни въпроси, правителството, което най-добре познава обстановкитѣ, ще вземе най-подходящо решение, на което всички трѣбва да се подчинятъ. Правителството бѣ увѣрено, че по свѣтовния конфликтъ, каквото решение и да вземе, народа ще се покори и ще съдействува за изпълнението му. Тѣй и стана въ сжщностъ: когато то реши България да се намѣси въ войната на страната на централнитѣ сили, макаръ голѣма частъ отъ народа да симпатизираше на народитѣ отъ Съглашението, той пакъ се подчини на правителственото решение, защото смѣтна, че то по-отговаря на общонароднитѣ интереси.

И тѣй, при опредѣляне поведението на България въ свѣтовния конфликтъ, нашето правителство трѣбваше да прѣвѣри наново и да разреши следнитѣ основни въпроси: 1) какви идеали имаше нашето племе следъ Букурешкия миръ; 2) постепенитѣ етапи за достигане на тѣзи идеали; 3) мо-

жеше ли да се избъгне намъсването на България въ всеобщата война; 4) способенъ ли е нашиятъ народъ да воюва за постигане народнитѣ идеали; 5) къмъ коя отъ воюващитѣ страни да се присъединимъ, ако трѣбва да се воюва; 6) колко ще продължи войната, ако ние се намъсимъ въ нея.

Трѣбваше преди всичко да се спечели време, въ което правителството да изучи общото положение у насъ и въ чужбина и следъ това да се вземе окончателно решение по тѣзи сложни въпроси. Независимо отъ това, трѣбваше да се организира добре разузнавателната служба, за да се събератъ необходимитѣ за това решение данни. Не бѣше лесно да се опредѣли на коя отъ дветѣ европейски групировки интереситѣ се сходятъ съ нашитѣ. Още по-мъчно бѣ да се опредѣли, коя отъ тѣзи групировки ще излѣзе победителка.

Ако нашето правителство бѣ сполучило да си организира добре информационна служба, то можеше още въ края на първата военна година да опредѣли съ голѣма вѣроятностъ на коя страна ще бжде победата. Опитното военно око можеше да открие още тогава много симптоми за поражението на централнитѣ държави, макаръ на нѣколко пѣти тѣ да достигаха до победата.

Но информационната ни служба не е била добре организирана. Нашето правителство следѣше хода на войната по случайни донесения на военнитѣ аташета и по официалнитѣ бюлетини, въ които всѣка главна квартира гледаше да изложи събитията на бойното поле въ своя полза. Тѣй че ржководнитѣ фактори несъзнателно се увлѣкоха въ отличната пропаганда на държавитѣ отъ централна Европа и повѣрваха искрено, че тѣ твърде скоро ще изтрѣгнатъ победата и ще диктуватъ мира на Европа.

Неутралитета на България

Следъ Сараевския атентатъ Сърбия бѣ поставена въ много трудно положение, защото всѣки день конфликта ѝ съ Австрия влизаше въ по-остра форма. Желѣзниятъ обржчъ отъ западъ взе да се разтваря. Нашето правителство не разполагаше съ достатъчно данни, за да опредѣли, какъ ще се разреши започнатия европейски конфликтъ, защото не бѣше добре ориентирано за общото положение вънъ отъ България. И когато Австрия обяви война на Сърбия, нашето правителство обяви, че България ще пази неутралитетъ спрямо дветѣ воюващи страни, макаръ войната да бѣше непосредствено до нашата граница.

Едва ли е имало решение на нѣкое правителство въ България, което да е било посрещнато съ такава радостъ и

съ таково желание на цѣлия народъ да го подкрепи до край. Защото то съвпаднаше съ желанието на широкитѣ народни маси. И най-вѣрлитѣ патриоти смѣтаха, че народътъ трѣбва да отпочине добре следъ дветѣ войни, че трѣбва да заличи ранитѣ си, че трѣбва да се подготвятъ сърдцата за нови жертви въ името на народнитѣ идеали. Заредиха се грандиозни военни събития, които скоро обхванаха почти цѣла Европа. Воювалиятъ български народъ най-добре схващаше ужаситѣ на голѣмитѣ сражения по разнитѣ фронтове. Той ликуваше съ победителитѣ, които обичаше, или страдаше съ победенитѣ. Рускитѣ успѣхи противъ Австрия се посрещаша съ буйна радостъ и молебствие за преуспѣването на руското оржжие. Германскитѣ успѣхи въ Белгия и Франция, макаръ да не въодушевяваха нашия народъ, той ги адмирираше, защото му напомняха грѣмотевичнитѣ удари недавна нанесени на Турция. Погазването на Сърбия причиняваше болка на много сърдца въ България, но всички смѣтаха, че измѣнницитѣ съюзници трѣбва да се накажатъ. А когато сѣрбитѣ прогониха своитѣ врагове изъ сѣрбска земя, тази славянска победа възбуждаше благородна гордостъ и у българитѣ.

Ржководнитѣ фактори отъ своя страна неможаха да останатъ напълно неутрални: тѣ имаха предизетата идея, че Австрия е благосклонна къмъ България и че съ нейна помощъ ще се постигнатъ народнитѣ идеали. Тѣ прекомѣрно се радваха на непълнитѣ побѣди на централнитѣ държави, открито скѣрбѣха при всѣки тѣхенъ неуспѣхъ, нарушаваха неутралитетата, въ тѣхна полза, което вредѣше на отношенията ни съ държавитѣ отъ съглашението. Тѣй напимѣръ, нашето правителство не реагира, когато австрийскиятъ императоръ заплашваше Ромжния, че България ще промени поведението си на приятелство спрямо нея, ако тя се отдѣли отъ тройния съюзъ. То не се противопостави твърдо и на германскитѣ опити да се изпращатъ военни материяли на издѣхваща Турция. Най-после, то като че не можеше да се противопостави и на онези чужденци и българи спекуланти, които снабдяваха Турция съ необходимитѣ ѝ материяли презъ пристанището Деде-агачъ, за което Франция енергично протестира.

Македонската организация използва затруднителното положение на Сърбия и, подпомагана отъ Австро-Унгария, започна да работи усилено за свободата на своето отечество. Малкитѣ чети формираны въ Македония и недоволството на населението отъ новия режимъ заставиха сѣрбската главна квартира да остави много войски за поддържане властѣта си въ Македония.

Постепенно почти цѣла Европа се ангажира въ конфликта и ставаше за всички ясно, че бждещиятъ миръ не ще остави старото положение на континента. Имаше голѣма

вѣроятност да се наложи ревизията на несправедливия Букурешки миръ, която влизаше въ програмата на нашето правителство. По този начинъ България можеше да използва своето благоприятно положение и безъ война, а само съ своя неутралитетъ да постигне поне частично обединение на българското племе. Нашето отечество, колкото и да бѣ малко, можеше да спечели много, ако запазеше до край неутралитета и не се намѣси въ борбата, защото то разполагаше съ здрава калена въ две войни армия, опряна на здравъ народъ, готовъ де се жертвува за своитѣ идеали. Тази армия, щомъ се наредеше въ общия фронтъ, веднага измѣняше общото положение. Ако се намѣсеше въ борбата на страната на Съглашението, тя щеше да повлече следъ себе си и Ромъния, поради което срещу централнитѣ държави се изпречваше новъ юженъ фронтъ: тѣ веднага биха заприличали на една обсадена крепостъ, която рано или късно, ще капитулира. Ако ли нашата армия се намѣсеше на страната на централнитѣ сили, Сърбия веднага щеше да бѣде прегазена, Ромъния щеше насила да бѣде заставена да влезе въ съюза, или щеше да бѣде сжщо прегазена; за централнитѣ държави се откриваше единъ обширенъ кржгозоръ къмъ Мала Азия и къмъ английскитѣ пжтища за Индия; тѣ щѣха да получаватъ суровитѣ материали на една обширна територия, и войната щеше да продължи по-дълго време.

Това благоприятно географическо положение правеше неутралитета на България много цененъ за дветѣ воюващи страни, и тѣ се показваха готови да го спечелятъ, като удовлетворятъ желанята на народа и унищожатъ несправедливия Букурешки договоръ. Въ България и двата враждующи европейски лагери открива оживена дипломатическа борба, при която нашето правителство искаше да спечели повече срещу своя неутралитетъ, а съглашенскитѣ дипломати и тѣзи на централнитѣ държави се мжчеха, не само да си обезпечатъ неутралитета на България, но и да я привлѣкатъ на своя страна. Едновременно съ това и дветѣ страни употребяваха голѣми срѣдства, за да пропагандиратъ своитѣ идеи и желаня въ срѣдъ българския народъ. Платени и идейни тѣхни агенти пренасяха борбата въ пресата, а отъ тамъ — въ общественото мнение постепенно се оформиха три течения, по които се повлече почти цѣлия народъ.

Неутралитетъ до края на войната. Това течение се възприемаше отъ по-голѣмата частъ на работния народъ, който смѣташе, че можеше да се използва затруднителното положение на великитѣ сили отъ дветѣ противни страни, за да се постигне поне отъ части обединението на нашето племе. Нашето правителство вѣрваше силно, че австро-германския

съюзъ ще победи и възприемаше неутралитета само като временна мѣрка, докато се ориентира.

Воюване на страната на съглашенскитѣ държави. Това течение се поддържаше изкуствено отъ опозицията на правителството.

Воюване на страната на централнитѣ сили. Нашето правителство вѣрваше слѣпо въ мощта и непобедимостта на съюза и жарко поддържаше това течение.

Преговоритѣ съ държавитѣ отъ съглашението.

Веднага следъ обявяването неутралитета на България, правителството трѣбваше да се подчини на желанието на чуждитѣ дипломати, които настояваха да се започнатъ преговори за обезпечаване на този неутралитетъ.

Отъ междусъюзническата война не бѣше се изминала още нито една година, и когато избухна австро-сръбския конфликтъ, страшната вражда между сърби и българи никакъ не бѣше уталожена. Сръбското правителство би трѣбвало само да потърси сближение съ България. Но то, както и всички балкански правителства, бѣше подъ влиянието на чувствата, и избѣгваше прекитѣ преговори съ България. Както ние въ 1913 година очаквахме отъ Русия да запази тила ни отъ къмъ Ромъния, тѣй и Сърбия сега съсрѣдоточи всичкото си внимание срещу Австро-Унгария, а на Русия бѣ възложено да води преговори съ нашето правителство, и да обезпечи източнитѣ ѝ граници. Веднага следъ започването на войната, Русия предупреди българското правителство, че ако то си позволи да повдигне възстание въ Македония, или да прояви нѣкаква враждебностъ противъ Сърбия, такова действие ще се счита насочено противъ Русия, която вече воюва за защита на малката славянска страна.

По-после сърбитѣ изгубиха решителното сражение на Дунава и Сава и бѣха принудени да премѣстятъ столицата си въ Нишъ. Въ сжщото време и руситѣ претърпяха сериозни поражения въ Източна Прусия, Галиция и Полша. Руското правителство бѣ принудено отъ обстоятелствата да направи по-конкретни предложения на България. Чрезъ пълномощния си министеръ въ Сърбия руското правителство предложи България да мине на страната на съглашенскитѣ държави, при следнитѣ условия: първоначално България да поддържа само благосклоненъ неутралитетъ, като пропуска презъ своя територия руски материали и войски въ помощъ на Сърбия; ако по-после бѣде нужно да се действува съ сръжжии, българската армия не ще бѣде заставена да отиде противъ чувствата си въ помощъ на Сърбия, а ще бѣде употребена за действие противъ Турция; ако следъ побе-

доносния миръ Сърбия получи Босна и Херцеговина, тя ще бжде заставена да отстъпи на България Македония, споредъ договора отъ 1912 година, безъ спорната зона; Ромъния сжщо ще бжде заставена да повърне земитъ въ Добруджа, които бѣха отнети съ Букурешкия договоръ за миръ; границата между България и Турция ще бжде по линията Мидия—Еносъ; ако Гърция получи територия на Малоазиатския брѣгъ, тя ще бжде заставена да отстъпи на България Кавала, заедно съ достатъчна околностъ.

Ако преговоритъ на тази база бѣха продължили, България можеше да спечели още териториялни придобивки, да си обезпечи неприкосновеността на територията откъмъ Ромъния и да прехвърли всичкитъ материялни разходи по войната на държавитъ отъ съглашението. Особенно лесно би се достигнало това, ако българското правителство се съгласеше да действува съ частъ отъ силитъ си въ помощъ на Сърбия. Но правителството избързано отблъсна тия предложения, като ги считаше за недостатъчни и много условни. То маскира своя отказъ съ умората отъ дветъ войни и нуждата да се заличатъ ранитъ и да се запази поне това, което ни е останало следъ войнитъ.

Англия направи на нашето правителство почти еднакви предложения.

Когато се убедиха, че България поне въ началото на войната решително се отказва да воюва за чужди интереси, съгласенскитъ държави не пропусаха да обещааят нѣщо, за да си обезпечатъ нейния неутралитетъ. Презъ месецъ ноемврий 1914 година, пълномощнитъ министри на Франция, Англия и Русия въ София вржчиха на нашето правителство едни извънредно неопредѣлени обещания срещу неутралитета: „Справедливи“ придобивки въ Македоня и границата Мидия—Еносъ въ Тракия. Сега, обаче, с него бѣ по-лесно да прекъсне преговоритъ съ единъ уклончивъ отговоръ, че нѣма намѣрение да се отклонява отъ избрания пжтъ, но не ще престане да бди надъ интереситъ на своята страна.

Изобщо, съгласенскитъ държави действуваха въ България извънредно мудно. Тѣхната неподвижна дипломатическа машина на Балканитъ не бѣше нагласена да действува енергично и бързо, споредъ обстановката, а пълномощнитъ министри въ София не смѣяха да предприематъ нищо по своя инициатива. Тѣ просто предаваха онова, което имъ се диктуваше отъ правителствата имъ. Макаръ да съзнаваха добре значението на българския неутралитетъ, макаръ да виждаха още по-голѣмото значение на нашата намѣса на тѣхната страна, съгласенскитъ дипломати оставиха да се засилва германското влияние, да се шири австро-германската пропаганда и да завладѣва постепено ржководнитъ фактори.

Отпосле, когато ние влѣзохме въ съюза на централнитъ държави, Съгласението схвана грѣшката на своята дипломация. Въ печата се появиха статии, които осждаха мекушавата политика и които смѣтаха, че биха се получили подобри резултати, ако съгласението би било по-щедро въ своитъ обещания и ако би действувало по-енергично, даже съ насилие (стоварване войски въ Бургасъ, Варна и на южния брѣгъ). —

Преговоритъ съ централнитъ държави.

Още преди започването на Европейската война, централнитъ държави всячески се мжчиха да усилятъ политическото си влияние на близкия изтокъ. Германия бѣ взела върху себе си грижата да спечели за съюза Турция, а Австрия съсредоточи своитъ усилия върху България. Следъ като успѣ въ 1913 година да разстрои насочения и противъ нея Балкански съюзъ, Австроунгария се стремѣше открито да спечели България на своя страна и да я противопостави на Ромъния. Несправедливиятъ Букурешки договоръ и стремжтъ за унищожението му помагаха много на австро-унгарската дипломация.

Следъ започването на войната, дипломацията на централнитъ държави получи отъ главната квартира една много правилна ориентировка относително грамадното значение на България и настойчиво искане да се направи всичко възможно за спечелване на единъ тѣй цененъ съюзникъ. Главната квартира подсказваше, че намѣсването на България въ полза на централнитъ държави значи унищожението на Сърбия безъ особенни рискове и осигуряване пжтя за Цариградъ и Мала-Азия; а намѣсването ѝ на страната на съгласенскитъ държави би предизвикало образуването на още единъ якъ юженъ фронтъ, който сериозно заплашваше неустойчивата Австро-Унгария. За това централнитъ държави нито за мигъ не прекратиха постоянния натискъ надъ ржководнитъ фактори въ България и пропагандата между българския народъ. Нека се спомни още тукъ, че австро-германскитъ поведоха дипломатическа борба на този фронтъ при най-благоприятни условия: българскиятъ държавенъ глава бѣ убеденъ приятел на Австро Унгария и искрено вѣрваше въ непобедимостта на централнитъ държави; правителството бѣ подъ влиянието на предвзетата идея, че ще наложи въ най-скоро време ревизията на Букурешкия договоръ съ помощта на Австрия; една малка, но здрава частъ отъ нашата интеллигенция получила образованието си въ Германия, бѣ удивена отъ чудната способностъ на германския народъ да организира; отъ неговата дисциплина и патриотизъмъ; тя вѣрваше слѣпо въ военната мощъ на Германия, въ нейната непобе-

димостъ и бѣ фанатиченъ доброволенъ органъ на германската пропаганда. Всичкитѣ населени съ българи територии, за които България претендираше, бѣха въ ржцетѣ на австро-германскитѣ врагове и за това за тѣхъ бѣ много лесно да обещаваатъ много; съглашенскитѣ държави имаха въ България непрозорливи и недейтелни дипломати, които мжчно можеха да се противопоставятъ на по-ловкитѣ и по-дейни австро-германци; най-после, ако австро-германцитѣ можаха много лесно да убедятъ нашето правителство, че победата ще бжде на тѣхна страна, това стана защото то нѣмаше добра информационна служба по общия ходъ на войната и виждаше военнитѣ събития подъ онази свѣтлина, подъ която ги показваха главнитѣ квартири въ официалнитѣ си комюникета.

Още въ началото на войната нашето правителство игнорираше почти всички предложения идящи отъ съглашенскитѣ държави, а по-охотно водѣше преговоритѣ съ Германия, която действуваше отъ името на всички централни държави и Турция. Започнатитѣ преговори за неутралитетъ постепенно преминаха границата на неутралитета и дветѣ преговорящи страни еднакво искрено започнаха преговори за намѣсването на България на страната на централнитѣ държави.

Преговоритѣ се водѣха върху следната наша база: а) да се гарантира териториялната цѣлостъ на България; б) да се подкрепи българското искане за присъединяване къмъ отечеството всички земи населени съ българи; в) да се даде парична помощъ за покриване расходитѣ по войната. Тази база бѣ напълно възприета отъ бждащитѣ ни съюзници.

На 24 августъ 1915 год. преговоритѣ бѣха завършени съ подписването на два важни документа: а) Договоръ за приятелство и съюзъ между България и Германия, б) Военна конвенция между Германия, Австро-Унгария и България. Най-после договорнитѣ условия бѣха допълнени съ още една тайна конвенция между България и Германия.

Воената конвенция задължаваше България да мобилизира четири дивизии 15 дена следъ подписването ѝ. А следъ 35 дена тѣзи войски трѣбваше да действуватъ противъ Сърбия заедно съ австро-германскитѣ.

На 10 септемврий нашето правителство обяви обща мобилизация. Войната срещу Сърбия бѣ предрешена.

II ГЛАВА

Мобилизация на полка.

На 10-й септемврий 1915-а година, въ 12^{1/2} часа следъ полунощъ въ полка се получи телеграма отъ шаба на дивизията — съ която се съобщаваше, че съ *Височайши указъ* № 7, отъ 9-й септемврий е обявена обща мобилизация на армията и обща реквизиция. Първиятъ оперативенъ день почва въ 1 часа преди пладне на 11 септември.

Съ получаването на телеграмата командирѣтъ на полка новика въ шаба на полка дружиннитѣ командири, домакина, командира на нестроевата рота и заведующия прехранването, кждето, следъ като ги поздрави съ обявяването на мобилизацията, даде имъ нѣкой наставления за бързото мобилизиране на ротитѣ и дружинитѣ имъ и заповѣда да събератъ офицеритѣ отъ дружинитѣ си въ 6 часа пр. пл. въ офицерското събрание, за да получатъ мобилизационнитѣ си папки.

Сутринѣта на 11 септември въ 6 часа, всички офицери бѣха събрани въ офицерското събрание. Подполковникъ Маневъ, следъ като предварително имъ събщи, че е назначенъ за командиръ на полка, поздрави ги съ мобилизацията, даде имъ нѣкой указания за бързото мобилизиране на полка, пожела имъ успѣхъ въ трудната работа и следъ раздаването на мобилизационнитѣ папки ги освободи, за да пристигнатъ веднага къмъ изпълнение на подготовителната работа указана въ мобилизационния дневникъ.

Мирновременния численъ съставъ на полка.

Мобилизацията свари полка въ тридружиненъ съставъ, единъ картеченъ взводъ, една нестроева рота и музиканска команда, съ наличенъ съставъ 4 щабъ офицери, 39 оберъ офицери, 2 лѣкари, 3 чиновника, 86 подофицера и 602 ефрейтори и редници. Коня 41, кола — конски и патронни — 96.

Списъкъ на офицеритѣ

Следъ обявяването на мобилизацията, въ полка останаха следнитѣ офицери съ мобилизационно назначение, безъ ония

отъ 3-а дружина, които заедно съ последната влѣзоха въ състава на 56 полкъ. —

1. Подполковникъ Маневъ, командиръ на полка.
2. Майоръ Кабакчиевъ, командиръ на 1-а дружина.
3. Майоръ Велевъ В., командиръ на 2-а дружина.
4. Майоръ Христовъ, командиръ на 3-а дружина.
5. Майоръ Димитровъ, командиръ на 4-а дружина.
6. Капитанъ Балевъ, командиръ на 1-а рота.
7. Поручикъ Лъсковъ, командиръ на 2-а рота.
8. Капитанъ Серафимовъ С., командиръ на 3-а рота.
9. Поручикъ Клисуровъ, командиръ на 4-а рота.
10. Капитанъ Мархоловъ, командиръ на 5-а рота.
11. Подпоручикъ Герелимовъ, командиръ на 6-а рота.
12. Поручикъ Василевъ В., командиръ на 7-а рота.
13. Поручикъ Маргинъ, командиръ на 8-а рота.
14. Поручикъ Гюлевъ, командиръ на 9-а рота.
15. Поручикъ Найденовъ, бригаденъ адютантъ на 2-а рота.
16. Поручикъ Ивановъ Кръстю, командиръ на 10-а рота.
17. Поручикъ Владевъ, командиръ на 11-а рота.
18. Капитанъ Ангеловъ, командиръ на 12-а рота.
19. Подпоручикъ Проиновъ, командиръ на 13-а рота.
20. Подпоручикъ Хиновъ Христо, командиръ на 14-а рота.
21. Подпоручикъ Андреевъ, командиръ на 15-а рота.
22. Капитанъ Палийски, командиръ на 16-а рота.
23. Поручикъ Боевъ Кралю, младши офицеръ въ 4-а рота.
24. Подпоручикъ Лазаровъ, млад. офиц. въ 4-а рота.
25. Подпоручикъ Чапкъновъ Д., командиръ на картечната рота.
26. Капитанъ Колевъ, командиръ на нестроевата рота.
27. Подпоручикъ Киревъ Никола, младши офицеръ въ 5-а рота.
28. Подпоручикъ Бозовъ, Млад. офиц. въ 11-а рота.
29. Подпоручикъ Владковъ, млад. офиц. въ 14-а рота.
30. Подпоручикъ Януловъ, млад. офиц. въ 15-а рота.
31. Подпоручикъ Скордевъ млад. офиц. въ картеч. рота.
32. Поручикъ Близнаковъ, полкови адютантъ.
33. Санит. подпор. Бочаровъ, млад. лѣкарь на 1-а дружина.

Чиновници:

1. Капелмайсторъ Ходжевъ.
2. Оржжеенъ майсторъ Калчевъ.
3. Ковчезникъ Милевъ.

Развърщането на полка.

На 11-й септември, пр. пл. полкътъ отъ мирновремения тридружиненъ съставъ се развърна:

- 1) Отъ 1 и 2-а дружини — въ четиридружиненъ съставъ съ по четири роти, като първитѣ полуроти на дружинитѣ образуваха ротитѣ на 1 и 2-а дружини, а вторитѣ полуроти — ротитѣ на 3 и 4-а дружина.
- 2) Картечниятъ взводъ се развърна въ картечна рота.
- 3) Нестроевата рота, музиканската команда, щабоветѣ на полка и на дружинитѣ се попълниха съ запасни.
- 4) Формираха се телефонна и санитарна команди.
- 5) Формираха се два паркови взвода, единия за дивизионна огнестреленъ паркъ, а другия за артилерийската паркова колона.

Едновременно съ развърщането си полкътъ формира за 56-й полкъ, състоящъ отъ три дружини: 1) една и половина дружина — шестъ роти; 2) половина картечна рота, 3) половина нестроева рота; 4) по половина телефонна, музикантска и санитарна команди и половина парковъ взводъ — едното отделение за парковата колона, а другото за огнестрелния паркъ. Освенъ тѣзи формирования полкътъ формира и мобилизира: 1) две допълващи дружини отъ по шестъ роти за 16-й маршеви полкъ; 2) една опълченска дружина 1-й призивъ, отъ четири ротенъ съставъ, за 8-й опълченски полкъ; 3) една опълченска дружина 2-и призивъ отъ три ротенъ съставъ съ название 23-а опълченска дружина и 4) една етапна дружина отъ три ротенъ съставъ, за 8-й етапенъ полкъ.

Военновремения съставъ на полка.

До завършването на мобилизационния периодъ, включително шестия оперативенъ день, отъ 10-й до 17-й септември, полкътъ прие отъ явилитѣ се запасни: 1 щабъ офицери, 26 оберъ-офицери, 3 лѣкари, 1 чиновникъ, 12 офицерски кандидати, 342 подофицери и 4339 ефрейтори и редници. Ездитни коне 50, товарни 343 и впрегатни 178, или всичко 570 коня. Кола: конски 19, воловски 63 и 138 вола. Всичко съ мирновремения съставъ полкътъ достигна следния численъ съставъ: 5 щабъ офицери, 54 оберъ офицери, 5 лѣкари, 4 чиновници, 29 офиц. кандидати, 428 подофицери и 4633 ефрейтори и редници. Ездитни коне 72, товарни 353 и впрегатни 192. Конски кола 92 и волски 63 съ 138 вола. Числениятъ съставъ на всѣка рота достигна до 300 души войници.

Списъкъ на офицеритѣ, чиновницитѣ и офицерскитѣ кандидати отъ полка.

Офицери:

- 1) Подпол. Маневъ — командиръ на полка.
- 2) Поруч. Близнаковъ — адютантъ на полка.
- 3) Санит. майоръ Гюлмезовъ — полкови лѣкаръ.
- 4) Майоръ Кабакчиевъ — командиръ на 1-а дружина.
- 5) Подпоручикъ Чехларовъ Лалию — дружиненъ адютантъ на 1-а дружина.
- 6) Сан. Подпор. Бочаровъ — дружиненъ лѣкаръ на 1-а дружина.
- 7) Капитанъ Балева — командиръ на 1-рота.
- 8) Поручикъ Хаджи Стойчевъ П. — млад. офицеръ въ 1-а рота.
- 9) Запасенъ подпоручикъ Базевъ Пеню — млад. офицеръ въ 1-а рота.
- 10) Поручикъ Лжсковъ — 3. командиръ на 2-а рота.
- 11) Зап. подпор. Хаджиевъ — млад. офиц. въ 2-ра рота.
- 12) Капитанъ Серафимовъ — командиръ на 3-а рота.
- 13) Зап. подпор. Миховъ Паскалъ — млад. офицеръ въ 3-а рота.
- 14) Поручикъ Клисуровъ Ив. — командиръ на 4-а рота.
- 15) Зап. подпоручикъ Лазаровъ Лалию — млад. офиц. въ 4-а рота.
- 16) Подпор. Кралю Боевъ — млад. офиц. въ 4-а рота.
- 17) Зап. подпор. Лалчевъ Цони Тодоровъ — млад. офиц. въ 2-а рота.
- 18) Майоръ Велевъ В. — командиръ на 2-а дружина.
- 19) Капитанъ Мархоловъ — коман. на 5-а рота.
- 20) Подпоручикъ Кировъ Никола — млад. офицеръ въ 5-а рота.
- 21) Зап. подпор. Дремсизовъ — млад. офиц. въ 5-а рота.
- 22) Подпоруч. Герелимовъ — ком. на 6-а рота.
- 23) Запас. подпор. Димовъ П. — млад. офиц. въ 6-а рота.
- 24) Запас. подпор. Поповъ Петко — млад. офиц. въ 6-а рота.
- 25) Зап. поруч. Василевъ Г. — ком. на 7-а рота.
- 26) Зап. пор. Къневъ Къню Т. — млад. офиц. въ 7-а рота.
- 27) Пор. Маргинъ — ком. на 8-а рота.
- 28) Зап. подпор. Касъровъ М. — млад. офиц. въ 8-а рота.
- 29) Майоръ Христовъ Р. — ком. на 3-а дружина.
- 30) Сан. подпор. Коюмджиевъ — лѣкаръ на 3-а дружина.
- 31) Поруч. Гюлевъ — командиръ на 9-а рота.
- 32) Зап. Поруч. Аврамчевъ — млад. офиц. въ 9-а рота.
- 33) Зап. поруч. Илиевъ Рашо — млад. офиц. въ 9-а рота.
- 34) Зап. поруч. Поповъ Иванъ — командиръ на 10-рота.

- 35) Подпоруч. Влаевъ Иванъ — мл. офиц. въ 10-рота.
 - 36) Подпоруч. Ивановъ Кръстю — млад. офиц. въ 10-а рота.
 - 37) Поруч. Владевъ Н. — ком. на 11-а рота.
 - 38) Зап. подпор. Гвоздиковъ Н. — млад. офиц. въ 11-а рота.
 - 39) Зап. подпор. Бозовъ Л. — млад. офиц. въ 11-а рота.
 - 40) Капитанъ Ангеловъ — командиръ на 12-рота.
 - 41) Зап. подпор. Славчевъ Сава Пенчевъ — млад. офиц. въ 12 рота.
 - 42) Зап. подпор. Наумовъ — млад. офиц. 12-а рота.
 - 43) Майоръ Димитровъ — коман. на 4-а дружина.
 - 44) Подпор. Проиновъ — ком. на 13-а рота.
 - 45) Подпор. Тодоровъ Дочо — млад. офиц. 13-а рота.
 - 46) Подпоруч. Маринковъ — млад. офиц. 13-а рота.
 - 47) Подпоруч. Хиновъ Христо — командиръ на 14-а рота.
 - 48) Подпоруч. Владковъ — млад. офиц. въ 14-а рота.
 - 49) Подпоруч. Януловъ Г. — млад. офиц. въ 15-а рота.
 - 50) Подпоруч. Андреевъ К. — ком. на 15-а рота.
 - 51) Подпоруч. Пармаковъ Хр. — млад. офиц. 15-а рота.
 - 52) Капитанъ Палийски — ком. на 16-а рота.
 - 53) Поруч. Стаменовъ Ст. — млад. офиц. въ 16-а рота.
 - 54) Подпоруч. Ефтимовъ Р. — млад. офиц. въ 16-а рота.
 - 55) Подпоручикъ Чапкъновъ Д. — команд. на карт. рота.
 - 56) Подпор. Скордиевъ — млад. офиц. въ карт. рота.
 - 57) Подпор. Шоповъ — млад. офиц. въ карт. рота.
 - 58) Капитанъ Колевъ — командиръ на нестроевата рота.
 - 59) Зап. подпор. Георгиевъ Константинъ — ком. на паравозна взводъ.
 - 60) Зап. подпоручикъ Ряповъ П. Коевъ — заведующи прехраната на полка.
 - 61) Зап. подпоручикъ Хесапчиевъ — млад. офицеръ въ картечната рота.
 - 62) Запас. подпор. Гърневъ Станмиръ — млад. офиц. картечната рота.
- Чиновници:*
- 1) Свещеникъ Димитъръ П. Ивановъ.
 - 2) Капелмейсторъ Ходжевъ.
 - 3) Ковчежникъ Милевъ.
 - 4) Оржжеенъ майсторъ Калчевъ.
 - 5) Жболъкаръ Хаджи Ивановъ.
- Докторъ Борилковъ, дружиненъ лѣкаръ на 4-а дружина.
- Офицерски кандидати:*
- 1) Колинкоевъ Иванъ Ивановъ, 1-а рота.
 - 2) Лалчевъ Цани Тодоровъ, 4-а рота.
 - 3) Черневъ Вою Кралевъ, адютантъ на 2-а дружина.
 - 4) Димитъръ К. Костовъ, 6-а рота.
 - 5) Петковъ Тодоръ Вълковъ, 11-а рота.
 - 6) Димитровъ Николай, адютантъ на 3-а дружина.

- 7) Тъмневъ Петко, 12-а рота.
- 8) Стайновъ Петко, адютантъ на 4-а дружина.
- 9) Антонъ Бояджиевъ, 3-а рота.
- 10) Груевъ Рашо, 6-а рота,
- 11) Куйковъ Христо К., 13-а рота.
- 12) Баевъ Христо, 14-а рота,

Повишени старши подофицери въ офицерски кандидати

- 1) Влаховъ Никола Димитровъ, адютантъ на 1-а дружина
- 2) Игнатовъ Никола Христовъ, 3-а рота.
- 3) Ботевъ Василь Милчевъ, 7-а рота.
- 4) Стомоняковъ Христо Христовъ, картечната рота.
- 5) Христовъ Георги Метевъ, 6-а рота.
- 6) Татарлиевъ Рачо Стефановъ, 6-а рота.
- 7) Станевъ Станю Станевъ, 5-а рота.
- 8) Кехлибаровъ Петко Атанасовъ, 1-а рота.
- 9) Станевъ Любенъ Рачевъ, 10-а рота.
- 10) Кьорпевъ Перчо Христовъ, 11-а рота.
- 11) Теневъ Христо Николовъ, 12-а рота.
- 12) Илиевъ Ст. Василевъ, 13-та рота.
- 13) Радевъ Хр. Михалевъ, 7-а рота.
- 14) Радиковъ Иванъ Георгиевъ, 16-а рота.
- 15) Христо Стойчевъ Ст. Цанковъ, картечна рота.
- 16) Василь Игнатовъ Редкинъ, 3-а рота.
- 17) Шановъ Минчо Ивановъ, 9-а рота.

Стъкмяването на полка.

Стъкмяването на полка се извърши безъ пречки. Къмъ дена на мобилизацията полкътъ разполагаше съ следующето облъкло и снаряжение: шинели 9282, куртки 10156, панталони 7239, фуражки 8276, ботуши 4536 чифта, царвули 9328 чиф, навуща вълнени 6669 чиф, раници 5998, поясни патронни паласки 14931, презрамени паласки 5266, ремъци за пушки 5377, лопуси 6323, платнища съ принадлежности 3500, поясни ремъци 5989, линеманови лопатки 1591, киркомотики 720, брадвички 276.

Раздаването на облъклото, снаряжението и въоръжението отъ складоветъ на полка въ ротитъ се почна отъ втория оперативенъ денъ — 12 септември.

Разквартированieto на полка презъ периода на мобилизацията бѣше следното: първата дружина и частъ отъ втората дружина — въ казармитъ, останалитъ дружини и новоформируемитъ части бѣха разквартировани изъ града.

III ГЛАВА

Полкътъ тръгва въ походъ

Съгласно телеграмата отъ щаба на дивизията № 328, на 19-й септември въ 2 часа сл. пл. полкътъ трѣбваше да тръгне за пункта на съсредоточаването си. Въ 1 ч. сл. пл. дружинитъ и ротитъ отъ полка тръгнаха отъ квартиритъ си за сборния пунктъ — северо-източно отъ града Казанлъкъ, иждето въ опредѣленото време полкътъ се събра въ сборенъ редъ въ две линии, съ фронтъ на северъ. Цѣлото население отъ градъ Казанлъкъ и околнитъ села бѣше се стекло да изпрати своитъ мили синове, мжже, братя и внуци.

Въ 2 часа сл. пл. се отслужи напжтственъ молебенъ отъ градското духовенство, следъ който полковиятъ свещеникъ държа назидателна речъ. А следъ него, съ нѣколко почувствени думи командирътъ на полка подполковникъ Маневъ апелира къмъ войнитъ да се проникнатъ отъ идеята за обединението на българския народъ, като изтъкна, че сега е настъпилъ вече момента да се очертаятъ границитъ на цѣлокупна България, а къмъ гражданитъ — да даджтъ своята материална и морална подкрепа на близкитъ си, които изпращатъ на бойното поле, наблюдайки особено на моралната подкрепа, отъ която войнитъ иматъ голѣма нужда.

Въ 2 часа 50 минути сл. пл. полкътъ въ съставъ: 5 шабъ офицери, 54 оберъ-офицери, 5 лѣкари, 4 чиновника, 29 офиц. канадидати, 429 подофицери и 4833 ефрейтори и редници, въоръжени съ 4466 манлихерови пушки, 4 картечници, 17 пистолети и 17 сабли: съ носими отъ войнитъ по 150 патрони, съ носимъ шансовъ инструментъ на рота по 80 малки лопатки, по 20 кирки и по 16 брадвички, тръгна въ походъ по шосето за с. Шипка, съ авангардъ 1 и 2-а роти и съ главни сили: 3 и 4-а роти, 2 дружина, картечната рота, 3 и 4-а дружини. На единъ километъръ задъ полка се движеше нестроевата рота съ домакинския обозъ и парковия взводъ.

Къмъ 6 часа сл. пл. полкътъ пристигна въ с. Шипка и се разположи за нощуване на квартири.

На 20 септември, въ 4 часа сутринята, полкътъ тръгна по шосето презъ Шипченския проходъ за Габрово. Изкач-

ването на върха Св. Никола, поради тъмнината, силния вѣтър и голѣмия наклонъ, ставаше бавно. Хората се измориха, почнаха да изоставатъ по пѣтя. Това побърка на правилния редъ на походното движение. За спазването силитѣ на войнитѣ се даваха чести почивки. Въ 7 часа полкътъ спрѣ на върха Св. Никола, където почина единъ часъ. И впиха се морнитѣ погледи на младитѣ бранници въ сивитѣ граници, шепнейки имената на тия, които почиваха на вѣки подъ тѣхъ.

Една страница отъ „Войнишки сборникъ на шипчанци“

А. Страшимировъ

Старопланинци

* * *

Камбанни звонове, барабани, призивни тръби. — Родната ни зове, момчета, зове ни Мара Гидикъ!

И оголиха се цвѣтнитѣ лѣхи по долината на розитѣ, покриха се съ кървяни китки гърдитѣ на снажни левенти, потегли отново на бой многохилядна брань.

И Балканътъ зашумѣ...

Пожарното зарево е на югъ, но на северъ е днесъ врагътъ — презъ Шипка, където прѣстѣта е осѣяна съ човѣшки кости и е осветена съ незIBLEMI паметници. Какъ ще мине хилядната брань сега презъ тѣхъ и какъ ще се откъснатъ юнашкитѣ души отъ тѣхъ?

Закърши се вълна въ чернитѣ редици на полка: ура! ура!..

Изтрѣгнаха началницитѣ: ротитѣ се разсипаха и като ята гълъби, накацаха по безчисленитѣ паметници... обсипватъ ги съ киткитѣ отъ гърдитѣ си... съ цвѣтята, къпани въ сълзи отъ тѣхнитѣ майки и сестри, отъ тѣхнитѣ жени и деца.

Какво вършатъ тѣзи, изпитани на Айвазъ баба, войски? Какво става въ душата на тоя давенъ презъ вѣкове въ кърви народъ?

Но проговори нѣкой. И стихнаха небесата.

— Така, братя. Съ сълзи и съ цвѣта сж посрѣщали нашитѣ майки войнството, което покри земята ни съ коститѣ си. Исъ цвѣтята—сълзи на нашитѣ жени и деца—ние днесъ оставяме паметницитѣ на това войнство, за да отми-

нитъ по своя пѣтъ. Защото надъ майки и бащи, надъ жени и деца, надъ освободители и освободени — надъ самата земя въ нашитѣ жили — стои *той!*

И показалецътъ на буйния мжжъ насочи горящитѣ погледи на хилядната брань къмъ гордото въ сининитѣ — и отирито за вѣчни вѣкове — чело на Стара планина.

Мара Гидикъ се издигаше надъ всичко, високо въ небето, до Бога...

* * *

Полкътъ пристига въ Габрово

Въ 10 часа пр. пл. полкътъ пристигна въ с. Червентъ връгъ, където престою до 12 часа пладня и въ 3 часа сл. пл. влѣзе въ Габрово, любезно посрѣщнатъ отъ гражданството на чело на кмета, който отъ името на габровци поднесе букетъ на командира на полка и съ нѣколко топли думи пожела славни побѣди и щастливо завръщане на полка. Командирътъ на полка, следъ като поблагодари за поднесенитѣ поздравления и благопожелания, съ кратка речъ се обърна къмъ гражданитѣ, щото тѣ отъ своя страна да даджтъ подкрѣпата си на своитѣ синове, които изпращатъ на бойното поле.

Презъ този день, въпреки на походътъ бѣше дългъ и уморителенъ, здравословното състояние на хората бѣ добро. Оставшитѣ — 268, които до 6 ч. сл. пл. се прибраха. Болни — 2 войника.

Полкътъ се разположи на бивакъ близо до гарата.

Храбриятъ поручикъ Груевъ Рашо, славно загиналъ на 26 септемврий 1916 год. при с. Вървени, ето какъ описва похода на полка до Габрово.*)

„Подъ звучитѣ на военната музика ний тръгнахме.

„Душата ни е препълнена съ смѣхъ, очитѣ примрежени отъ сълзи.



Поручикъ Груевъ Рашо

*) Изъ дневника на единъ офицеръ, „Войнишки Сборникъ на Шипчанци“.

„Най-силнитѣ чувства, които познава човѣшката душа бѣха на лице. Предстоеше пжть. Пжть въ една неизвестност. Боже, пази ме, да не бжда никога въ числото на тия, които изпращатъ. Тѣхнитѣ лица, сякашъ, сж подадени отъ повече и по-непосилни чувства.

„Въ разлжката има нѣщо общо съ смъртѣта. За това тѣ е тѣй тежка. Азъ виждамъ въ лицата на всички нѣщо, което тѣ нѣматъ въ обикновено време. Тѣ сж тѣй красиви и интересни. Високитѣ вътрешни преживѣвания ги озаряватъ. Ако езика у нѣкои е слабъ да изрази живота на душата, лицето и очитѣ у всички предаватъ тоя животъ. Обичамъ да гледамъ очи, властно овладени отъ тжга.

„Какво чувствавамъ азъ? Нима съмъ въ състояние да напиша за него? Отгде такива думи у менъ? Азъ само чувствавамъ, че съмъ частица, елементъ отъ единъ голѣмъ организъмъ неотразимо отдаденъ на едни смѣтни и величави пориви, отиващъ по пжть неизвестенъ и, сякашъ, великъ. И толкова.

„Майка ми сложи малка икона въ джеба на куртката ми съ две думи: Св. Богородица да те пази.

„Кога минахме край руския манастиръ въ Шипка, отбихъ се, запалихъ свѣщъ и купихъ си кръстче, синьо кръстче.

„И него турихъ до иконата. Богъ е нѣщо, което, като влѣзе въ човѣка, прави го спокоенъ. Това и сега и другъ пжть съмъ го забелязвалъ.

„Ние минахме презъ епическия проходъ. Всѣки хълмъ говори за 1877 год. На всѣки камѣкъ, като че ли е засѣдала кръвь. Защо синоветѣ на тия легнали тогава великани не разбиратъ нашата болка? Защо и тѣ туриха отрова върху нашитѣ рани отъ 1913 год? Защо и днесъ тѣ даватъ подкрѣпата си на сърбитѣ, които, въ своята безумна жажда за земя и завистъ къмъ насъ, направиха такива тежки спрѣмо насъ престжпления?

„Азъ мислено, все таки, се покланямъ предъ тия свѣти гробове и цаметници. Настоящето си е настояще и миналото — минало.

„Дадената ни отъ тѣхъ свобода е най-скжпото, което притежаваме. Тежко и горко томува, който посегне да ни лиши отъ нея.

„Коя е тая цинична мисль, която смѣта, че войната въ 1877 год. е пласирала капиталъ отъ кръвь на Балканитѣ, лихвитѣ на който трѣбва да изплаща народа съ кръвь.

„Азъ мразя и не разбирамъ политиката. Обичамъ и разбирамъ само това, което е хубаво за България.

„Каква панорама се открива отъ върха Св. Никола къмъ долината на розитѣ! То е нѣщо много, много пжти по-красиво отъ онова, което на платно би нарисувалъ и най-го-

нялниятъ художникъ. Ние не търсимъ красотата въ природата и истината въ живота. Уморени сме да търсимъ красотата по изложбитѣ и музеитѣ, а правдата житейска въ книгитѣ. За това е тѣй слабъ и нашиятъ усѣтъ къмъ хубавото и правдивото.

„Отъ върха на Балкана азъ прашамъ въздушни цѣлувки къмъ нашия градъ.

„Тамъ всѣки въ тоя день изживява чувствата отъ раздѣлата.

„Сбогомъ Казанлъкъ!

„Пжтя до Габрово въ планината е нѣщо извънредно по своето разнообразие и красота.

„Като че земята, нѣкога си, когато е била мека, е въздъхнала и застинала.

Септемврий 915 г.

„Втори день сме на бивакъ край Габрово. На падалото.

„Наблюдавамъ войницитѣ. Всѣки отъ тѣхъ е мълчаливъ и нѣщо угриженъ.

„Ако знаехме кжде отиваме, половината тежестъ отъ душата ни би паднала. Неизвестността е по-страшна отъ действителността. Защото неизвестното е еластична форма, която се напълва съ съдържание отъ нашето въображение силно да преувеличава.

„Азъ имамъ войникъ, който съ своята гусли може да разпрѣсне и най-тѣжнитѣ и черни мисли. Той великолепно свири на хоро. Мъртвитѣ може да накара да скачатъ. Войницитѣ играятъ ржченица, смѣятъ се, закачатъ се. Човѣкъ трѣбва да търси и намира срѣдства да побѣждава онова, което дави душата и преплита мислитѣ! Ще свиримъ, ще играемъ, съ погледъ веселъ напредъ ще вървимъ тамъ, кждето разума на отечеството ни води! Ще победимъ мълчанието си съ пѣсни, тжгата — съ забрава, вѣра и надежди, любовта — съ любовъ и меча — съ мечъ!

Превозването на полка по желѣзницата за гара Брусарци.

Съгласно повѣрителното предписание отъ щаба на дивизията № 499 и приложеното къмъ него разписание на влаковетѣ за превозването на полка по желѣзницата до пункта на срѣдоточението му, на 21. септемврий въ 12 часа 1 минута по пладне трѣгна първа дружина (първи ешелонъ) за гара Брусарци.

Втора дружина (втори ешелонъ) се натовари въ 5 ч. 50 минути и въ 8 часа 48 м. сл. пл. тръгна за сжщата гара.

Останалитѣ дружини и подѣления — почивка на бивака. Въ 10 ч. сл. пл. почва да се товари третия ешелонъ: щаба на полка, картечната рота, музикантската и телефонна команди, който вмѣсто да тръгне въ 12 ч. и 1 м. пр. пл. на 22-й, тръгва въ 3 ч. 28 м. сл. пл. на сжщото число.

На 22. септемврий, третата дружина (четвърти ешелонъ) се натовари въ 4 ч. 50 м. и въ 6 ч. 50 м. сл. пл. тръгна.

Този день първитѣ два ешалона: 1-а друж. се разтовари на гара Брусарци въ 4 ч. пр. пл., и въ 9 ч. потегли за Бѣлоградчикъ, съ ношуване на бивакъ при с. Бѣлоптичане, кждето пристигна въ 5 ч. сл. пл. 2-ия ешелонъ — 2 друж. — се разтовари на сжщата гара въ 4 ч. сл. пл. и продължи марша си за с. Джбова-Махала, дето се разположи на бивакъ.

5-я ешалонъ нестроевата рота и всичкия коларски обозъ се натовари — и въ 12 ч. 38 м. пр. пл. на 23. тръгва за гара Брусарци.

Този день 23. IX 1-а друж. пристигна въ гр. Бѣлоградчикъ и се разположи на бивакъ източно отъ града; 2-а дружина пристигна въ 4 ч. сл. пл. въ с. Руженици и се разположи на бивакъ ю-западно отъ селото. Въ 10 1/2 ч. сл. пл. на гара Брусарци се разтовари 3-а друж. и се разположи на квартири въ селото Брусарци.

На 24. септемврий въ 12 ч. 50 м. пр. пл., 3-я ешелонъ пристигна на гарата, следъ разтоварването се разположи южно отъ селото Брусарци.

Сжщия день щабътъ на полка, картечната рота и 3-а дружина въ 8 ч. сутринята тръгнаха по шосето за с. Руженци, кждето пристигнаха въ 5 ч. сл. пл. и се разположиха на бивакъ ю-западно отъ селото.

2-а дружина тръгна отъ пункта на ношуването си въ 8 ч. пр. пл. за Бѣлоградчикъ, кждето пристигна въ 3 ч. сл. пл. и се разположи на бивакъ южно отъ града, на лагера на 15. Ломски полкъ.

6-я ешелонъ — 4. друж. се натовари на гара Габрово въ 6 ч. пр. пл. и въ 8 1/2 ч. пр. пл. на 24 септемврий тръгна за гара Брусарци.

На 25. септемврий въ 7 1/2 ч. пр. пл. щабътъ на полка, 3-а дружина, картечната рота продължиха маршрута си, въ 4 ч. сл. пл. пристигнаха въ Бѣлоградчикъ и се разположиха на квартиро-бивакъ. Нестроевата рота сжщо пристигна въ Бѣлоградчикъ.

4-а дружина се разтовари на гара Брусарци въ 5 ч. пр. пл. на 26. септемврий и продължи за с. Руженци. Сжщия день пристигна въ Бѣлоградчикъ и се разположи на бивакъ при 2-а дружина.

Районътъ за действие на полка на границата.*)

Районътъ, въ който се разиграха първитѣ погранични действия на полка, е отъ дветѣ страни на Кадж-Боазския проходъ (гледай скица № 1 на отвѣдната страница).

Характерътъ на мѣстността е силно планински. Границата минава по самия вододѣлъ. Отъ самата граница до влизането въ долината на рѣката Тимокъ проходътъ е дълъгъ 15—20 клм. Височинитѣ на югъ отъ дефилето сж повисоки отъ севернитѣ и склоноветѣ имъ по-стръмни. Южнитѣ склонове и височини сж обраснали съ едра и гжста гора, особено въ началото на дефилето. Севернитѣ височини отъ началото на дефилето сжщо сж лесисти, после гората постепено се изгубва и се явяватъ голи височини. Склоноветѣ сж прорѣзани съ редъ планински дерета, които се спускатъ къмъ дефилето и правятъ мѣстността твърде пресечена и трудно проходима. На самата граница дефилето се затваря отъ една отдѣлна височина наречена Янчинъ Дѣлъ. Отъ дветѣ страни на Янчинъ Дѣлъ се намиратъ командующитѣ височини: северно отъ входа на дефилето Коритска Глава—828 м., а по на северъ Китка—953 м. На югъ се намира скалистата и обраснала съ гжста и едра гора височина Расовити Камъкъ—1471 м. Отъ височината се спуска единъ скалистъ гребенъ по посока на северъ и свършва съ една гола тераса наречена Голашъ. Всички тия погранични височини бѣха силно укрепени отъ сърбитѣ, съ окопи въ два и три реда, за стрелба на колене и стоешкомъ, съ блиндажи. На височината Китка имаше единъ затворенъ редутъ за дружина. Както се каза, височинитѣ отъ дветѣ страни на дефилето, особено севернитѣ, сж прорѣзани съ редъ долини и се спускатъ къмъ дефилето. По такъвъ начинъ се образуватъ редъ гребени и височини, годни за отбрана, осигурени до известна степенъ отъ самитѣ долища, служащи нато препятствия. Следъ височинитѣ Коритска Глава и Кръстина равнина, следва гребена, който се спуска отъ кота 900 — Дрочина седловина—къмъ с. Ново Корито; по на западъ иде Планински дѣлъ, височинитѣ източно и западно отъ с. Ошляне, Голча Бърдо и завършва съ терасата Василево-Поле — 292, сев.-източно отъ Кралево село. На югъ отъ прохода, като се почне отъ в. Рсовица — 1149, до с. Петруша, следва единъ общъ гребенъ, който представлява редъ височини съединени помежду си съ седловини. Тия височини отъ изтокъ къмъ западъ носятъ названия: Брѣзовъ-Чукаръ — 1103, Смиловица — 959, Солило — 673, Вардище — 500.

*) При четенето действията на полка въ Сърбия може да се служи съ сръбската карта 1:75000 или съ австр. карта на генер. щабъ 1:200000.

За да се дебушира въ долината на р. Тимокъ всички тия височини трѣбва да се овладѣятъ една следъ друга. За да се владѣе входа въ Кадж-Боазския проходъ необходимо е най-напредъ да се владѣятъ упорнитѣ пунктове — височинитѣ: Расовити-Камъкъ, Коритска Глава и Китка.

За тази целъ на 27. септемврий полкътъ бѣше изпратенъ отъ Бѣлоградчикъ презъ с. Раяновци и въ 5 ч. сутринята на 28. септемврий трѣбваше да пристигне на Китка. На сжщото число презъ нощта — отъ с. Салашъ бѣше изпратена 1-а дружина отъ 12-й Балкански полкъ, която въ 5 часа сутринята трѣбваше да заеме съ две роты Коритска Глава и съ две роты и две картечници — Китка, съвмѣстно съ 23-й полкъ, а 2-а дружина отъ 12-й полкъ съ две картечници трѣбваше да заеме Расовити-Камъкъ.

Скица № 1.



Кадж-Боазскіяятъ проходъ.

IV ГЛАВА

Бойнитѣ действия на полка

Боятъ на 28-й септемврий. Превземането на върха Китка*)

На 27 септември полкътъ бѣше събранъ и разположенъ на квартири въ градъ Бѣлоградчикъ. Въ 2¹/₂ часа сл. на командирътъ на полка получи устна заповѣдь отъ командира на бригадата, щото полкътъ съ придадената му една полска батарея веднага да настѣпи за с. Раяновци, съ целъ презъ нощта, срещу 28-й того, да се приближи до границата и въ 5 часа сутринята да атакува противника зволъ пограничнитѣ височини и да овладѣе прохода: Ново-Корито — Китка — Раяновци.

Въ изпълнение на горнята заповѣдь полкътъ въ съставъ: 5 щабъ оф., 54 оберъ оф., 4 лѣкара, 5 чиновника, 29 оф. кандидата и 5129 дол. чинове, въ 3¹/₂ часа сл. пл. съ авангардъ 1-а дружина, настѣпи по пѣтя; Струйнъ долъ — Ошляне — Раяновци — вр. Китка, за да се приближи до границата, и сутринята въ 5 часа да овладѣе тая височина.

Пѣтятъ бѣше много труденъ вследствие на проливния дъждъ, калъта и настѣпилата тъмнина. Въ 10¹/₂ часа сл. пл. полкътъ достигна с. Раяновци, където се спрѣ на почивка, за да се подтегнатъ разтегналитѣ се въ тъмнината части.

При проливенъ дъждъ и непрогледна тъмна нощъ въ 1 ч. пр. пл. на 28-й септември полкътъ продължи настѣпването си по една тѣсна и развалена пѣтека, по която движението въ тъмнината бѣше извънредно трудно и бавно; войницитѣ се плъзгаха, препѣваха и постоянно падаха; разтягането на дружинитѣ, на ротитѣ се увеличи твърде много. Хората почнаха да изоставатъ и при честитѣ почивки, вследствие умората и безсъница, заспиваха. Батареята не можѣ да следва полка и остана въ селото. Въ 3 ч. пр. пл. главнитѣ сили на полка се спрѣха въ подножието на вр. Китка, а авангарда — 1-а дружина — продължи пѣтя си къмъ сжщия връхъ. Къмъ 5 ч. той бѣше вече достигналъ на около 700—800 крачки до нашия постъ, срещу в. Китка. На това мѣсто авангардътъ бѣше спрѣнъ отъ дружиния командиръ и построенъ въ взводна колона. Отъ тукъ дружиниятъ командиръ изпрати единъ усиленъ патрулъ, съ водачъ взетъ отъ

*) Гледай скица № 2 на стр. 42.

селото Раяновци, който скрито да се приближи до нашия пограничен постъ и да узнае чрезъ него съ какви сили сърбитѣ заематъ вр. Китка. Следъ 7—8 мин. отъ тръгването на патраула започна силна пушечна стрѣлба по посока на в. Китка. Понеже патраулътъ не се завърна, дружиниятъ командиръ като неможа да си обясни положението, изпрати втори патраулъ. Адютантътъ изяви желание да отиде и той съ патраула. Следъ това дружината се развърна въ боенъ редъ въ първата линия: 1, 2 и 3-а роти, а 4-а рота—въ дружинна подрѣжка. Стрелбата продължаваше съ същата сила. Дружиниятъ командиръ, като видѣ, че и вториятъ патраулъ не се върна, самъ излѣзе напредъ да се уведоми за положението. Достигна до поста, гдето завари командира на 1-а дружина отъ Балканския полкъ майоръ Коларовъ пристигналъ само съ единъ взводъ и адютанта си, при постовия телефонъ. Следъ като видѣ какво е положението, а именно, че сърбитѣ бѣха излѣзли отъ редута и бѣха нападнали балканци, изпратени отъ Салашъ да атакуватъ противника на Коритска Глава и Китка, той бързо се върна при дружината си и я поведе напредъ. На около 500 крачки до позицията на противника спрѣ дружината и откри силенъ огънь. Сърбитѣ спрѣха настѣпването си срещу балканци и започнаха да се оттеглятъ.

Следъ кратка стрелба дружината отново настѣпи напредъ и, като доближи на 200—300 крачки до редута, откри отново силенъ огънь, следъ който по сигнала повѣстка за атака, съвикъ: „Напредъ на ножъ“ и „ура“, се нахвърля на редута. Противникътъ посрещна дружината съ силенъ пушеченъ огънь, а на около 15—20 крачки отъ редута и съ бомбовъ огънь; нѣколко войника бѣха тежко ранени. Войниците, разярени отъ този убийственъ пушеченъ и бомбовъ огънь, се нахвърлиха въ редута и съ ножоветѣ си избиха останалитѣ противници, които не бѣха успѣли да избѣгатъ.

Въ това време, когато се започна стрелбата, главнитѣ сили на полка, които следваха задъ авангарда, ускориха движението си и настигнаха авангардната дружина. — Командирътъ на полка, следъ като узна за положението, развърна 2-а дружина и съ 7-а рота удължи лѣвия флангъ на 1-а дружина, понеже въ тая посока сърбитѣ настѣпваха срещу балканци. Следъ завладяването на редута сърбитѣ бѣха приследвани съ огънь по посока на с. Ново-корито и височинитѣ западно отъ Китка.

Трета дружина застана въ подрѣжка на 1-а дружина, а 4-а — задъ 2-а дружина.

На 1200 крачки предъ дѣсния флангъ на полка една височина бѣше заета отъ около 40 души сръбски войници, които обстрелваха въ флангъ бойното разположение на полка. За прогонването имъ се изпрати 16-а рота, която не-

забелязано презъ гората се яви въ тила имъ и се хвърли на ножъ. Една частъ отъ неприятеля сполучи да избѣга, а другата намѣри смъртта си.



Полковата свѣтѣня



Убитиятъ оф. канд. Колинчоевъ Ив.

къмъ 9 $\frac{1}{2}$ часа пр. пл. на позицията пристигна командирътъ на бригадата, който, следъ като поздрави офицеритѣ и войницитѣ съ първата победа—прегледа бойното разположение на полка и заповѣда да се изпратятъ две роти—6-а и 7-а—да съдействуватъ на 2-а рота отъ Балканския полкъ за атакуването на в. Коритска глава.

За завладяването на прохода Раяновци—Китка—Ново корито полкътъ даде загуби: убити 1 офиц. кандидатъ и 6 души войници и ранени 30.

Трофеи: 90 пушки разни системи, 92 бомби и 8 сандъка бердановски патрони.

Скица № 2.



Действията на 1-а дружина от 12. Балкански полк въ свързка съ 23-й полкъ.

1-а дружина от Балканския полкъ, съ две картечници, въ 12 ч. по полунощ срещу 28 септ. при сжщитъ лоши условия, каквито бѣха и на 23 полкъ, бѣше изпратена отъ с. Салашъ да овладѣе височинитѣ Коритска Глава и Китка. 1-а и 4-а роти съ 1-й картеченъ взводъ бѣха назначени отъ дружинния командиръ да атакуватъ Китка, а 3-я рота и частъ отъ 2-а рота — да атакуватъ Коритска Глава. Поради тъмната нощъ, дъждовното време и мъглата, колоната за Китка бѣше се разкъсала и при погр. постъ на Китка срещу обекта ѝ пристигнаха само дружинния командиръ майоръ Коларовъ съ 1-й взводъ отъ 1-а рота; останалитѣ взводове отъ сжщата рота и 4-а рота съ картечния взводъ, се бѣха откъснали и останали неизвестно кжде. И когато се явиха сутринята близу до върха Китка, бѣха нападнати отъ сър-

битъ и завързаха бой. Въ това време 1-а дружина отъ 23-и полкъ пристигна близо до поста и съ своята вихрена атака пакъ се притече на помощъ.

На 28 септемврий къмъ 6 часа сл. пл. се получи отъ щаба на 1-а армия телеграма № 359. Съгласно тази заповѣдъ, по-нататъшнитѣ действия трѣбваше да се спратъ. Въз основа на тази телеграма въ полка се получи заповѣдъ по бригадата № 6 за отбрана на прохода.

Извлечение отъ Войнишки
Сборникъ на Шипчани

Поручикъ Миховъ.

Първиятъ бой. (Атаката на Китка).

.....
* * *

Какво стана следъ това, мъчно може да разправи човѣкъ. Усилениятъ нощенъ маршъ, който предшествува боя при „Китка“, ще остане за дълго време въ паметъта на всинца ни като кошмаръ, отъ който човѣкъ дълго време не може да се отърве.

Полкътъ вървѣше безъ спиртъ. Минахме едно село, разположено въ единъ каленъ долъ, отъ който трѣбваше да поемемъ пакъ възъ единъ стрѣменъ баиръ. Пълна тъмнина царуваше и краката не знаеха кжде стѣпватъ. Никакъвъ пѣтъ. Често пѣти колоната се разкъсваше и наставаше лутаница, отъ която и сега ми настрѣхва косата. Водачитѣ сж въ челото на колоната и откъснешъ ли се, кой ще ти посочи пѣтя? И това ставаше въ срѣдата на челната дружина! А какво сж правили другитѣ дружини! Какъ те е влачила изъ доловетѣ презъ тая тъмна нощъ опашката на полка—единъ Богъ знае. А знаятъ го много добре и офицеритѣ и войницитѣ, които разправятъ, че тоя походъ нѣма равенъ на себе. Нѣкъжде калъта ставаше тъй голѣма, че пакъ почивкитѣ, до колкото такива можахъ да иматъ и по-заднитѣ роти при това объркване и разтягане на колоната, никога не можеше да намѣри мѣсто да седне. А отъ водачата изъ деретата царвудитѣ бѣха се разкъснали и краката бѣха се страшно изранили. Дъждътъ едва поспирва, за да почне отново да рѣми. Отначало имаше фенери, но скоро свѣщитѣ, които бѣхме взели, се свършиха, много отъ фенеритѣ се изпотрошиха и по-голѣма частъ отъ хората вървяха, както попадне, безъ пѣтъ и безъ цель, като гледаха само да не се откъснатъ отъ преднитѣ роти, защото знаяха какъвъ

ужасъ бѣ да се загуби връзката и какво лутане наставаше тогава. И отъ страхъ да не се изпусне гърба на другаря, нейде ставаше такова струпване и сблъскване, че не можеше да се говори за никаква дистанция и правилностъ.

Отначало бѣше казано, че 1-а и 2-а роти трѣбва да бждатъ на 200 кр. предъ 3-а и 4-а роти, за да представятъ нѣщо като преденъ отрядъ. Но какъ се пази 200 крачки дистанция въ тая адска тъмнина изъ тия страхотни долове! Отначало се опитахме да сторимъ това, но хората оставени за свързка въ най-скоро време тѣй се объркаха, щото стана нужда 3-а рота най-бързо да се залѣпи за гърба на 2-а рота, та да се избѣгне скъсването на колоната. Но до като намѣри тоя гърбъ 4-а рота се лута $\frac{1}{2}$ часъ и войниците, които бѣха на чело на ротата, помнятъ добре, какво преживѣха презъ тия 30 минути. Командирътъ на полка, който вървеше на чело на колоната заедно съ командира на дружината, на нѣколко пѣти се спира, връща се назадъ, изпраща адютанти съ фенери, и едва поддържаше свързката между отдѣлнитѣ роти и дружини.

Стана вече срѣдъ нощъ, хората не бѣха вечеряли и следъ 9 часовъ непосилень вървежъ едва влачеха краката си. Стигаме още едно село. Кое е то? Раяновци ли, Ошляна ли — не помня добре. Даватъ по-дължка почивка за да се достигнатъ и посѣбератъ ротитѣ. Войницитѣ налѣгали край едно дере въ мократа трева, въ една тѣсна улица въ тъмнината, буквално не може да се помине: на всѣка стѣпка човѣкъ набутва съ краката си ранецъ или пушка, нѣкой коремъ или глава. Конетѣ прѣхтятъ и едва се държатъ на краката си. И тѣ сж на сжщия халъ като хората.

Още малко и пакъ се чува отъ другия край на селото: „Стани!“

Безкрайната жива върволица отново потегля и се движи мълчаливо и тайнствено изъ планината. Пѣтятъ става все по-стрѣменъ. Нагазваме вече въ една гора и шумътъ на джковнитѣ капки, които се събиратъ по листата и се отрониаватъ отъ тамъ като едри капки, скрива съвсемъ слабитѣ стѣпки върху послания съ опаднала шума пѣтъ. Но пѣтъ въ сжщность нѣма! Гората е еднакво рѣдка или еднакво честа на всѣкъде. Пѣтеката е покрита съ жълти листа и, изтървешъ ли гърба на другаря си отпредъ, бѣше! Иди го търси! На два три пѣти така се разкъсвахме, но последното разкъсване — къмъ 3 часа сутринята — ще остане паметно за ротнитѣ командири отъ 1-а дружина.

До гората хората вървѣха кое какъ. Но тука умората — следъ 12 часово непрекъснато пѣтуване — достигна върха си. Мнозина войници чакаха да видятъ нѣкой лѣгналъ на пѣтя, за да се изопнатъ до него, като мислятъ, че има почивка. И много пѣти не можеше да се разбере, дали

истина е дадена почивка на преднитѣ части, или налѣганитѣ сж направили това отъ преумора. Трѣбваше да се вѣда, да се превдигатъ изпоналѣгалитѣ и да се продължи движението. Това бѣше такава сизифова работа! Има да се благодари и много на офицеритѣ и на мнозина по-бодри и по-весели войници, които съумѣха въ тия трудни минути да намѣрятъ нѣщо смѣшно и шеговито въ това тежко положение и да накаратъ всички за мигъ да забравятъ умората. Остроумни закачки, духовити подмѣтания, а по нѣкога и горчиви иронии инжектираха капналата колона. И тя автоматически вървѣше безспирно все по-нагоре и по-нагоре изъ планината.

Къмъ 3 часа джждътъ се усили и шумътъ му заглуши всичко. Тъмнината е все още адска. Никакъвъ фенеръ, никаква цигара не дава свѣтлина. Изведнѣжъ се намираме върѣдъ една тѣлпа отъ хора, кои налѣгали, кои прави. Отъ адосанитѣ разговори и възклицания разбираме, че на срѣдата на първата рота има скъсване. Къде е чело на колоната — никой не може да каже. До като опашката на ротата се чуди и мае какво да прави, хората отъ другитѣ роти я настигатъ и се чудятъ защо всички стоятъ на едно мѣсто. Ето вече цѣлата дружина или по-право — части отъ 4-тихъ роти сж събрани вкупомъ въ тъмната гора. Ротнитѣ командири напусто се мжчатъ да разбератъ къде е посоката на движението и избиратъ напосоки едно направление, което обаче не дава никакъвъ резултатъ. Не остава нищо друго, освенъ да се почака, докато изотпредъ пратятъ хора да ни търсятъ. Чакаме около 20—30 минути, никой не иде. А въ това време става скъсване и по-отзадъ. Донасятъ, че много войници изпоостанали и изпоналѣгали, та не се знае почивка ли има или не, а другитѣ дружини сж се спрѣли.

Трѣбва да съберемъ хората, та тогава да търсимъ 1-а рота!

И командирътъ на 4-а рота съ своя полусчупенъ фенеръ трѣгва къмъ опашката на дружината. Съ ободряване, на и съ глѣчка нейде, ротитѣ отъ дружината сж докарани до известень редъ. За това обаче бѣше потрѣбенъ цѣлъ часъ, презъ който хората се доизмориха съвсемъ, безъ да спечелятъ крачка напредъ. Обаче тоя часъ все пакъ не бѣше загубенъ — тая задръжка се оказа после отъ голѣмо значение за неимовѣрно разтегналата се колона, която рискуваше да чуе първитѣ изстрели безъ да е събрана по-близо.

— Къде е 1-а рота, бе? Къде сте, бе? Чува се вѣкъ отъ горе. Това сж войници пратени отъ командира на дружината да ни търсятъ. Слава Богу, и това прежеждие си отиде! Движението продължава напредъ. Часътъ е $4\frac{1}{2}$, еднѣмъ се развиделява. На една полянка всредъ гората виж-

даме дружинния командиръ, адютанта му и командира на 1-а рота, които ни очакватъ. Къде сме—не знаемъ. Сега ще научимъ и ще разберемъ, къде отиваме.

— Пукъ-патъ! Пукъ-патъ! Гранъ, гранъ! И екота на пушките постави мигомъ всички на щрекъ.

— Стой!

— Ротнитѣ командири, при менъ! И, до като задните взводове и роти се притеглятъ изъ стръмната гора къмъ челото на дружината, майора дава нарежданията за бой, които сж много, извънредно много кратки.

— „Втора рота—въ срѣдата, по пжтя! Първа рота—въ дѣсно, трета—въ лѣво, четвърта — поддрѣжка! Крайнитѣ роти да иматъ въ страни патрули! По мѣстата си и напредъ!“ Ротитѣ бързо заематъ мѣстата си и сжщевременно до чакватъ и прибиратъ изостаналитѣ си хора, които ако не капнали до преди малко съвсемъ, сега стреснати отъ слабата виделина и отъ честия пукотъ, бързо настигатъ взводетѣ си и се нареждатъ въ тѣхъ.

За нѣколко мига походниятъ редъ се превръща въ боенъ, а следъ малко и взводетѣ минаватъ отъ колони въ вериги. Пращене на сухи клоне, команди и глъчка показватъ, че дружината бързо се прѣсва на единъ доста широкъ фронтъ и настѣпва напредъ. Виделината, но заедно съ нея идждѣтъ, се усилватъ отъ мигъ на мигъ. Гората е забулена съ мъгла и едвамъ се вижда на нѣколко десетки крачки напредъ. Дружината върви безспирно напредъ и въ сжщото време се разгва вдѣсно и влѣво, поради което между нѣкои роти настава смѣсане. Пукотътъ се увеличава. Веригитѣ настигатъ патрулитѣ си, мъглата се попридвигва за мигъ и изведнажъ виждаме, че сме излѣзли отъ гората, нагазили сме въ дълбока папратъ, а предъ насъ, на около 200 крачки, едва се очъртава въ замъгления въздухъ една височина, отъ която излизатъ непрестанно дълги до 1 метаръ огънчета прилични на голѣми електрически искри.

— „Напредъ, следъ менъ! Напредъ!“ Командуватъ ротнитѣ, взводнитѣ и отдѣлньонни командири.

Още нѣколко десетки крачки и се показва доста ясно единъ връхъ, на който сж се наредили много хора, и кой стоишкомъ, кой на колѣне, средятъ непрекъснато. Плющенето на куршумитѣ показва и на неопитното ухо, че се стреля съ бердани.

Въ това време командирътъ на дружината взема една пушка, излиза най-напредъ и. рамо до рамо съ командира на 2-а рота, повежда дружината въ атака. Сигналътъ на 2-а рота и нейния викъ „на ножъ, ура“ се поддѣма отъ всички роти, дружината полетява буквално като хала, безъ да я спиратъ убититѣ и раненитѣ, които оставатъ на мѣстото си. Нѣколко купи сѣно бързо биватъ преминати и против-

никътъ е само на нѣколко крачки. Ясно се виждатъ изправени надъ сръбския редутъ офицеритѣ, които гнѣвно ни се заканватъ съ стиснати юмруци и викатъ на войницитѣ си.

— „Биете бре, брача, биете!“ И пукотътъ става още пострашенъ; никой не остѣпва, въпреки вихреното ни настѣпване. Остава последното средство. Ножоветѣ се кръстосватъ. И едва тогава сръбитѣ почватъ да излизатъ на много мѣста изъ окопитѣ и да бѣгатъ. А нѣкои по-упорити не се даватъ ефтино. Но скоро цѣлата дружина е на върха, нѣкои роти го преминаватъ и се спущатъ къмъ дола. Вече кубаво се е съмнало, мъглата се пораздигна още малко, за да покаже, че при атаката ротитѣ сж се доста разбъркали и трѣбва да се уредятъ. Това става за единъ мигъ, командирътъ на дружината дава разпорежданията си, излѣзлитѣ много напредъ роти се връщатъ и окопаватъ на заетата височина. Гърмежи, речи, не се чуватъ вече. Въ това време и втора дружина, която въ време на атаката се е движела въ гората, се явява при първата дружина, а скоро и цѣлия полкъ се укрепява здраво на завладѣния граниченъ връхъ.

За нѣколко минути настава тишина и само труповетѣ на 87 сръби, между които единъ майоръ и единъ поручикъ, до единъ промушени съ ножъ, ни показватъ, че преди малко тукъ е имало бой.

На 29. септемврий полкътъ остана на заетата позиция по височинитѣ юго-западно отъ върха Китка, въ окопитѣ си построени за стрелба стоишкомъ съ блиндажи. Къмъ 11 1/2 часа пр. пл. неприятелската артилерия около вр. Смиловацъ откри огънь по заетата отъ полка позиция, безъ обаче да нанесе загуби.

Полка заема позиция за отбрана на прохода.

На 30. септемврий, съгласно заповѣдта по бригадата № 6, на полка се заповѣдваше да заеме позиция за отбрана: участъкъ отъ височ. Кръстина Равнина до Янчинъ-дѣлъ. Този участъкъ раздѣленъ отъ полка на два подучастъка се зае така: (глед. скица № 1—стр. 38)

Дѣсниа подучасткъ — върха Китка — отъ 4-а дружина: 14, 15 и 16-а роти, по височинитѣ юго-източно отъ сжщия връхъ, а 13-а рота — въ дружинна поддрѣжка.

Лѣвия подучасткъ: — Коритска-глава и продѣлговатата височина отъ нея къмъ с. Ново-Корито — се зае отъ 2-а дружина, като 7-а рота зае позиция на склона, съ фронтъ къмъ селото, 9-а рота въ лѣво и въ отстѣпъ отъ нея, а 5 и 6-а роти — въ дружинна поддрѣжка.

3-а дружина остана въ полкова поддрѣжка задъ върха Китка, а 1-а дружина — въ маневрени войски на бригадата — при колиби Куцеровци.

V ГЛАВА

Обявяването на войната.

На 28. септември се започна инцидентно войната с сърбитъ отъ частитъ на 2-а бригада отъ 8-а Тунджанска дивизия. Тия части неможаха да търпятъ, щото сърбитъ безнаказано да навлизатъ въ нашата погранична територия и се укрепяватъ по пограничните височини, както бѣше случаятъ съ пограничните височини около Салашкия проходъ. На 1. октомври България обяви война на Сърбия, оповестена на народа съ следния

МАНИФЕСТЪ
къмъ БЪЛГАРСКИЯ НАРОДЪ

Българи,

Вие всички сте свидетели на неимовърнитъ усилия, които положихъ презъ течението на цѣла година, отъ както трае европейската война, за запазването на мира на Балканитъ — спокойствието на страната. Азъ и правителството Ми се старахме, при следвания до сега неутралитетъ, да постигнемъ идеалитъ на българския народъ. Дветъ воюващи групи отъ великитъ сили признаватъ голѣмата неправда, която ни се нанесе съ подѣлбата на Македония. И дветъ воюващи страни сж съгласни, че тя въ по-голѣмата си частъ трѣбва да принадлежи на България. Само нашата коварна съседка Сърбия не само не поиска да се вслуша въ тѣхнитъ съвети, но въ озлобението и алчността си нападна ни въ собствената ни територия и нашитъ храбри войски бидоха принудени да се сражаватъ за защита на собствената ни земя.

Българи,

Скъпи народни идеали ме заставиха презъ 1912 година да призова нашето храбро воинство на борба, въ която то самоотвержено разви знамената на свободата и скѣса веригитъ на робството. Нашитъ съюзници сърби бѣха тогава главната причина да изгубимъ Македония.

Изтощени и изморени, но не и победени, ние трѣбваше да свиемъ нашитъ знамена за по-добри дни.

Добритъ дни настанаха много по-скоро отколкото можахме да очакваме. Европейската война клони на привъртане. Победоноснитъ армии на централнитъ империи сж въ Сърбия и бързо напредватъ.

Призоваваме българския въоръженъ народъ къмъ защита на родния край, поруганъ отъ вѣроломния съседъ и къмъ освобождение на поробенитъ наши братя, отъ сръбско иго. Нашето дѣло е право и свѣто.

Заповѣдваме прочие на нашата храбра армия да прогони неприятеля изъ предѣлитъ на Царството, да сгази вѣроломния съседъ и да освободи отъ тегло нашитъ измъчени подъ сръбско иго братя.

Ние ще воюваме противъ Сърбия едновременно съ храбритъ войски на централнитъ империи.

Нека българския войникъ лети отъ победа къмъ победа! Напредъ, Богъ да благослови нашето оржие!

София 1. октомври 1915 година.

Подписанъ отъ Държавния глава и всички министри.

По 1-а отдѣлна армия и по действующата армия войната се оповести съ следнитъ заповѣди №№ 6 и 5.

ЗАПОВѢДЪ

По 1-а Отдѣлна Армия № 6.

Бѣлоградчикъ, 1. октомври 1915 година

Офицери, подофицери и войници,

Днесъ България обявява война на Сърбия! Отъ днесъ започва великото дѣло на разплата съ тази коварна страна, която отъ вѣкове се е изпречвала на пътя на нашия напредъкъ и всечески се е стремела да ни напада и ограбва. Прѣсно е въ вашата паметъ подлото нападение, което тѣ извършиха въ време на нашето съединение презъ 1885 г. По-прѣсна е измѣната, която завистливитъ сърби извършиха къмъ насъ като наши съюзници въ 1913 година. Когато преди 3 години ние имъ подадохме братски ръка за съвѣстна работа и когато нашитъ храбри войски проливиха изобилно кръвта си при Одринъ, Бунаръ-Хисаръ, Люле-Бургасъ, Чаталджа и Булаиръ, тѣ нахално се настаниха въ Македония, която споредъ съюзния договоръ принадлежеше намъ. Още несвършена войната, предъ нашитъ очи, като съюзници, тѣ започнаха тамъ своето разбойническо дѣло, затвориха нашитъ черкви и училища, прогониха нашитъ свещенници и учители и съ всички сили се заеха да изкоренатъ всичко българско. По-после, тѣ не се засрашиха да се съюзатъ съ нашитъ съседи, да ни ограбятъ още повече

и да ни унищожатъ. И извършиха великото престъпление, което на всинца ви е известно. Тъ отнѣха плодоветъ на нашитъ победи и нанесоха рана, която още зѣе въ тѣлото на майка България.

Юнаци отъ 1-а армия,

Ние днесъ тръгваме рамо до рамо съ нашитъ вѣрни и най-силни съюзници за да накажемъ врага и да му отнемемъ това, което той ни заграби. Богъ, който знае на коя страна е правдата, ще благослови нашитъ знамена и ще ни дари победа. Въ тѣзи тържествени минути нека ние, отъ редника до генерала, се въодушевяваме отъ славния примѣръ на нашитъ храбри и незабравими другари, които положили коститъ си по Тракийскитъ и Македонски полета за величието на България. Напредъ, юнаци, да пресечемъ еднажъ за винаги ржката, която подло и отъ засада е забивала ножъ въ нашия гръбъ!

Да живѣе царя на българитъ!

Да живѣе цѣлокупна България, ура!

Настоящата заповѣдь да се прочете на всички роти и пр. Командующъ армията,

Генералъ-лейтенантъ *Бояджиевъ.*

ЗАПОВѢДЬ.

По действующата армия — № 5.

Ст. София, 1. октомврий 1915 година.

Офицери, подофицери и войници,

Повече отъ година вече, цѣла Европа се раздруска отъ еката на една безпримѣрна и единствена въ историята на вѣковетъ война. Втора година вече най-цивилизованитъ на свѣта народи се намиратъ въ взаимна безпощадна борба. Тъ не се умориха и не се разколебаха, защото се биятъ за своята честъ, за своитъ интереси и за своитъ права.

До сега ние останахме незасѣгнати отъ общия пожаръ, но ето вече неговитъ огнени езици приближаватъ къмъ насъ и скоро ще почнатъ да се извиватъ надъ границитъ на родната земя.

Да останемъ и за напредъ безучастни зрители на гангската борба, значи да измѣнимъ на своитъ национални идеали и да заслужимъ презрението на всички наши поробени братя, очитъ на които, изпълнени съ надежда, сж обрънати къмъ насъ, значи да заслужимъ обвинението, че ни липсва мъжество и куражъ.

Дойде време да туримъ край на оскърбителнитъ за родното ни достоинство търгувания съ националното ни единство, съ което ни залъгваха, подхвърляйки ни като ми-

нестия трохитъ отъ онова, което ние извоювахме съ нашата кръвъ и което съставлява частъ отъ нашето битие, плътъ отъ плътта ни и костъ отъ нашата костъ.

Дойде време да кажемъ, че българското духовно отечество е единно и недѣлимо и че неговата сила не може да се разкъса по волята на никого и въ името на чужди интереси, като отхвърлиме съ презрение присъщо само на единъ свободенъ и независимъ народъ срамнитъ предложения, които ни се правятъ. Днесъ ние въ името на нашата история пакъ сме предизвикани на нова борба за запазване нашитъ огнища, за обединение на нашето племе. Скъпитъ жертви, които тъй драговошно дадохме преди три години и рѣнитъ отъ кръвъ, които пролѣхме, за да извоюваме освобождението на нашитъ поробени земи, отидоха на пусто по вината на вѣроломна Сърбия, която презрѣ своята съюзническа клетва, измѣни на договори, подписани отъ своя краля и още до гдето ние продължавахме да водимъ борбата, тя задъ нашия гръбъ, презирайки всѣка честъ и всѣки срамъ, ги погази. Само изключително на сръбското вѣроломство се дължи, дето България биде оскърбена, ограбена и осквернена. Отъ върха на своята слава, българскиятъ народъ, жестоко изневѣренъ, бѣше свързанъ въ страшнитъ и безпримѣрни терзания, които покрусиха цѣлата му душа. Само ние знаемъ колко черенъ и колко тежкъ бѣше трагедията, който преживѣхме. По-великъ въ нещастieto си отъ колкото въ своята слава, българскиятъ народъ отдавна преглътна горчивитъ си сълзи за своя изгубенъ Иерусалимъ, но той не го забрави. И не само че не се обезкуражи и отчая, както очакваха неговитъ врагове, но събра своитъ сили и сплотенъ въ единодушие и единомислие, днесъ съ цѣлата мощъ на своитъ въоръжени сили, възстава срещу похитителитъ на неговата бащиния. Сега провидението, което не остава престъпленията ненаказани, ни изпраща благоприятниятъ случай за отплата.

Решителниятъ часъ удари!

Задъ пламъцитъ на пожара, който е обхваналъ цѣла Европа, вече блестятъ първитъ лъчи на изгрѣващата звезда на България, която на ново се издига още по-свѣтла и лъчезарна.

Победнитъ знамена, които свихме за по-добри дни, отново се развѣватъ и подъ тѣхъ стои сплотенъ, единодушенъ и силенъ цѣлиятъ български народъ. Никога времена по-съдбоносни, но и моменти по-величествени, не е имало въ историята на България. Задачата, която ни предстои, е велика и славна; тя изисква отъ насъ мъжествени усилия и героични дѣла. Днесъ сждбата на всичко, което ни е най-много и най-скъпо на свѣта, нашата честъ и нашето достоинство, зависи отъ меча, който ще изтеглимъ за боѣ. Сил-

ни съ непоколебима вѣра въ правотата на нашето дѣло, силни съ мощьта на нашитѣ сегашни съюзници, въодушевени отъ споменитѣ за нашата минала бойна слава, нека се сплотимъ като единъ, въ името на отечественитѣ идеали и, вѣрни на своята войнишка клетва, да се изпълнимъ съ твърдата решителностъ да дадемъ скъпи жертви, но да не слагаме нашето оржие догдето не видимъ България обединена, велика, чиста и славна.

Офицери и подофицери!

На васъ тежи тежката но благородна задача да бъдете водачи на въоръжения народъ. Вие знаете за какво копнѣе измъченото българско сърдце и за какво жадува изтерзаната българска душа. Покажете се достойни за паметьта и заветитѣ на падналитѣ въ последната война герои, които съ своята смъртъ обезсмъртиха имената си. На вашето изкуство, на вашата готовностъ за самопожертвование и на вашия горещъ патриотизъмъ азъ разчитамъ напълно.

Въ този решителенъ за *отечеството* часъ за Васъ има само единъ пжтъ — пжтьтъ на дълга, на честьта и на славата. На васъ лежи да съгласувате строгитѣ изисквания на дисциплината съ благороднитѣ пориви на вашата душа, като първи на всѣкъжде и всѣкога давате примѣръ на непоколебима решителностъ, на спокойна разпоредителностъ, на беззаветна храбростъ и на самопожертвование. Само съ тия качества вие ще бъдете достойни за мѣстото, което заемате, и за свѣтото дѣло, което ще трѣбва да изкараме до край.

Воинци!

Повикани да отстоявате свещенитѣ права на нашата родина, отъ васъ искамъ само едно: Да отплатите на усърдието на вашитѣ началници съ усърдие и на любовьта имъ съ любовь. Сплотени въ името на върховния дългъ къмъ *Отечеството* около тѣхъ, вие ще образувате несъкрушима скала, отъ която ще си разбиятъ главитѣ нашитѣ врагове.

Нека споменътъ отъ коварната сръбска измѣна да подкрепи вашата отжстителна ржка и да даде сила на вашитѣ мишци, на вашето упорство.

Офицери, подофицери и воинци!

Жребиятъ е хвърленъ, сега или никога, ние трѣбва да осъществимъ заветитѣ на нашитѣ дѣди. Нашето дѣло е право и свѣто. Ние не отидаме да завоюваме, а да освобождаваме.

Напредъ, прочие! Нека покриемъ съ нови лаври нашитѣ победни знамена, нека да залишемъ въ историята на България нови славни имена, като Шипка, като Сливница като Одринъ, Бунаръ Хисаръ, Люле Бургасъ, Селиолу и Булаиръ.

Напредъ, къмъ слава и къмъ победа! Наша свѣта длъжностъ е да поправимъ сторената неправда и да осигуримъ на нашето потомство по-честита бжднина.

Да живѣе *Негово Величество Царьтъ*, нашия л имъ върховенъ вождъ! Да живѣе обединена и велика *Бъл рия*.

* * *

Заемането на върха Тресаць.

(гл. скица № 1 — стр. 38)

На 1. октомврий, съгласно заповѣдъта по бригадата № 7, на полка се заповѣдваше: съ една дружина и една батарея, въ 7 часа сутриньта да настѣпи и атакува противника на в. Тресаць, после което да настѣпи по билото Планински-дѣлъ, с. Ошляне, Голчо бърдо, Василево поле. Въ опредѣления часъ 4. дружина настѣпи отъ височината Кръстна Равнина, съ преденъ отрядъ 16-а рота. Обаче поради гжстата мъгла настѣпването на дружината стана извънредно трудно, още повече че пжтьтъ на настѣпването на предния отрядъ се обстрелваше отъ единъ неприятелски взводъ отъ височината юго-източно отъ в. Тресаць.

Въ 1 ч. 40 мин. сл. пл. 16-а рота, съ помощьта на едно планинско оржие, прогони сръбския взводъ и дружината продължи пжтя си за в. Тресаць. Къмъ 7 1/2 ч. сл. пл. тя атакува противника и зае вр. Тресаць безъ жертви.

Сжщия день, къмъ 1 1/2 ч. сл. пл., по заповѣдъ на командира на бригадата, се изпрати 7-а рота, съ едно планинско оржие, да заема височината с-западно отъ с. Ново-Корито непосредствено до него и да рекогносцира за противника. Когато обаче патрулитѣ на ротата се приближиха до селото, бѣха посрѣщнати съ пушеченъ и картеченъ огънь. Отъ рекогносцировката се разбра, че противникътъ се е укрепилъ въ крайната на селото и по височинитѣ южно отъ него подъ вр. Смиловица и е приспособилъ за отбрана кжщитѣ. Силитѣ на противника бѣха опредѣлени въ селото единъ взводъ съ една картечница и по височината „Цицката“—два взвода.

Около вр. Люти-Камъкъ имаше артилерия. Планинското оржие зае позиция на носа на Коритска Глава и откри огънь, обаче неприятелската артилерия го обстреля и го застави да замълчи.

Ротата пристигна на около 500—600 крачки отъ селото и понеже бѣ силно обстреляна, бѣ принудена да спре и да се окопае.

Следъ настѣпилата тъмнина 7-а рота, по заповѣдъ отъ бригадата, се оттегли на височината с-източно отъ селото и на нея ношува. Презъ този день загубитѣ на полка бѣха: 1 раненъ войникъ.

На 2. октомврий към пладне 7-а рота съ планинското оржие и една картечница, по заповѣд на командира на бригадата се изпрати отново въ рекогносцировъчен отрядъ къмъ селото Ново-Корито.

Къмъ 2 часа сл. пл. ротата настъпи и се приближи до селото. Отъ направената рекогносцировка съ огънь противъ селото отъ пл. оржие на носа на Коритска-Глава и картечницата на позиция на лѣвия флангъ на ротата, се разбра че противникътъ е очистилъ селото. Къмъ 4 часа сл. пл. противникътъ откри артилерийски огънь по 7-а рота. Въ 7 часа сл. пл. тя се оттегли на старата си позиция, а оржието и картечницата се прибраха при батареята и ротата си.

[Полка на почивка.

Късно презъ нощта, срещу 3. октомврий, се получи заповѣд отъ дивизията № 2, съ която се заповѣдваше на полка да предаде позицията си на 10. Родопски полкъ, следъ което да се оттегли на бивакъ при колиби Куцеровци, като се назначава за маневрени войски на дивизията.

Поради гъстата мъгла и проливния дъждъ, предаването на позицията стана едва къмъ 4 часа сл. пл. Дружинитъ, съ разрешението на командира на бригадата, останаха временно на бивакъ задъ височ. Китка и Коритска Глава, за да могатъ войнитѣ да се изсушатъ.

На 4. октомврий, полкътъ по дружинно се събра на бивакъ при колиби Куцеровци и остана тамъ въ маневрени войски на дивизията до 6. октомврий.

Бой при с. Петруша.

(гл. скица № 1 — стр. 38)

На 7. октомврий къмъ 8 часа сутринята започнаха да се чуватъ пушечни изстрели въ прохода и по височинитѣ западно отъ с. Петруша.

Противникътъ съ превъзходни сили бѣше преминалъ въ настъпление. 3/10-а дружина, която действуваше въ дѣсно отъ 1/12-а дружина, подъ натиска на състени сръбски вериги, бѣше принудена да премине въ отстъпление. Следъ полученитѣ донесения (първото отъ командира на 3/10 дружина и второто отъ командира на 12. полкъ) командирътъ на бригадата съ щаба си веднага се изкачи на гребена северо-западно отъ с. Петруша, за да се ориентира за положението. Виждаше се какъ сръбскитѣ вериги настъпваха стремително, а ротитѣ отъ 3/10 дружина отстъпваха. Бѣха приближили на не повече отъ 1000 крачки отъ селото, крушумитѣ прелитаха въ самото село Петруша. Застрашаваше се фланга на 1/12 дружина, която бѣше на

позиция предъ селото. Командирътъ на бригадата веднага пое лично ръководенето на боя. Той заповѣда на една рота отъ 10. полкъ, която току що бѣ пристигнала, да заеме позиция на самия склонъ, отъ кждето наблюдаваше той; на друга една рота отъ сщия полкъ — да заеме позиция северо-източно отъ предната рота, по скалистия гребенъ, като тилна позиция за всѣка евентуалностъ. На командира на Родопския полкъ заповѣда да поеме лично командването на разстроената дружина на майоръ Илиевъ и да се затвърди на около 500—600 крачки на сев.-западъ отъ наблюдателния пунктъ на командира на бригадата и отбие настъпването на сърбитѣ, на полубатареята на поручикъ Владковъ, която бѣше на позиция на пята за Кралево село западно отъ с. Петруша, заповѣда да остане на сщщата позиция и съ вихровъ огънь да обстрелва настъпващитѣ сръбски вериги. На командира на 12. полкъ заповѣда да остане при 1-а дружина, която се борѣше отчаяно предъ селото. Въ 9 часа пр. пл., по исканието на командира на бригадата, отъ началника на дивизията бѣ изпратена 1-а дружина отъ полка въ подкрепление на частитѣ, които водятъ ожесточенъ бой съ сърбитѣ; тази дружина къмъ 5 часа сл. пл. пристигна въ с. Ошляне, 1-а и 2-а роти подъ командата на дружинния командиръ се изпратиха северно отъ сщщото село, за да удължатъ фланга на бойното разположение въ северна посока и заематъ височината Планински-дѣлъ. 3-а рота се изпрати въ подрѣжка на 1-та дружина отъ 12. Балкански полкъ, 4-а рота — къмъ 3-а дружина отъ 10. Родопски полкъ. Къмъ 9 часа сл. пл. огъня отъ дветѣ страни се прекрати, нашитѣ части останаха заетитѣ си позиции.

Този день, съгласно заповѣдта по дивизията № 30, останалитѣ дружини отъ полка: 2-а пристигна въ с. Ново-Корито, 4-а съ картечната рота се премести въ редута Янчевъ дѣлъ, а 3-а дружина и нестроевата рота останаха на бивака при колиби Куцеровци.

Бой за завладѣване изхода на Кадж-Боазския проходъ.

На 8. октомврий сутринята чрезъ огнево артилерийско съдействие частитѣ отъ 10. Родопски полкъ и отъ 12. Балкански полкъ и 1-а дружина отъ полка, въ 7 ч. пр. пл., стремително настъпиха напредъ и къмъ пладне успѣха да прогонятъ противника, който отстъпи отъ Кралево село, а следъ пладне съвършено напусна дѣсниятъ брѣгъ на р. Тимокъ, като разруши моста на рѣката срещу с. Дряновацъ. Частитѣ отъ бригадата заеха позиция по височинитѣ на Вашилево поле, сев.-източно отъ Кралево село и на с. западъ

Скица № 3.

↑ В. Толоши
598



Легенда

наши
войски

I - 9, 10 и 11/X
II - 11/X
III - 12/X
13, 14 и 15/X

неприятель



отъ село Селашка, включително и височината Вѣтрень, където замръкнаха. 1-а дружина отъ полка, безъ 3-а рота, като поддръжка на дружинитѣ отъ Родопския полкъ, замръкна юго-източно задъ височ. Вѣтрень.

Другитѣ три дружини отъ полка, съ картечната рота, нато маневрени войски на дивизията, останаха на вчерашнитѣ си мѣста.

Бой за форсирането на рѣката Тимокъ.

(гл. скица № 3 — стр. 56)

На 9. октомврий въ 5 часа сутринята, батареитѣ отъ II. артил. полкъ бѣха заели набѣлязанитѣ още на 8. позиции и имено: 3-я — на Голчо бърдо, 1-а и 4-а батареи — по дѣсния брѣгъ на рѣка Коритска, с.-западно отъ Ново-село. Следъ това се разузна за противника, че е отстѣпилъ: южно—по посока на Княжевацъ, западно — отъвдѣ р. Тимокъ и на северъ — къмъ Мали-Изворъ; предстоеше този день да се извърши една колкото важна, толкова и славна операция — форсирането на рѣката Тимокъ. Следъ разрушаването мостонетѣ на р. Тимокъ противникътъ се бѣше оттеглилъ и укрепилъ силно по лѣвия брѣгъ на рѣката и височинитѣ на западъ отъ нея бѣха усѣяни съ окопи по цѣлото протежение отъ Княжевацъ до с. Боровацъ. Самия брѣгъ бѣше укрепенъ и се отбраняваше, освенъ отъ редовни сръбски войски, но още и отъ опълчение.

Мѣстото за преминаването на рѣката бѣше избрано срещу с. Дряновацъ. Мѣстносттата, по която предстоеше да се развиятъ операциитѣ, бѣше твърде благоприятна за противника. Долината на р. Тимокъ представлява една равнина широка 2 до 2 1/2 км. сръдно. Самата рѣка тече близо до западния брѣгъ на долината, отъ дѣто веднага се издигатъ височини, които се спускатъ съ твърде стрѣмни брѣгове къмъ рѣката. Тѣзи височини представляватъ редъ успоредни гребени перпендикулярни почти на течението на рѣката, отдѣлени помежду си, съ доста голѣми долини, по които текатъ притоци на рѣката. Тѣзи гребени се издигатъ постепенно на западъ и образуватъ високи и по-високи височини.

Отъ направената рекогносцировка на рѣката, се видѣ че тя има сръдна дълбочина около 2 метра и е широка около 30—40 метра.

2/12 и 4/10 ротѣ заеха позиция близо до дѣсния брѣгъ на р. Тимокъ.

Бѣше мраченъ октомврийски день—день на ранна есенъ. 2-а дружина отъ полка, която се намираше въ с. Село въ маневрени войски на дивизията, по искането на командира на бригадата трѣбваше да пристигне задъ гарата Кралево Село.

съ задача да форсира рѣката Тимокъ. Смѣлитѣ Шипчанци идѣха съ готовностъ да поднесатъ нова прослава на Родината съ цѣната на своя животъ.

Гръмко възторжено „ура“ бѣше отговорътъ имъ, когато командирътъ на бригадата посрешна и поздрави всѣки взводъ съ славната задача, що имъ предстояше — първи да минатъ мжтния Тимокъ въ лицето на противника. Той имъ съобщи, че преминаването имъ презъ равнината и рѣката е осигурено отъ масовия артилерийски огънь на 6 батареи и отъ пушечния огънь на дветѣ роты — 2/12 и 4/10. На предложението му да ги поведе лично при форсирането на рѣката, ако възложената задача имъ се вижда тежка, всички еднодушно заявиха на своя бившъ любимъ командиръ, че тѣ се отказватъ отъ предложението му, като прибавиха, че не е дошло още времето да застава на чело на дружината.

Вѣрнитѣ Шипчанци обърнаха погледъ на тамъ. където буйниятъ придомель Тимокъ носѣше своитѣ мжтни води къмъ Дунава, неподозирайки, че следъ моментъ ще бжде окървавенъ отъ борбата. На срещния брѣгъ, заелъ всѣка чука, всѣки гребенъ — чакаше врагътъ. Затишие предъ страшна буря! Командирътъ на бригадата посочи на дружинния и ротнитѣ командири посоката на пжтя и брода на рѣката срещу с. Дряновацъ. Дружинния командиръ, следъ направения огледъ на рѣката и селото, посочи на ротнитѣ командири обектитѣ, които ротитѣ трѣбваше да заематъ, следъ като преминатъ рѣката: 5-а рота, която първа щѣше да мине рѣката, трѣбваше да заеме гребена северно отъ с. Дряновацъ, съ фронтъ северозападно; 8-а рота следваща задъ 5-а рота, имаше за обектъ гребена южно отъ сжщото село; на 6-а рота, която идѣше следъ 8-а, бѣше опредѣленъ гребена въ лѣво отъ нея; 7-а рота — въ дружинна подрѣжка — щѣше да мине рѣката последна.

Приготовленията бѣха свършени, часътъ бѣше 4 сл. пл.

Тимошката долина заеча отъ страшенъ гръмъ. Подготовителниятъ артилерийски огънь, по заповѣдъ на командира на бригадата, започна.

Шестътѣ батареи засипаха противника съ желѣзенъ дъждъ, придруженъ отъ залповия огънь на 2/12 и 4/10 роты. Зашеметенъ отъ тоя огънь противникътъ стреляше объркано безъ цѣль и посока.

Притаили дѣхъ, стиснали здраво вѣрна манилихерка, геройтѣ на 5-а рота, разсипани въ верига по полуротно, настѣпиха посрѣщната отъ силенъ артилерийски и пушеченъ

огънь на окопитилия се противникъ. Обаче нашитѣ смѣли артилериисти, съ своя вѣренъ огънь задавиха неприятелския огънь. Смѣлитѣ отъ 5-а рота се потопиха въ хладнитѣ струи на Тимока, последвани отъ 8-а, 6-а и 7-а роты. Разгорещенитѣ снаги не сещаха хладината на октомврийската вода. Загледани въ гребенитѣ, които скоро трѣбва да бждатъ тѣхни, тѣ не чуватъ сякашъ предсмъртнитѣ стонове на вѣрни другари, чиито трупове рѣката бързо повлича къмъ северъ. Ето ги на срещния брѣгъ. Мокри, не чувствайки умора, тѣ се понасятъ нагоре, къмъ противника, който обезумѣлъ отъ страшния артилерийски и пушеченъ огънь, отъ шеметната бързина на настѣпленieto и отъ безстрашието на Шипчанци, напусна окопитѣ си и въ панически бѣгъ се понесе една частъ на западъ и югъ изъ долинитѣ на р. Дреновачка, а друга — къмъ гребена на югъ отъ селото. Ротитѣ бързо се изкачиха по склоноветѣ северно и южно отъ село Дреновацъ и заеха обектитѣ си. Следъ тѣхъ преминаха рѣката 2/12 и 4/10 роты и 1. картеченъ взводъ отъ 12. Балкански полкъ.

Преминаването на рѣката отъ страна на Шипчанци, подъ прикритието на артилерийския пушеченъ огънь бѣше величаво. Началникътъ на дивизията, който наблюдавалъ отъ наблюдателния си пунктъ, отъ възхищение изпрати до командира на бригадата благодарствена телефонограма № 106 съ съдържание: „Наблюдавахъ преминаването на р. Тимокъ отъ Шипчанци и съмъ въ възторгъ отъ тѣхния подвигъ и самоотвърженостъ. Надѣвамъ се, че тѣ ще бждатъ се тѣй смѣли и самоотвържени до край на почнатото ни свѣто дѣло“.

Въ 6 часа сл. пл. противникътъ бѣше окончателно изгоненъ на северозападъ и югозападъ. 5-а рота зае и се укрепи съ фронтъ на северозападъ по билото на гребена северно отъ с. Дреновацъ, 7-а рота зае билото южно отъ селото, 6-а рота — въ лѣво отъ нея, а 8-а рота въ — дружинна подрѣжка, застана задъ дѣсния флангъ на бойното разположение. За пазене долината и за свръзка между 5-а и 8-а роты отъ 7-а рота бѣха изпратени две отдѣления въ долината на Дреновачката рѣка.

Тази операция струва на дружината: убити 2-ма и ранени 3-ма души войници.

Ето какъ описва въ „Войнишки Сборникъ на Шипчанци“ величавото преминаване на р. Тимокъ отъ Шипчанци храбриятъ поручикъ Миховъ Паскалъ, славно загиналъ на 14-й септемврий 1916 г. по височинитѣ източно отъ с. Баница.

Втора дружина минава Тимока.

„Китка“ падна. Сжщата участъ постигна скоро още нѣколко височини и полковетѣ



Поручикъ Миховъ

на дивизията, току-що дошли отъ Тракия, се закатериха по стрѣмнитѣ планини на границата, кждето сърбитѣ, вчепкали се по урви и скали, чакаха да ги изритватъ отъ окопъ въ окопъ.

Нашиятъ полкъ биде оттегленъ при Салашъ на почивка, както си казахме, или оставенъ за маневрени войски на дивизията, както гласеше заповѣдта на генерала. Смѣтахме, че иматъ довѣрие на насъ, та ни задържатъ за нѣкой рѣшителенъ моментъ; гордѣехме се съ това и следъ нѣколкодневнитѣ уморителни боеве по бърда и чуки спокойно очаквахме реда си отново да се нахвърлимъ срещу врага, все

тѣй задружно, както до сега. Но събитията се развиха тѣй, че дружинитѣ бѣха изискани една по една и хвърлени на разни мѣста, та полкътъ действува разкъсано цѣли две седмици — за голѣма досада на всинца ни, които копнѣехме да се видимъ събрани наедно, да си побѣбремъ и да си сподѣлимъ радоститѣ и теглата. Презъ това време всѣка дружина, всѣка рота се отличи съ нѣкое геройско дѣло, но подвигътъ, който представя най-интересна и поучителна въ всѣко отношение военна операция, е безъ съмнение форсирането на р. Тимокъ, което извърши втора дружина отъ нашя полкъ на 9. октомврий 1915 година.

Още когато почивахме при с. Салашъ и едвамъ долавяхме изъ мъглата бумтението на толоветѣ въ прохода, често се събирахмевъ мохритѣ палатки и се мъчехме да отгатнемъ какъ ще се развиятъ военнитѣ действия на нашата дивизия. Че проходътъ ще бжде овладѣнъ лесно и въ най-скоро време — въ това никоѣ не се съмняваше. Но следъ него идеше долината на р. Тимокъ и самата рѣка. Тогава разговоритѣ ставаха по-загрижени. Знаехме, че сърбитѣ ще дадатъ голѣмо сражение и че тамъ сж се приготвили добре. А пъкъ чули бѣхмемъ, че рѣката е придолшла и че нѣкои части отъ съседната ни въ дѣсно 6-а дивизия се помъчили да я минатъ безуспѣшно, та всичко това усилваше нашата

грижа. Вънъ отъ това, операцията, наречена отъ военнитѣ книги „переправа“, се изтъкваше всѣкога като нѣщо много важно, комай свещенно, та нашитѣ страхове бѣха напълно оправдани. Но „когато човѣкъ се плаши отъ една работа, по-лесно я свършва“, казва нашата пословица. И минаването на рѣката, подъ най-силния артилерийски и пушеченъ огънь на противника заелъ силни позиции, се извърши тѣй бързо и планомѣрно и сравнително лесно, че съ него справедливо могатъ да се гордѣятъ: командирътъ на бригадата, който непосредствено го ръководѣше и шипчанци отъ втора дружина, които го изпълниха.

Обаче за този бой не се ни говори, ни писа ни дѣ. Много ясно защо! Защото загубитѣ бѣха сравнително малко и защото насилването на рѣката стана като че много лесно. Трѣбваше да има неуспѣхъ, връщане назадъ, колосални жертви! Тогава навсѣкжде щѣхме да четемъ за „тамошнитѣ герои“. А превръщането на тоя еднодневенъ бой въ затегнато и шумно сражение можеше да стане сигурно, стига само настойчивостта и решителността на началници и войници да бѣше единъ градусъ по-слаба. И дали въ сжщностъ минаването на рѣката стана тѣй просто и лесно, ще кажатъ войницитѣ отъ втората дружина, а тѣй сжщо и тѣхнитѣ началници, както и другаритѣ имъ отъ трета рота, които съ спрѣнъ дѣхъ следѣха отблизо всѣка тѣхна крачка къмъ Тимока и всѣка тѣхна стѣпка изъ мжтнитѣ му води.

Третата рота бѣше се спуснала презъ изтеклата нощъ отъ височинитѣ и бѣше заела гарата Кралево село, въ срѣдната на Тимошката долина и на около два километра източно отъ самата рѣка. До прѣдния денъ боеветѣ се водиха изъ планината на граничния вододѣлъ, кждето сърбитѣ отстъпваха крачка по крачка и ни създаваха голѣми главоболия, та слизането макаръ и само на слаби наши части въ долината бѣше едно облекчение. Откъснати отъ баиритѣ, сърбитѣ, които пазѣха непосредно прохода, се оттеглиха презъ нощта срещу 9. октомври отвѣдъ Тимока и се окопаха по височинитѣ до самия него, тѣй близо до рѣката, че можаха да хвърлятъ съ рѣка камъни въ нея. Обаче другитѣ тѣхни дружини още си стояха на мѣстата по високитѣ ридове, та като се намъкнахме къмъ рѣката, бѣхмемъ направили единъ чорапъ, който се вдаваше далечъ къмъ рѣката. Но въпрѣки това, още на 9. октомврий, една дружина отъ Балканския полкъ се спусна къмъ гарата, и патрулитѣ ѝ изпѣлзяха къмъ рѣката. Не мина много, и щаба на бригадата се изтърси на самата гара, и доде стана пладна, рѣката биде набързо огледана, патрулитѣ се счепкаха здравата презъ рѣката и бригадниятъ командиръ рѣши да мине рѣката още следъ обѣдъ сжщия денъ. Ние, трета рота,

останахме до вечерта около гарата и можахме да се любуваме на това минаване като на генерално представление.

Още призори сърбитѣ подушиха, че на гарата има хора и почнаха да я обстрелватъ непрѣкъснато съ шрапнели и гранати. Когато нехайнитѣ войници вземаха да швѣкатъ по-често насамъ—натамъ, огънятъ се усиляше и ги караше да орать по очитѣ си и бързо да се завиратъ кой дѣто свърне—изъ курницитѣ на гарата или при влагалището. Колкото до пехотнитѣ куршуми, които изпращаха насамъ околнитѣ отвѣдъ рѣката сърби, тѣ неплашиха никого. Кой се плаши отъ мѣрникъ 2000?

— Я дайте стѣлбата отъ чакалната! Тамамъ сме намѣрили болъ мастило.

— За какъвъ дяволъ му е пѣкъ на този телефонистъ стѣлбата? Нали жицата е вече прекарана?

Но стѣлбата се изправи на фасадата на зданието и предъ очитѣ на сърбитѣ по нея се изкачва единъ отъ телефониститѣ на бригадата съ огромно стѣкло мастило и малка четка въ ржка. И всички се усмихвато, разбрали вече тая смѣла шега и гледатъ какъ съ малки поправки надписа на гарата „Кралево село се обърна въ „Царево село“. Но сърбитѣ се ядосаха и недопуснаха следъ този сжщата метаморфоза и на страничнитѣ стѣни на зданието.

По обѣдъ на гарата дойде щаба на 12. Балкански полкъ, а следъ малко първата дружина на тоя полкъ премина желѣзопѣжната линия и се насочи къмъ с. Дреновацъ — тъкмо на срещу, дѣто сърбитѣ яко се бѣха настанили. Скоро тънкитѣ вериги се спуснаха къмъ рѣката и се разсѣха на едно голѣмо пространство. Артилерията ни, разположена задъ Кралево село, забумтя по-сръбскитѣ окопи, Балканци се попрѣмѣстиха напредъ, по-нататѣшното имъ движене стана много трудно—сърбитѣ очестиха стрѣлбата си и ги накараха да се заковатъ на мѣстата си. Една тѣхна батарея отъ къмъ с. Върбица сжщо почна да безпокои пехотнитѣ ни вериги, като не забраваше да дразни и нашитѣ багареи. Положението стана малко досадно. Равнината между гарата и рѣката опустѣ. Никакво мърдане на нашитѣ вери и, никакво настѣпване. Боятъ се затегна. Часоветѣ текжтъ, деньтъ е малкъ и нѣма да осѣти човѣкъ, кога ще си отиде. А рѣката до вечерта трѣбва да бжде мината — инакъ сърбитѣ ще докаратъ още подкрепления ще се натѣкматъ още по-добре по високитѣ стрѣмни склонове отсрѣща, и върви ги изкарвай тогава отъ окопитѣ имъ. А нашата артилерия?

— Ехъ! Защо да се сърдимъ на артилериститѣ си? Нима тѣ се биха по-лошо отъ насъ? Снаряди, снаряди нѣма! Ето де е мжката. Колко гранати и шрапнели имаме

име? Пѣкъ и тия, които имаме, подъ ржка ли сж въ самата батарея? Гледашъ, гърлата зареватъ, неприятелската позиция се забули съ димъ, сърдцата на пехотинцитѣ се стрѣпватъ и тѣ тичатъ напредъ но . . . това е само за нѣколко мига!

Огънятъ, ако не спре съвсемъ, намалява чувствително, сърбитѣ се окопитватъ, надигатъ си отново главитѣ и спокойно продължаватъ убийствената си стрелба. Че пѣкъ защо да не стрелятъ спокойно? Окопитѣ имъ сж дълбоки и високо надъ дола, а предъ тѣхъ е мжтна буйна рѣка, която тѣй хубаво ги пази отъ нашитѣ настѣпващи роты.

Командирѣтъ на бригадата и тоя на Балканския полкъ, сж се изправили на перона на гарата — нѣколко стотини крачки задъ веригитѣ, и съ бинокли въ ржце следятъ, какъ върви боя. Сърбитѣ добре виждатъ тоя перонъ, превърнатъ въ театрална ложа, и не преставатъ да го обсипватъ съ снаряди. Една граната се блѣсва шумно о единъ купъ кеменни вжглища при чешмата до самата гара. За мигъ очитѣ се обръщатъ инстинктивно къмъ нея, наскоро пакъ се връщатъ къмъ рѣката, която дѣли двата врага. А рѣката е пуста. Близо до нея сж нашитѣ вериги, близо до нея мърдатъ тукъ тамъ наши хора изъ върбалака, но още никой не е нагазилъ въ нейнитѣ води.

Една фигура тича насамъ приведена, качва се на насипа при гарата, прескача тичешкомъ релситѣ и застава на перона:

— Стигнахме вече до рѣката, г-нѣ полковникъ, но какъ да я минемъ! Дълбока много, пѣкъ сърбитѣ стрелятъ безспиръ,

— Виждамъ самъ, но рѣката трѣбва да се мине! Ей сега артилерията ще открие ураганъ и не ще спре, до като не минатъ ротитѣ. Кажете на дружинния командиръ да вземе имената на първитѣ храбреци, които се прехвърлятъ отвѣдъ, за да ги представи тутакси за награда.

И адютантѣтъ отново навежда фигурата си и отново се изгубва въ равнината.

А въ това време командирѣтъ на бригадата дава бързи заповѣди на батареитѣ и тѣ откриватъ силенъ огънь срещу сръбскитѣ окопи и срещу тѣхната артилерия, скрита нейде отзадъ.

Но балканци пакъ не могатъ да минатъ. И човѣку се свива сърдцето, като гледа тая шепа хора, върху която се сипятъ градъ куршуми изъ високитѣ окопи надъ с. Дреновацъ. Двата щаба нервно гледатъ къмъ Тимока и се чудятъ, какво още да се направи, за да се изпълни започнатата работа.

Но следъ малко на гарата се явява запѣхтянъ конникъ и рапортува отсечено:

— Господинъ полковникъ, втора дружина отъ 23. Шипченски полкъ пристигна задъ селото!

Многоочакваната дружина, която бѣ поискана за подкрепление, най-после иде! Надѣваха ѝ се отъ 2—3 часа, но не бѣха сигурни, че ще дойде и се мжчѣха да свършатъ работата и безъ нея. Сега рѣката ще се мине непременно! И на гарата наставка силно оживление. Правятъ се бързи съображения за посоката, по която ще бжде пусната прѣсната дружина, даватъ се разпореджания на батареитѣ. Още малко—и втората дружина вече е между училището и гарата.

Командирътъ на бригадата е цѣлъ въ движение. Увѣреността въ победата отново силно засвѣтва въ погледа му. Съ пословичния полуразкопчанъ шинелъ и съ увисналъ на врата бинокълъ, той излиза малко настрана, поглежда къмъ срещнитѣ брѣгове и казва на нѣколкото офицера и войника, които се мѣркатъ отпреде му:

— Гледайте какъ ще направимъ една германска атака!

И нови заповѣди до батареитѣ командири да засиятъ огъня и да намѣрятъ непременно въ най-скоро време неприятелската артилерия. А ротитѣ отъ дружината на 23. полкъ вече се прехвърлятъ бързо една по една до гарата. Всѣки взводъ се настанява задъ едно отъ малкитѣ здания и оттукъ мигновено излиза на релситѣ, мигновено се прѣска въ верига, спуща се отъ насипа и изчезва въ мочурливата равнина.

Бригадниятъ командиръ, който заедно съ тоя на дружината, трѣбва да оплтва всѣки ротенъ командиръ, да наблюдава за излѣзлитѣ напредъ роти, да търси съ погледъ кои неприятелски окопи най-силно безпокоятъ нашитѣ, та да насочва по тѣхъ и огъня на орджията — при тая сложна работа—пакъ намира време да надникне задъ чакалната на гарата и задъ влагалището, отдето взводоветѣ се готвятъ да се прѣснатъ въ верига, и да каже по нѣколко думи на всѣки взводъ, ама буквално на всѣки взводъ. Него, като бивши командиръ на полка, го познаватъ всички, и думитѣ му падатъ на мѣсто. Какви сж тия думи, едва ли ги помни нѣкой. Тѣ не сж грѣмки фрази, не сж риторически обрати, но тѣ говорятъ направо на сърдцето на тия хора, които до преди малко естествено омърлушени и неспокойни поради неизбѣжното смущение предъ неизвестността и предъ новата важна работа, сега за мигъ се ободряватъ, погледътъ имъ се оживява когато имъ казватъ, че ще трѣбва при рѣката да си дигатъ шинелитѣ, колкото се може по-високо; тѣ почватъ още отъ тукъ да ги дигатъ, съ думитѣ: — хайде по-скоро да газимъ, додето орджията не сж спрѣли.

И редица следъ редица бързо се спущатъ къмъ рѣката. Мочуритѣ, рѣкичкитѣ и вадитѣ, хрусталактѣ и камъштѣ не

ги спиратъ. Не само не ги спиратъ, тѣ дори не разбѣркатъ реда имъ. Движението става тѣй правилно, тѣй редовно, че човѣкъ не вѣрва на очитѣ си. Всички офицери и войници—на мѣстата си, взводоветѣ и ротитѣ—точно на опредѣленитѣ отъ мирно време разстояния — всичко това прави впечатление на едно обикновено полково учение, а не на единъ бой. И загледанъ тѣй къмъ тия тънки линии, които вървятъ като вълнички една следъ друга, човѣкъ не чува вече грохота на топоветѣ и плющенето на куршумитѣ, а му се струва, че въ ушитѣ му звучи военната музика и душата му се пренася далечъ нейде въ Казанлъшкото поле, дето полкътъ е правилъ своитѣ упражнения и паради.

Да, такова правилно движение рядко се случва. То се свѣта за шаблонъ, който поради сложнитѣ условия на боя не може да се употреби на война, а се прилага само на маневритѣ. Обаче тукъ картината е досущъ такава, каквато представяше Ново-Загорското поле презъ голѣмитѣ лѣтни маневри въ 1910 година. Само че вмѣсто димни ялови изстрели, които тогава условно обозначаваха де е артилерията, сега се пукаха шрапнели и гранати и оряха земята картечници. И тия сжщитѣ хора, които нѣкога удивиха свѣта съ лудешкото си нахвърляне срещу стоманенитѣ фортове на Одринъ, сега смаяха противника съ своя редъ и дисциплина при настѣпването.

Сърбитѣ, оглушени отъ ада, който имъ изсипватъ надъ главитѣ нашитѣ орджия, немогатъ да стрелятъ точно, и това използватъ нашитѣ, като не се спиратъ на едно мѣсто повече отъ нѣколко секунди, които имъ трѣбватъ да си отлѣкнатъ малко при тоя неудържимъ устремъ напредъ. Но малко преди смрачване неприятелскитѣ окопи видимо пакъ оживяватъ и пакъ започватъ своята омръзнала вече на всички пѣсень. Подрѣжки ли сж имъ дошли, частитѣ ли сж размѣстили по-удобно, или нашата артилерия не ги олучва вече тѣй добре — кой знае защо, но тѣ усилватъ ужасно огъня си, и нашитѣ се сепватъ, спиратъ се, залѣгатъ тъкмо когато сж до рѣката, на нѣколко крачки само до нея, дето сж най-силно изложени. Сърбитѣ се съвзематъ още повече и лудо увеличаватъ стрелбата си. Минаватъ минута, две, петъ, десетъ. Въ рѣката още никой отъ нашитѣ не е нагазилъ, а вече се мръква! А пакъ рѣката ще се мине, трѣбва да се мине!

И командирътъ на бригадата отново тича като оживенъ на перона, отдето вижда тѣй добре всичко, що става отпреде, отново дава заповѣдь и се сърди на телефониститѣ, които сега, именно сега, не могатъ да извикатъ батареитѣ поради кой знае каква дяволска повреда на апарата

или линията. Но да сж живи кавалериститѣ отъ разезда, които се спотайватъ съ конетѣ нѣколко крачки отзадъ. Единъ следъ другъ тѣ препускатъ презъ глава къмъ нашата артилерийска позиция и носятъ тамъ кжси заповѣди:

— Отсреща, на жълтия сипей — картечницата!

— Въ дѣсно, при Върбица — кривия окопъ съ траверситѣ!

— Тамъ, по-долу, задъ кжщитѣ въ дола!

— Гаубицитѣ да не мълчатъ, а да удрятъ, каквото могатъ да видятъ!

А най-честата заповѣдь е:

— Ураганъ, непрекъснатъ ураганъ!

Единъ свѣнливъ кавалеристъ хвърчи съ коня си на самъ, спира се, навежда си главата и плахо съобщава:

— Снарядитѣ имъ сж на свършване.

— Какво? Тичай при батарейния командиръ и му кажи да не спира урагана!

Ясно е, че сега е най-критичния моментъ на боя. Една малка пауза — и рѣката не ще бжде мината. Ето защо не трѣбва да се пестятъ ни снаряди, ни нищо. И хората, и гранатитѣ сж потрѣбни сега. Утре отъ тѣхъ не ще има нужда, тогава ще бжде късно вече. И топоветѣ отново усилватъ своя вихъръ, прѣсканията на шрапнелитѣ образуватъ цѣль облакъ надъ отсрещното село. Нѣколко кжси се запалватъ и придаватъ зловеща тържественостъ на картината. А нашата дружина мигомъ се вдига напредъ, първитѣ роти достигатъ рѣката и нагазватъ въ нея. Нѣколко души се обръщатъ въ водата и труповетѣ имъ отминаватъ на долу, но никой не си обръща погледа къмъ тѣхъ. Всѣки гледа да се докопа за отвѣдния брѣгъ. Взводоветѣ бързо минаватъ дълбокитѣ до гжди води, залягатъ до селото и откриватъ силенъ огънь по височинитѣ. А въ това време при телефонна на гарата предаватъ:

— Дивизията, ало, дивизията . . . Въ тоя . . . слушай . . . Въ тоя моментъ втора дружина отъ Шипченския полкъ минава рѣката Тимокъ.

Скоро повечето хора отъ нашата втора дружина сж отагъкъ. Тѣ вече влизатъ въ селото, което гори, и се настаниватъ въ първитѣ окопи надъ дола, отдето сърбитѣ вече сж одраскали. Всички, които гледатъ отзадъ, си отхвърчатъ съ облекчение. Но следъ малко отъ къмъ рѣката се дочуватъ отначало глухо, а после все по-ясно и по-отчетливо думитѣ.

— Артилерията да не стреля! . . . Артилерията да не стреля . . . !

Тоя викъ се подема отъ стотина гласове и цѣлата мѣстностъ кѣнти отъ тая зловеща заповѣдь. Но батареитѣ ни не я чуватъ; паднали въ екстазъ, тѣ не забелѣзали въ

здрача, че нашитѣ вече сж отвѣдъ и думкатъ ли думкатъ за да се отърватъ и отъ последнитѣ си снаряди. Бързо имъ пращатъ заповѣдь да спратъ, но доде я получатъ, сърдцата на всички сж свити: артилерията ни бие нашитѣ хора! Телефонътъ, разбира се, пакъ се разваля именно въ тоя моментъ, та става нужда да се сигнализира съ единъ чаршафъ, измѣкнатъ на бързо отъ гарата и дигнатъ на покрива отъ единъ войникъ. Гърмежитѣ единъ по единъ спиратъ. Само гаубичната ни батарея и една далечна сръбска батарея още се дразнятъ една друга отдалечъ презъ рѣката като два нестригани селски песа. Вече се мръква хубаво. Боятъ престава, и не следъ много време единъ хубавъ полуобърчъ отъ огънѣе по отсрещнитѣ височини показва позициитѣ, които сж заели Балканската и нашата дружини. По-голямъ мината на огньоветѣ се вижда, че нашитѣ хубавичко сж запали изъ рѣката и силно сж се измокрили.

А въ това време командирътъ на бригадата, който току що е пратилъ заповѣдь на командира на втора дружина да поеме командуванието на частитѣ отвѣдъ Тимокъ и е донесълъ за положението въ щаба на дивизията, сѣда на единъ столъ предъ чакалнята на гарата до командира на Балканския полкъ, закомпчва шинела си и уморено, но весело и другарски му говори:

— Е, видѣ ли какъ се форсира рѣка?

Презъ този день ротитѣ отъ 1-а дружина, придадени къмъ 10. Родопски полкъ инцидентно, участие въ действи-ята не взеха. 2-а рота остана на Планински дѣлъ, 1-а рота — въ поддръжка на 10-а дружина — 3-а рота — на гарата, — а 4-а рота — на дѣсния флангъ на 3/10 дружина; 4-а дружина съ картечната рота — при с. Село, а 3-а дружина съ нестроевата рота — при кол. Куцеровци.

Настѣпване къмъ Мали Изворъ.

(Гледай скица № 3 стр. 56).

На 10 октомврий, съгласно заповѣдта по бригадата № 34, 1-а бригада — лѣвата колона на дивизията — трѣбваше да приследва противника къмъ Княжевацъ, съ дѣсно странично прикритие — 2-а дружина отъ полка съ две планински орждия — по лѣвия брѣгъ на р. Тимокъ. Дѣсната колона на дивизията — 2-а бригада — подъ началството на командира на сжщата бригада, трѣбваше да настѣпи по долината на р. Тимокъ, въ посока Мали изворъ — Вратарница — Зайчаръ, съ цель да облегчи положението на 6-а дивизия, която водѣше ожесточени боеве около Връшка чука. Дѣсната колона се състоеше отъ 1/12 дружина съ две картечници, три дружини съ картечната рота отъ 10 Родопски полкъ; 1-а

дружина от полка, без 3-а рота, оставена на гарата за пазене моста на р. Тимокъ срещу с. Дряновацъ и съ лъво странично прикритие — по лъвия бръгъ на Тимокъ (4-а рота от 10-а Родопски полкъ съ две картечници от 12 полкъ) и три полски батареи.

Сутринта към 8 часа настъпването на дъсната колона се поведе енергично на северъ. Батареята, която бѣше на позиция на кота 292, промѣни позицията си на кота 214 и откри огънь. Частитѣ продължиха настъпването къмъ даденитѣ обекти. Противникътъ откри силенъ пушеченъ и артилерийски огънь отъ позициитѣ си северно отъ Мали-Изворъ, а лъвото странично прикритие — 4/10 рота съ дветѣ картечници — настъпи за височината 352 северно отъ Върбица. 1-а дружина от полка бѣше въ поддръжка на 10 полкъ около р. Селачка.

Следъ пладне отъ 2-а дружина от полка се донесе, че срещу нея действували многобройни неприятелски сили и дружината неможала да напредне къмъ Княжевацъ. Освенъ това дружината била обстреляна въ флангъ и тилъ отъ неприятелска артилерия отъ къмъ с. Кожель, западно отъ Дряновацъ. Вследствие на това донесение командирътъ на бригадата заповѣда на дружинния командиръ: „Въ случай че не може да напредне, да разпространи зоната за отбрана и се утвърди южно и западно отъ с. Дряновацъ. Да вземе мѣрки за да се противопостави на всѣкакви атаки, ако противникътъ би предприелъ нѣщо, като има предъ видъ, че отъ бригадата подкрепление не може да му се изпрати. Такова е поискано отъ началника на дивизията да изпрати“.

Въ това положение 2-а дружина замръкна на позицията и осъмна на нея. 1-а дружина, придадена къмъ 10 Родопски полкъ, активно участие въ боя не взе.

3-а дружина този день бѣ притеглена отъ колиби Кучеровци въ Кралево село.

4-а дружина и картечната рота останаха въ маневрени войски на дивизията при село Елешница.

1-а и 3-а дружини преминаватъ на лъвия бръгъ на Тимокъ.

(Гледай скица № 3, стр. 56).

На 11 октомврий рано сутринта се получи телефонограма № 47 отъ дивизията, съ която „за да се печели време за преминаването на лъвия бръгъ на р. Тимокъ, съгласно оперативната заповѣдъ № 4, и за бързи действия къмъ Княжевацъ, който още днесъ трѣбва да бжде взетъ“ — се заповѣдаше на командира на бригадата „да вземе дружинитѣ отъ 55 полкъ и 3-а дружина от полка, находящи се въ село Кралево село и две полски батареи отъ най-близкитѣ до

моста. Днешнитѣ действия трѣбва да бждатъ смѣли и решителни. Всички височини около града непременно трѣбва да бждатъ взети“.

Къмъ 11¹/₂ часа пр. пл. 3-а дружина премина рѣката, достигна височинитѣ южно отъ с. Дряновацъ и зае позиция въ лъво отъ 2-а дружина съ 10-а и 12-а роти въ първата линия, а 9-а и 11-а роти въ дружинна поддръжка. Дветѣ дружини водиха борба на тѣзи позиция до късно вечерята.

Къмъ 2 часа сл. пл. преминаха на лъвия бръгъ на р. Тимокъ 2-а и 3-а дружини отъ 55 полкъ, които заеха позиция съ фронтъ на западъ по височинитѣ между долинитѣ на рѣкитѣ Дряновачка и Кожелска. А по-късно следъ тѣхъ преминаха 3-а и 4-а дружини отъ 10 Родопски полкъ. 3/10 дружина зае височинитѣ северозападно отъ Дряновацъ, а 4/10 дружина и 1-а дружина от полка, която следъ родопци премина рѣката, останаха въ селото Дряновацъ, за маневрени войски на бригадата. Батареята на поручикъ Вариклевкова зае позиция западно отъ сѣщото село между участъка на 3-а дружина от полка и 55 полкъ.

Преминаването на дружинитѣ на лъвия бръгъ на Тимока стана подъ неприятелския артилерийски обезпокоителенъ огънь.

Късно презъ нощта отъ 55 полкъ бѣха залозени двама пленници, отъ които се узна, че на този фронтъ на лъвия бръгъ на р. Тимокъ действували 4, 5 и 11 сръбски полкове.

На 12 октомврий се получи телефонограма отъ дивизията № 51 до командира на бригадата, съ която се заповѣдаше — да се продължи най-енергично настъпването на югъ, като за облекчение на настъпването бѣше разпоредено да се поставятъ батареи около с. Яковацъ и Вуйнъ-дѣлъ, които да обстрелватъ въ флангъ и тилъ неприятеля предъ бригадата. Въз основа на тази заповѣдъ, съ заповѣдъ по бригадата № 50 — за този день се заповѣдаше:

1) 55 полкъ съ една полска батарея, като дѣсно странично прикритие, да настъпи въ 6 ч. 30 м. пр. пл. и атакува противника на в. 600 северно отъ с. Кожель, като остави на него пунктъ две роти заслонъ; да продължи и атакува противника на Овча-баба и на този пунктъ да остави въ заслонъ две роти, следъ което пакъ да продължи настъпването къмъ Дугачки ниви — кота 547, дето се затвърдява съ фронтъ на юго-западъ.

2) Дъсната колона — две дружини отъ 10 полкъ съ едно планинско орждие — да настъпи въ 6 часа пр. пл. и атакува противника на вр. Остроглавъ, кота 416, а следъ това и кота 501, и продължи настъпването за Виноградско бърдо.

3) *Лъвата колона*: 2-а и 3-а дружини отъ полка, съ картечната рота и две планински орждия, подъ командата на командира на полка подполковникъ Маневъ, въ 7 часа пр. пл., да атакува противника на височинитъ Заечвица, кота 415, 453 и 456.

Въ определеното време колонитъ настъпиха къмъ даденитъ имъ обекти.

Лъвата колона (2-а и 3-а дружина отъ полка), съ 5, 6, 7, 9, 10 и 12-а роти, въ бойната линия, а 8 и 11-а роти, въ полкова поддръжка, стремително настъпи напредъ, съ което не даваше възможност на противника да се закрепят на силнитъ си позиции, каквито бѣха устроени на успореднитъ гребени по западния брѣгъ на р. Тимокъ. Къмъ 5¹/₂ часа следъ пладне колоната прогони противника отъ височината 453 и зае височината 456, на която бѣше батареята му. — Командирътъ на 12-а рота, като забѣляза, че сърбитъ започнали да оттеглятъ орждията си къмъ вр. Ключъ (500), въпреки че се мръкваше, се впусна съ ротата си да догони противника и да не му даде възможност да оттегли орждията си. Той донесе за това и поиска отъ дружинния си командиръ да го подкрепи. Последниятъ заповѣда на всичко роти отъ бойната частъ стремително да настъпятъ и заематъ височината 456, на която се бѣ спрѣлъ противникътъ. Въпреки силната умора и крайно-пресечената мѣстност, по която настъпването бѣше много трудно, войниците направиха последни усилия и бързо заеха позицията на противника, който въ бѣгството си да отстъпи по-бързо къмъ кота 500, остави въ ржцетѣ на войниците отъ 12-а рота две орждия съ петъ ракли пълни съ снаряди.

Поради настъпилата нощъ, колоната се спрѣ на височината 456 и се разположиха както следва: 2-а дружина, съ 5, 6, и 7-а роти—по гребена източно отъ височината, а 3-а дружина съ 9, 10 и 12-а роти—по гребена западно отъ сжщата височина. Полковата поддръжка: 8, 11-а и картечната рота (последната късно пристигна при дружинитъ), се разположи западно отъ село Равна. 2-а и 3-а дружини въ този бой претърпяха загуби: убити 12 и ранени 67 д. чин.

1-а друж. остана при с. Дебелица въ маневрени войски на бригадата, а 4-а дружина — при с. Елашница — въ маневрени войски на дивизията.

Бой за завладяване на Виноградско бърдо

(Скица № 3, стр. 56)

За действията на 13 октомври заповѣдта по бригадата № 124 основана на заповѣдта на началника на дивизията, предадена съ телефонограма № 97, съобщаваше,

че отъ с. Елашница по посока на завоя на р. Тимокъ при с. Равна ще настъпятъ две дружини отъ 56 полкъ, които съвмѣстно съ 23 полкъ ще атакуватъ вр. Ключъ (500). За да се облекчи атаката, сж приближени полски и гаубичната батареи къмъ с. Долно Зуниче, за да обстрѣлватъ вр. Ключъ и височинитъ, кждето се окаже нужда. 10 Родоп. пол. ще настъпи въ 6 часа пр. пл. за обектитъ си, за да ги завладѣе и съвмѣстно съ 55 полкъ да атакува Медна стена, следъ това — да завладѣе Виноградско бърдо.

55 полкъ при настъпването си ще образува заслонъ на линията: Кожели, Овча баба, Дугачки ниви, Медна стена.

Въ изпълнение на тази заповѣдъ сутринята частитъ подкачиха своитъ действия. Дружинитъ отъ полка, съвмѣстно съ 56 полкъ, трѣбваше да заематъ първо силно укрепения пунктъ Ключъ (500) опасанъ съ телена мрежа, следъ което да настъпятъ къмъ Виноградско бърдо и зае мотъ и него.

Поради гжстата мъгла настъпването на дружинитъ отъ полка почна въ 10¹/₂ часа пр. пл., като до това време бѣха изпратени усиленни патрули да разузнаятъ за противника. Патрулитъ донесоха, че сърбитъ отстъпили и че вр. Ключъ не е заетъ.

Дружинитъ веднага настъпиха: 2-а въ лѣво, а 3-а въ дѣсно отъ сжщия връхъ и го заеха.

Противникътъ бѣше напустналъ още презъ нощта в. Ключъ, като остави много бодливъ телъ, а на самата височина имаше построень редутъ опасанъ съ телена мрежа. На тѣзи височина дружинитъ се задържаха до 4 часа сл. пл. за да чакатъ да се изравни 10 Род. пол., който бѣше останалъ назадъ.

Въ отговоръ на донесението на командира на полка № 39, съ което донасяше, че 10 Родопски полкъ останалъ назадъ и че флангътъ на полка останалъ откритъ и прч. командирътъ на бригадата заповѣда полкътъ да настъпи енергично и да достигне обекта си — Виноградско бърдо, безъ да се безпокои за фланга си. Следъ тая заповѣдъ дружинитъ настъпиха: 3-я — къмъ най-високата частъ на бърдото, а 2-а дружина — въ лѣво отъ нея. Когато дружинитъ наблюдахиха гребена на Виноградско бърдо, неприятелскитъ патрули, които бѣха на този гребень, откриха огънь. Отъ 3-я дружина се изпратиха два взвода, които прогониха патрулитъ и заеха гребена, следъ което и дружинитъ се изкачиха и се окопаха. Тукъ дружинитъ останаха за ношуване.

1-а дружина пр. пл. бѣше изпратена въ подкрепа на 33 Свищовски полкъ, който действуваше северно отъ с. Върбица. Тя, развърната въ боенъ редъ, 1, 3 и 4-а роти въ бойната линия, а 2-а рота въ дружинна поддръжка, води бой

отъ 5 часа сл. пл. по височинитѣ западно отъ 33 полкъ до мръкване и ношува на позицията си въ боенъ редъ.

4-а дружина следваше задъ 1-а бригада, като маневрени войски на дивизията.

Въ боя презъ този день полкътъ даде загуби всичко 2 долни чинове ранени.

Полкътъ на Виноградско бърдо.

(Скица № 3, стр. 56).

На 14 октомврий, поради бавното движение на дѣсната колона — 10 Родопски полкъ и на страничното прикритие 55 полкъ, останали назадъ, полкътъ, който бѣше излѣзълъ напредъ и се фланкираше отъ къмъ дѣсния флангъ, съ дветѣ си дружини, 2-а и 3-я, остана на заетата си позиция на Виноградско бърдо, като чакаше напредването на родопци. Презъ деня завалъ проливенъ дъждъ, който продължи и презъ цѣлата нощ. Деретата се препълниха съ вода, пжтищата и безъ това лоши, се разкаляха много. Всичко това затрудни бойнитѣ действия на полка, вследствие на което дружинитѣ и презъ този день останаха на Виноградско бърдо, кждето и ношуваха.

1-а дружина презъ цѣлия день, при гѣста мъгла и дъждъ, съ 1-а и 4-а ротѣ въ бойната линия, зае вр. Голашъ безъ да срещне съпротивление отъ страна на противника, който бѣше отстъпилъ. Дружината прекара нощта на позиция, при негодни условия: буря, дъждъ, градъ и мъгла.

4-а дружина остана и този день въ маневрени войски на дивизията при с. Елашница.

Затвърдяване дружинитѣ на Виноградско бърдо.

(Скица № 3, стр. 56.)

На 15 октомврий презъ деня, поради дъжда, мъглата и застояването на срѣдната и дѣсната колони, дружинитѣ отъ полка останаха на Виноградско бърдо: 3-я дружина съ три ротѣ: 9, 10 и 11-а зае най-високата частъ на бърдото а 2-а дружина съ 6, 7 и 8-а ротѣ зае сжщото бърдо въ лѣво отъ 3-а дружина; 5, 12-а и картечната ротѣ бѣха оставени въ полкова подрѣжка. Въ това положение дружинитѣ разузнаваха за противника, който се окопаваше западно отъ с. Вина.

Къмъ 4 1/2 часа сл. пл. 2-а дружина настѣпи и безъ бой зае височината северно отъ с. Вина, която противникътъ бѣше напусналъ.

1-а дружина остана и този день на позицията си на вр. Голашъ, въ разпореждането на командира на 33 полкъ.

4-а дружина остана въ с. Елашница въ разпореждането на началника на дивизията.

Бой при с. с. Вина и Орѣшецъ.

На 15 октомврий, съгласно заповѣдта по бригадата № 155 — се заповѣдваше:

Дѣсната колона, 55 полкъ, да настѣпи и заеме Добра-глава и Влашко-поле. Срѣдната колона — 10 Родопски полкъ да заеме вр. Кръстатацъ.

Лѣвата колона — 2-а и 3-я дружина отъ полка и картеч-

Скица № 4



ната рота — да настѣпи и заеме гребена Главачица, на който да се затвърди.

Вследствие на тази заповѣдъ, колоната въ походно-настѣпателенъ редъ, съ авангардъ 2-а дружина и главни сили: 5-а рота, 3-я дружина и картечната рота, поради гѣстата мъгла, вмѣсто въ 6 часа, започна настѣпването въ 6 часа и 45 минути пр. пл. Когато авангардътъ достигна на около 800 метра, източно отъ височината Странье, противникътъ, окопанъ на сжщата височина и на гребена южно отъ с. Вина, откри силенъ пушеченъ огънь, а после и артилерийски. Дружината се развърна въ боенъ редъ: 7-а и 8-а ротѣ въ бойната линия, а 6-а рота въ подрѣжка.

Противникът се държеше здраво на своите позиции. Силният му огънъ спрѣ временно настѣпването на авангарда. Въ това време пристигна 3-а дружина — главнитѣ сили. Понеже атаката отъ фронта би била съпроводена съ много жертви, то къмъ 8 часа пр. пл. 10-а рота бѣше изпратена да настѣпи въ дѣсно отъ бойното разположение на 2-а дружина и се яви срещу лѣвия флангъ на противника, а 11-а рота се изпрати въ лѣво, за да се яви срещу дѣсния неприятелски флангъ. Тия две роти се развърнаха и бързо настѣпиха къмъ даденитѣ имъ обекти. Макаръ да понесоха значителни жертви, явиха се едновременно срещу фланговетѣ на противника и при силенъ натискъ на 2-а дружина отъ фронта, усилена съ 5-а рота, противникътъ бѣ принуденъ съ бѣгство да напусне позициитѣ си, като остави значително число убити, ранени, пленници и пушки.

Следъ отстъпването си противникътъ се спрѣ и зае вр. Кръстъ. Атакуванъ отъ 5-а и 10-а рота, следъ слабо съпротивление, той напустна и тази позиция и отстъпи по посока на стария друмъ.

Поради пресечената мѣстность и гъстата мъгла, ротѣ и дружинитѣ бѣха се разтеглили и размѣсили. Следъ привеждането имъ въ редъ, къмъ 3 часа сл. пл. дружинитѣ въ боенъ редъ, съ всички мѣрки на охранение, продължиха преследването на противника, като се обърна особено внимание на връзката съ съседнитѣ полкове: 56, който води бой около с. с. Балановацъ и Василь и 10.

Въ този редъ полкътъ продължи настѣпването си безъ да срещне противникъ. Когато ротитѣ отъ бойния редъ достигнаха близо до гората, северно отъ с. Орѣшацъ, навлѣзоха въ нея и започнаха да се изкачватъ по склона на височината Скокаръ, противникътъ ненадейно откри огънъ отъ къмъ лѣвия флангъ на бойния редъ. Ротитѣ залегнаха и откриха силенъ огънъ. Бойниятъ редъ бѣше усиленъ съ 9-а рота и една картечница. Следъ кратко обстрелване, съ викъ „напредъ на ножъ“ и „ура“, който викъ смути противника, стрелбата взе да намалява и той отстъпи въ тъмнината, като остави доста жертви. Следъ прекратяването на боя 11, 12, 8, 6, 5 и 10-а роти, веднага заеха позиция на гребена Скокаръ и се окопаха. 7, 9-а и картечната роти останаха въ полкова поддръжка. Противникътъ бѣше отстъпилъ къмъ вр. Кръстатецъ.

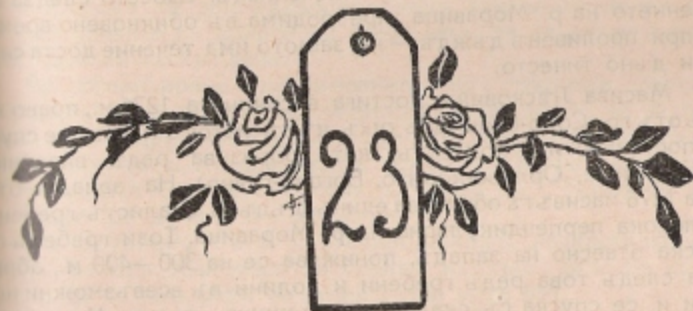
Понеже полкътъ бѣше излѣзалъ твърде много предъ 10 и 55 полкове и се имаше опасность противникътъ да предприеме действия по фланговетѣ и тила, то освенъ бойното охранение предъ позицията, 9-а рота зае съ стражеви постове линията отъ къмъ тила на дружинитѣ. Въ такова положение полкътъ осѣмна на позицията.

По показанията на пленниците, сърбитѣ предъ фронта на полка сж били три дружини и две орджия. Тъкмо що се разположили на квартири въ селото Орѣшацъ, тѣ били изненадани отъ настѣпването на полка и, следъ упоритъ бой се прикриване отстъпването на орджията и обоза си, отстъпили и тѣ.

Загубитѣ въ този бой на дветѣ дружини бѣха: убити 13 дол. чинове, ранени подпоручикъ Бозовъ, офиц. кандидатъ Шоповъ и 79 дол. чинове.

1-а друж. презъ този день се намираше въ походъ за присъединяване къмъ полка си и нощува въ с. Равна. Тя бѣше смѣнена отъ друж. на 33 полкъ.

4-а друж. презъ този день сжщо се намираше въ походъ за присъединяване къмъ полка си. Късно презъ нощта тя стигна въ с. Вина, където и нощува на бивакъ.



V ГЛАВА

Боеветъ на полка за завладѣване долината на р. Моравица.

Мѣстносттата, по която трѣбваше да се развиятъ операциитѣ, се представлява отъ Соко-банската котловина и Бованската клисура (дефиле). Лѣвиятъ брѣгъ на р. Тимокъ представлява редъ гребени, отдѣлени помежду си съ редъ успоредни дерета. Тѣзи гребени постепенно се издигатъ и достигатъ до вододѣла между Моравица и Тимокъ (линията Влашко поле, Крстатацъ, Богово Гумно). Отъ вододѣла на западъ се открива долината на р. Моравица, която образува Соко-банската котловина. Заградена отъ къмъ северъ съ Гола планина, а отъ къмъ югъ съ масива Лѣсковикъ и неговитѣ разклонения, Соко-банската котловина представлява редъ вълнообразни възвишения, отдѣлени едно отъ друго съ рѣкчици, дѣсни притоци на р. Моравица. По южния край на котловината минава единствения удобенъ пъкъ шосето Княжевацъ—Соко-баня—Алексинацъ. Шосето следва по течението на р. Моравица, пребродима въ обикновено време, но при проливенъ дъждъ — не, защото има течение доста силно и дѣно тинесто.

Масива Лѣсковикъ достига височината 1276 м., право на югъ отъ гр. Соко-баня. Отъ тукъ къмъ изтокъ масива се спуска постепенно и е полегатъ, като образува редъ височини (Оштра-чука, Орлово-корито, Богово-гумно). На западъ отъ кота 1276 масивътъ образува единъ дълъгъ скалистъ гребенъ съ посока перпендикулярна на р. Моравица. Този гребенъ се спуска отвесно на западъ, понижава се на 300—400 м., образува следъ това редъ гребени и долини въ всевъзможни посоки и се спуска съ скалиста стрѣмнина къмъ Моравица, която въ долното си течение измѣня посоката и опасна масива въ видъ на полукръгъ. Въ тая си частъ масивътъ образува цѣлъ лабиринтъ отъ долици и височини.

По тази планинска и пресечена мѣстность, лишена отъ пжтица, удобна за отбрана на всѣка крачка, трѣбваше да се разиграятъ предстоящитѣ действия.

На 17 октомврий, съг. заповѣдта по дивизията № 5, се съобщаваше, че неприятельтъ отстъпва по всички фрон-

тове и че въ дѣсно настѣпва 6-а Бдинска дивизия, и се заповѣдваше на 1-а и 3-а бригади, които ще съставляватъ лѣвата колона, командувана отъ началника на дивизията, да настѣпятъ въ петъ колони по посока на Тръси-баба, Свърлингъ, Копай-кошара, долината на р. Морава. Крайната дѣсна колона—една дружина отъ 56 полкъ, ще настѣпи по посока на с. Василь, вр. 932, вр. Среденъ-ржтъ — 919, Лѣсковикъ и пр. А на нашата бригада, която съставляваше дѣсната колона на дивизията, се заповѣдваше да настѣпи по шосето Княжевацъ—Соко-баня—Алексинацъ въ три колони.

Съгласно тѣзи заповѣдъ, за постигане зададената цель, съ заповѣдъ по бригадата № 159 частитѣ отъ последната бѣха раздѣлени на три колони:

Дѣсната — 12 Балкански полкъ, трѣбваше да настѣпи по стария друмъ, с. с. Мулицинацъ, Сесалацъ и Върбовацъ
Срѣдната — 2-а и 3-а дружина и картечната рота отъ полка, съ 2/18 батарея, съ две планински орджия отъ 7-а бат. на 3-й пл. арт. полкъ, подъ началството на командира на полка подполковникъ Маневъ, трѣбваше да настѣпи по шосето Княжевацъ—Соко-баня—Алексинацъ.

Лѣвата — 4-а дружина отъ полка, две план. орджия (7-а бат. 3-и пл. полкъ), подъ началството на майоръ Димитровъ, трѣбваше да настѣпи въ посока на с. Василь, Срѣдни-рждъ (919), Богово гумно (1070), Дренчакъ, Орлово-корито (1202), Езеро и манастиря Св. Стефанъ.

Въ маневрени войски на бригадата бѣха назначени: 1-та дружина отъ полка и една дружина отъ 12-й полкъ съ артилерия, съсредоточени по шосето при с. Баланавацъ.

На полка се заповѣдваше, следъ заемаването на изходното положение, да донесе въ бригадата, за да му се опредѣли часа на настѣпването.

За организиране настѣпването на срѣдната колона командирътъ на полка, съ заповѣдъ по полка № 16, бѣше насочилъ 3-а дружина съ 2 картечници, подъ началството на майоръ Христовъ, въ флангардъ, който трѣбваше да трѣгне отъ позицията си при с. Орѣшецъ, презъ вр. Тумба за вр. 051, гдето ще дочака 2-а дружина.

2-а Дружина, съ 2 картечници, подъ началството на майоръ Велевъ, трѣбваше да следва източно отъ 3-а дружина и да се затвърди на северъ отъ кота 851.

За достигане новитѣ обекти трѣбваше нови и по-голѣми усилия. Долнитѣ чинове отъ полка, отъ непрекъснатото движение по урвитѣ и скалитѣ, бѣха останали безъ батуши и царвули, дрѣхитѣ имъ бѣха изпокжсани.

Заповѣдта по полка № 16 неможѣ да се изпълни на 18 октомврий, понеже дружинитѣ отъ 12 полкъ късно пристигнаха (6 часа сл. пл.) за да смѣнятъ полка: поради това дружинитѣ отъ полка останаха на своитѣ позиции.

19 Октомврий. Заемане изходното положение отъ полка

(Скица № 5, стр. 81)

Въ 7 часа сутринята 3-а дружина бѣше смѣнена отъ позицията си северно отъ Орѣшацъ и въ качеството си на флангардъ, въ 8 часа сутринята, съ 2 картечници настѣпи по пѣтя право на югъ, за да заеме вр. Тумба (890), а 2-а дружина, съ две картечници, настѣпи следъ флангарда по източнитѣ склонове на вр. Тумба, за да смѣни 1-а дружина при с. Шуманъ-Топла.

Когато флангардната дружина бѣше тръгнала отъ изходното си мѣсто, командирътъ на бригадата, съ двама ординарци и съ командира на 18-й артилерийски полкъ полковникъ Венедиковъ Константинъ, съ адютанта си и двама конни ординарци, рано сутринята тръгнаха отъ мѣстонощването си при с. Балановацъ за върха Тумба и къмъ 8¹/₂—9 ч. бѣха тамъ, като изпревариха дружината. Тѣ се бѣха загледали съ биноклитѣ си по посока на западъ — къмъ кждето отстъпваше противникътъ и не забѣляваха кога патрулитѣ на страничното прикритие на флангарда (3-а друж.) се бѣха изкачили на върха и откриха залповъ огънь по тѣхъ, като ги вземаха за противникъ. За щастие обаче никой отъ групата не бѣше докоснатъ. Куршумитѣ префучаха надъ главитѣ имъ. Стрелбата веднага престана, щомъ командирътъ на бригадата се обади. — Всичко мина благополучно.

Флангардътъ пристигна на вр. Тумба, остави на сѣщия връхъ 9-а и 12-а роти съ 2-тѣ картечници, а съ другитѣ две роти продължи пѣтя си за kota 851, кждето дочака пристигането на 1-а дружина, смѣнена отъ 2-а дружина, следъ което 10 и 11-а роти се оттеглиха източно отъ вр. 851 въ полкова подрѣжка.

4-а дружина, лѣвата колона, въ 7 часа пр. пл. смѣни дружината отъ 56 п. на вр. 932 и настѣпи къмъ височината 919, която зае въ 5 часа сл. пл.

2-а дружина остана при с. Шуманъ-Топла въ маневрени войски на бригадата. Дветѣ орджия придадени къмъ поляна за заха позиция на седловината между 851 и мѣстността Булинозацъ, а дветѣ планински орджия заеха позиция на върха 851.

Заемането изходното положение на полка отъ дѣсно на лѣво, предъ лицето на противника, макаръ да бѣше рисковано, се извърши безпрепятствено. Противникътъ заема не съ около 5 дружини, 2 план. орджия и 2 картечници височинитѣ Трещена бука (1045), Ливада (1045) и гребене южно и западно отъ с. Скробница.

20 Октомврий. Настѣпленieto на дружинитѣ отъ полка

Скица № 5, стр. 81.

Съгласно заповѣдта по полка № 18, основана на тази отъ бригадата № 159, полкътъ трѣбваше да настѣпи по посока на Соко-Баня, за което командирътъ на полка заповѣда на артилерията да открие огънь по неприятелскитѣ окопи за да подготви настѣпването.

Лѣва колона. Понеже настѣпването предъ фронта на неприятелската позиция би било съпроводено съ много жертви, крѣтъ на полка заповѣда на 1-а дружина да настѣпи по избрани подстѣпи къмъ височината 919 и заедно съ 4-а дружина да атакуватъ противника на заетата му позиция:—kota 1045, следъ което да настѣпи къмъ острата могила, западно отъ с. Скробница, като една рота остане да демонстрира предъ фронта на противника.

Дружината настѣпи съ 2-а, 3-а и 4-а роти, южно отъ вр. 851, за да се яви заедно съ 4-а дружина въ флангъ на противника, а 1-а рота остана предъ фронта да води демонстративенъ бой.

Дветѣ полски орджия на позиция на вр. 851 откриха огънь по неприятелскитѣ окопи, но този огънь бѣ безъ резултатъ. Противникътъ отъ своя страна откри артилерийски огънь по нашитѣ орджия и ги накара да замлъкнатъ.

Въ лѣво отъ 1-а дружина действуваше 4-а дружина, съ дветѣ планински орджия по посока на Богово гумно; а по въ лѣво действуваше една дружина отъ 56 полкъ.

Отъ водения отъ 1-а и 4-а дружини бой се оказа, че неприятелскитѣ дѣсенъ флангъ неможе тѣй лесно да се атакува, защото противникътъ здраво се бѣше укрепилъ и защото отъ лѣво на вр. Трещена-Бука (1045), срещу който действуваше 4-а дружина и 56. полкъ, неприятелътъ биеше 1-а дружина въ флангъ и тилъ. Налагаше се на първо мѣсто противникътъ да се изгони отъ вр. 1045. 4-а дружина и дружината отъ 56 полкъ още отъ сутринята бѣха завързали бой, който продължи непрекъснато до 4 часа следъ пладне. Противникътъ не издържа напора, отстъпи и къмъ 4 часа височината Трещена-Бука бѣше завладѣна. Дружината преследва противникътъ на около 1¹/₂ километъръ и вследствие настѣпилия мракъ бѣше принудена да спре и да се окопае предъ позицията му. Противникътъ също бѣше се окопалъ на височината Ливада (1045) и по гребена южно отъ с. Скробница.

Презъ деня 3-а и 4-а роти действуваха на дѣсниятъ флангъ на 4-а друж., а после преминаха въ подрѣжка на тази дружина по нѣмане мѣсто за действие на този флангъ. 2-а рота отъ началото и до атаката бѣше въ дружинна подрѣжка.

Действията на *срѣдната колона* презъ този день се развиваха така: 3-а дружина отъ полка, която бѣше заела вр. Тумба, по заповѣдъ на командира на бригадата, изпрати два взвода отъ 9 рота и цѣлата 12-а рота да настѣпятъ на западъ къмъ с. Церовица, за да произведатъ рекогносцировка. Тѣ настѣпиха и достигнаха източната окрайна на селото, но бѣха обстреляни отъ две неприятелски орждия съ бризантни гранати; по-нататъкъ ротитѣ не можахъ да напреднатъ. Тѣ се окопаха и въ това положение останаха до вечерята. Следъ смръкване, по заповѣдъ на бригадниятъ командиръ се оттеглиха на вр. Тумба, където пренощуваха на позицията.

2-а дружина остана при с. Шуманъ Топла въ бригадна подрѣжка.

21 Октомври. Продължаване настѣпването.

На 21 октомври, поради проливния дъждъ презъ цѣлата нощ, деретата бѣха препълнени. Мъглата бѣ силно насѣднала. Въ 7 часа сутринята боятъ се започна и се затегна. Дружинитѣ отъ полка останаха на мѣстата си, понеже противникътъ въ съставъ около 5 непълни дружини, здраво се бѣше укрепилъ на кота 1045 и по височинитѣ с. з. отъ нея, съ три реда окопи и съ силенъ пушеченъ и артилерийски огънь не позволяваше да се настѣпи. Атакването отъ фронта щѣше да коства много жертви, тъй като фронта бѣше много тѣсенъ; необходимо бѣше да се подготви атаката съ артилерийски огънь и съ настѣпване отъ къмъ дѣсния флангъ. За да се подтикне настѣпването, по заповѣдъ на командира на бригадата, отъ манев. войски на бригадата се дадохъ въ разпореджането на командира на полка 5-а и 8-а роти, които разгнати въ боенъ редъ, заедно съ 1-а рота, настѣпиха срѣщу острата височина западно отъ с. Скробница. Артилерията отъ вр. 851 откри огънь по неприятелското разположение; обаче ротитѣ отъ фронта, обстрѣлвани силно отъ противника, неможахъ да настѣпятъ, а огънятъ на нашата артилерия неможѣ да разстрои разколебания противникъ.

Следъ пладне, по заповѣдъ на командира на бригадата, отъ позицията на височината Тумба се изпрати рекогносцировоченъ отрядъ въ съставъ: 6-а, 7-а и 9-а роти и две картечници по посока на с. Церовица, съ заповѣдъ да настѣпи колкото е възможно напредъ, за да разузнае за силитѣ на противника и да влѣзе въ връзка съ 12 полкъ и съ лѣвата колона отъ полка. Рекогн. отрядъ достигна къмъ 5 $\frac{1}{2}$ ч. сл. пл. до източната окрайна на селото, дето бѣ обстрелянъ съ пушеченъ и артилерийски огънь и се при-

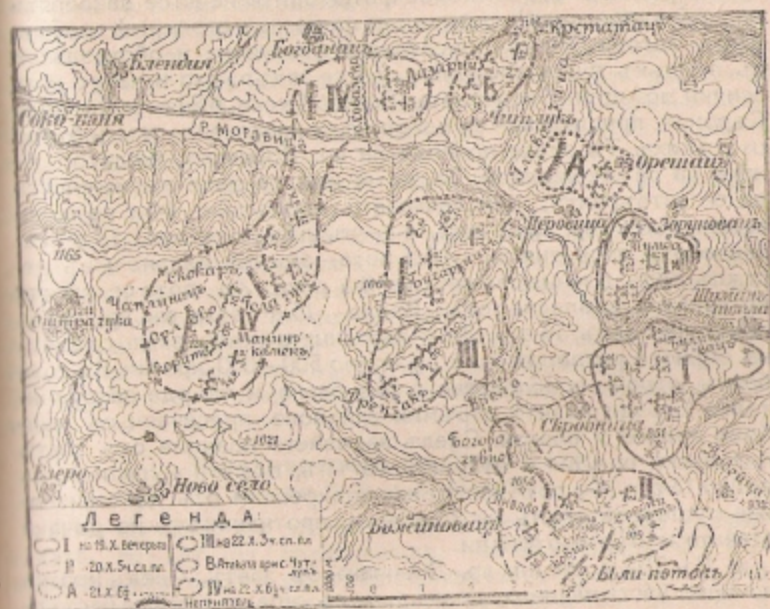
нуди да се спре и да се окопае. Тамъ заночува съ всички мѣрки за охранение.

Презъ нощта разположението на полка бѣше следното: 4-а дружина заемаше кота 1045 източно отъ Богово Гувно, съ 13-а, 14-а и 15-а роти въ бойната линия, а 16-а, 3-а и 4-а роти въ дружинна подрѣжка.

1-а дружина, усилена съ 5-а и 8-а роти заемаше височинитѣ с. западно отъ с. Скробница съ 1-а и 8-а роти въ бойна линия, а 2-а и 5-а роти въ друж. подрѣжка.

3-а дружина — усилена съ 6-а и 7-а роти изпратени при 9-а рота въ бойната линия източно отъ с. Церовица, 12-а рота — на вр. Тумба въ друж. подрѣжка. 10-а рота се изпрати за усиляване на 1-а друж., понеже 4-а рота, бѣ изпратена при 4-а дружина, за да заеме височината Лесковикъ, а 11-а рота бѣше въ полкова подрѣжка.

Скица № 5.



22 Октомври. Завладяване Богово Гувно и Кръстатацъ.

На 22 октомври командирътъ на бригадата съ заповѣди 23 п. Шипченски полкъ, II

№ 186 до командира на полка и № 187 до командира на 4-а дружина, заповѣда да настѣпятъ решително и достигнати даденитѣ имѣ обекти.

Рано сутринѣта боя се започна по цѣлия фронтъ на шипчанци и балканци.

4-а дружина—съ 13-а и 14-а роти въ бойната линия по фронта, а 4-а рота въ лѣво отъ 14-а и 3-а 15-а и 16-а роти въ дружина подрѣжка, около 6¹/₂ ч. откри огънь и се завърза оживена престрелка, която скоро се прекрати поради падналата гжста мъгла. Къмъ 8 ч. пр. пл. мъглата се разреши, ясно се очертаваха сръбскитѣ окопи; пушечната стрелба отново започна и отъ дветѣ страни. Планинскитѣ две орждия сжщо откриха огънь по противника. Сърбитѣ се разколебаха, започнаха да напушатъ окопитѣ си. 14-а рота първа са нахвърля по петитѣ имѣ, следъ нея 13-а рота, а 4-а и 16-а роти съ огънь приследваха противника. 2-а рота, която бѣше на дѣсния флангъ, въ отстѣпъ на 13-а рота, настѣпи къмъ Оштра Чука за да осигури фланга на 13-а рота.

Сърбитѣ следъ нѣколкократно опитване да се закрепятъ на добреукрепенитѣ позиции на по-назадъ стоящитѣ гребени къмъ Богово Гувно, приследвани енергично и обстрелвани съ близъкъ пушеченъ огънь, не се задържаха и напуса нах всички позиции. Височината Богово Гувно бѣше завладѣна. Сърбитѣ приследвани съ пехотенъ и картеченъ огънь бързо отстѣпиха. Тѣ заеха позиция на вр. Дренчакъ, кждето почнаха да се окопаватъ. За да не имѣ се даде възможност да се затвърдятъ, приследванетоъ продължи: 14-а рота настѣпи къмъ вр. Дренчакъ, 4-а—въ лѣво отъ нея, 13-а—северно отъ последната, а 16-а рота—още по-северно и въ отстѣпъ задъ дѣсния флангъ на 3-а рота. 2-а рота се насочи по гребена с.западно отъ Врело. 15-а рота въ дружинна подрѣжка задъ 14-а р. 3-а и картечната роти—задъ срѣдата на бойното разположение на около 500—600 крачки. Въ този боенъ строй приследванетоъ бѣ бавно и твърде затруднително поради голитѣ стръмни склонове, пресечани съ дълбоки долове и оврази. Следъ заемането позиция отъ дветѣ планински орждия и откриване огънь, подъ прикритието на който 13-а и 14-а роти настѣпиха подкрепени отъ действителния пушеченъ огънь на 16-а рота, противникътъ не дочака атаката и бързо отстѣпи.

Въ 2¹/₂ ч. сл. пл. вр. Дренчакъ бѣ заетъ. Следъ кратка почивка настѣпванетоъ продължи съ още по-голѣмо настѣрвание отъ чука на чука при слабо съпротивление отъ страна на противника. Къмъ 6¹/₂ ч. сл. пл. 4-а дружина зае Орлово Корито — вр. 1202. Противникътъ бѣ приследванъ отъ 14-а рота до вр. Чаплинацъ. Настѣпилата нощъ попречи да се приследва по-нататкъкъ неприятеля. — Позиция бѣ заета както следва:

13-а рота зае височината източно отъ вр. Чаплинацъ, между последния и Орлово Корито 16 та рота — височината, северно отъ 13-а рота, 14-а 15-а и 10-а роти (последната се бѣше присъединила къмъ дружината въ време на настѣпването), картечицитѣ и планинския взводъ — на бивакъ непосредствено задъ позицията.

1-а дружина, въ съгласие съ 4-а друж., следъ превземането на Богово Гувно, 1-а и 8-а роти — въ бойната линия въ дѣсно отъ 4-а друж., 2 и 5-а роти—въ друж. подрѣжка, настѣпиха по посока на Оштра-Чука (1167). Къмъ 6¹/₂ ч. сл. пл. при слабо съпротивление височината Гола-Чука бѣше заета, като 1-а рота зае самия връхъ, 8-а рота влѣво отъ нея и въ връзка съ 4-а дружина, 2-а рота задъ 8-а, въ подрѣжка; 5-а рота остана да охранява дѣсния флангъ, а 11-а рота, която бѣ влѣзла въ участъка на 1-а дружина, остана въ полкова подрѣжка. 3-а и 4-а роти действваха съвмѣстно съ 4-а дружина.

3-а дружина — рекогносцировъчниятъ отрядъ — 9-а 7-а 6-а роти и картечния взводъ — на позиция на източната окрайна на с. Церовица, а 12-а рота въ подрѣжка, между 7¹/₂—8 часа пр. пл. настѣпи напредъ и при слабо съпротивление отъ страна на противника, къмъ вечерята достигна гребена сев.-западно отъ с. Читлукъ—кота 561, източно отъ Совалска рѣка. Ротитѣ ноцуваха на позиция съ всички мѣрки на охранение.

Презъ този день имаше убити отъ полка 4 д. чинове и ранени 24.

Ударътъ на Богово Гувно разклати отбранителната линия на противника, понеже съ този ударъ той се заплашваше да бжде отрѣзанъ отъ Алексинацъ и за това започна да намалява съпротивлението си въ долината на р. Моравица и северно. Къмъ 10 часа пр. пл. сжщия день върха Кръстатацъ бѣше завладянъ отъ 12 Балкански полкъ, а 3-я дружина отъ полка завладе с. Читлукъ и замръкна западно отъ него.

Завладяването на Соко Баня

(Скици № 5 и 6, 81 и 88)

На 23 октомври съ заповѣдта отъ командира на бригадата № 191 се съобщаваше, че противникътъ е съвършено разстроенъ, масса пленници сж се предали, 1-а, 9-а и 8-а дивизии днесъ атакуватъ гр. Нишъ, а 6-а дивизия е въ връзка съ бригадата, и на полка се заповѣдваше да настѣпи стремително по височинитѣ въ лѣво отъ шосето за Сокобаня и приследва отстѣпващия противникъ.

Рано сутринѣта дружинитѣ настѣпиха:

4-а дружина настѣпи отъ Орлово Корито презъ Оштра Чука—1211, съ обекти: 13-а рота — вр. Лесковицъ (1276),

след нея 14-а рота, готова да ѝ съдействува, 16-а рота въ отстъплъ задъ лѣвия флангъ. Следъ тѣхъ следваха: 5-а, 10-а и 15-а роти.

Настѣпателното движение бѣше доста бавно, поради твърде пресечената мѣстность, съ стрѣмни склонове, нейде до 45—50 градуса и повече. Къмъ 1½ ч. сл. пл. 13-а рота бѣ вече на вр. 1276. Другитѣ роти последователно пристигаха на този връхъ. Къмъ 3½ часа дружината заедно съ планинския взводъ се събра и се разположи на бивакъ северозападно отъ върха. 5-а и 10-а роти заеха западния склонъ на масива Лесковикъ, кждето се утвърдиха.

1-а дружина усилена съ 8-а и 11-а роти, настѣпи отъ Гола Чука презъ Скокаръ—кота 1165; къмъ 2 ч. 40 м. сл. пл. се надвеси надъ гр. Соко-бана съ 1-а и 3-а роти, а 2-а, 4-а и 8-а роти продължиха настѣпването за Лѣсковикъ планина и заеха западния гребенъ въ дѣсно отъ 4-а дружина; 11-а рота остана въ поддръжка на височинитѣ южно отъ Соко Бана, кждето и ноцува.

Срѣдната колона — 9-а, 12-а, 6-а и 7-а роти — усилена съ 15-а и 16-а роти отъ Балканския полкъ, подъ командата на майоръ Велевъ, понеже командирътъ на полка бѣше съ 1-а дружина, получи отъ командира на бригадата заповѣдь, щото въ 7 часа сутринята да настѣпи по долината на р. Моравица за Соко Бана.

Противникътъ заблаговременно бѣше очистилъ фронта предъ нея.

Презъ това време, когато срѣдната колона настѣпваше, командирътъ на бригадата съ щаба си и съ този на командира на 18 артилерийски полкъ настигна 5-а батарея отъ сжщия полкъ, която бѣше тръгнала въ походенъ редъ по шосето за Соко-Бана. Той заповѣда на командира на батареята капитанъ Атанасовъ да излѣзе колкото се може напредъ въ трѣсъ и да заеме позиция на гребена западно отъ с. Блендия и открие огънь. Адютантътъ на 2-о артилерийско отдѣление, офиц. кандидатъ Галинъ, бѣше изпратенъ да отиде на сжщия гребенъ за да види има ли противникъ наблизо. Той отиде и на връщане докара една група пленници, които чакали да се яви нѣкой воененъ, за да се пр-дадатъ, което и направили. Противникътъ бѣше отстъпилъ. Командирътъ на бригадата съ щаба си и този на 18 артилерийски полкъ се бѣха спрѣли до шосето на склона юго-източно отъ с. Блендия. Батареята въ трѣсъ замина да заеме позиция на гребена около 2 к. м. източно отъ Соко Бана. Въ това време напредъ нѣмаше наши части. Следъ малко по долината на р. Моравица и склоноветѣ южно отъ нея се показаха патрулитѣ на настѣпващата срѣдна колона. Щабоветѣ и батареята бѣха излѣзли на повече отъ единъ километъръ предъ тѣхъ. Патрулитѣ

почнаха да се съмняватъ и да залѣгатъ, вѣроятно взеха батареята и групата отъ двата щаба за противникъ и се готвѣха да откриятъ огънь. Това бѣше забелязано отъ щаба. Веднага се изпратиха нови ординарци и се дадоха сигнали. Най-после патрулитѣ разбраха и по заповѣдь на командира на бригадата бързо и безспирно веригитѣ настѣпиха за да заематъ позиция предъ батареята, Батареята, която бѣше заела позиция на гребена до самото шосе, откри огънь по посока на Соко-Бана, и следъ като даде около 100 изстрела, по заповѣдь — прекрати стрелбата, понеже противникътъ отъ никжде не се обаждаше. Въ това време пристигна депутация отъ граждани на чело съ духовенството, които, като съобщиха, че противникътъ отстъпилъ за Алексинацъ, помолиха бригадниятъ командиръ, който бѣше на артилерийската позиция, да се запази града, като обещаха, че ще бждатъ лоялни граждани. Командирътъ на бригадата повика началника на срѣдната колона и му даде заповѣдь да настѣпи съ частитѣ отъ колоната презъ града, да заеме позиция колкото се може напредъ юго-западно отъ него и да се затвърди на нея. За комендантъ и за пазене реда въ града назначи командира на 16-а рота отъ 12 Балкански полкъ, съ ротата си.

Къмъ 5½ часа сл. пл. срѣдната колона—съ 7-а и 15-а роти, последната отъ 12 Балкански полкъ, зае с. Ресникъ, което бѣше опразнено, а съ три роти: 5-а, 9-а и 12-а зае височинитѣ по дѣсния брѣгъ на р. Моравица, къмъ к. 371, кждето останаха да ноцуватъ.

Противникътъ бѣше отстъпилъ и заелъ позиции източно и западно на дефилето за градъ Алексинацъ по гребена Осове Висови, Кука — коти: 531, 536, 600.

Продължаване настѣпването за Алексинацъ.

(Срица № 6 стр. 88)

На 24 октомврий сутринята разположението на полка бѣше сжщото каквото и на 23 октомврий вечерята, т. е. 1-а и 11-а роти, съ две картечници—на височината непосредствено Южно отъ Соко Бана. 2-а, 3-а, 4-а, и 8-а, роти на северния край на гребена Лесковикъ. 4-а дружина—на южния край на сжщия гребенъ; 5-а и 10-а роти между 1-а и 4-а дружини заемаха празното пространство между тѣхъ. 7-а рота—на гребена западно отъ с. Ресникъ, 6-а, 9-а и 12-а роти съ две картечници рано сутринята се прехвърлиха на лѣвия брѣгъ и заеха височината с. западно отъ с. Ресникъ.

Въ 6½ часа сутринята 1-а и 11-а роти съ дветѣ картечници настѣпиха по пята манастиръ Св. Архангелъ — Речникъ — Поружница, кждето на гребена се присъединиха при другитѣ роти 3-а и 2-а, които влѣзаха въ състава на 1-а дружина.

Въ 9 1/2 часа пр. пл. се почна настъпването; обаче, когато патрулитъ на 1-а дружина, която настъпваше презъ кота 495 за с. Поружница, почнаха да се изкачватъ по гребена Осове-Висови, противникътъ, който заемаше пригответнитъ отъ по-рано окопи, откри огънь по тяхъ. Въ същото време частитъ отъ 2-а дружина, които действаха по височинитъ около с. Ресникъ, настъпиха да заематъ височинитъ западно отъ Ресникъ, но и тѣ бѣха посрещнати съ силенъ пушеченъ и картеченъ огънь отъ гребена Осове-Висови.

Настъпването по фронта се оказа много трудно. Частитъ отъ 2-а дружина се окопаха по височинитъ северно отъ Ресникъ. 1-а дружина зае гребена Лѣсковикъ, като изпрати рота къмъ дѣсния флангъ на противника за да заеме вр. Добра-вода (753) на гребена Остриковацъ. Обаче противникътъ почна да притегля своитъ части и насочи около три-четири роти на гребена Осове Висови срещу 7-а рота, а други (неизвестно колко)—къмъ вр. Добра-вода. Въ този моментъ планинската батарея откри огънь по настъпващия противникъ и го принуди да спре настъпването си срещу височинитъ западно отъ Поружница.

Понеже мѣстността бѣше силно пресечена, а противникътъ бѣ заелъ силна позиция съ значителни сили, понататъшното настъпване на 2-а дружина по фронта се оказало затруднително. Налагаше се да се направи единъ обходъ на дѣсния неприятелски флангъ, за което командирътъ на полка заповѣда на командира на 1-а дружина да влѣзе въ свръзка съ 4-а дружина и съвмѣстно съ нея да обхванатъ фланга на противника. Обаче дружината бѣше вече заминала за манастиря Св. Стефанъ.

Къмъ 3 часа сл. пл. изпратенитъ напредъ патрули заловиха единъ неприятелски патрулъ, отъ който се узна, че срещу фронта на бригадата действа цѣлата Моравска дивизия отъ 4 пехотни полка, съ 20 орджия, като въ предня линия имала единъ полкъ—по височинитъ източно отъ дефилето Соко Баня—Алексиначъ. Сжщото се потвърди и отъ други пленници. За всичко това командирътъ на полка донесе на командира на бригадата и поиска помощъ две роти, за да направи обхватъ на дѣсния неприятелски флангъ.

Въ 9 часа сутринята 4 дружина (лѣвата колона) продължи настъпването си за да достигне дадения ъ обектъ—монастиря Св. Стефанъ. За да се рекогносцира по-широкъ фронтъ и се избѣгнатъ възможнитъ изненади въ тази твърде пресечена мѣстность, понеже съприкосновението съ противника бѣше изгубено, командирътъ на дружината бѣ разпоредилъ настъпването да се извърши по следующия редъ: 16-а рота да настъпва въ три посоки, като образува три челни отряди на дружината.

единъ взводъ презъ върха 1267—по гребена, който се спуща на единъ км. северно отъ манастиря, два взвода—по пжтя, който води отъ с. Езеро за манастиря и единъ взводъ—по гребена южно отъ този пжтъ на около 1 1/2 км. 14-а рота—подиръ двата взвода отъ 16-а рота, следъ нея 13-а, 15-а и 5-а роти. За охранение на лѣвия съвършено откритъ флангъ се назначи единъ взводъ отъ 14-а рота въ страниченъ отрядъ, който трѣбваше да следва по височинитъ южно отъ с. Езеро—Меча Глава—Рсовацъ. Къмъ 11 1/2 часа пр. пл. 16-а рота, следъ слаба престрелка, достигна обекта си надъ манастиря Св. Стефанъ. Тукъ тя бѣше обстреляна съ картеченъ огънь отъ височината западно отъ сжщия манастиръ. Къмъ 12 часа по пладне 5-а рота бѣ изпратена да заеме височината 669 на гребена Суви-Кръстъ, юго-източно отъ манастиря, дето ясно се очертаваше голѣмъ сръбски окопъ и движение на единични лица. Ротата имаше назначение да се затвърди на тая височина и охранява посоката отъ къмъ с.с. Долни-Крупацъ, Станци. Ротата въ 3 часа сл. пл. зае горнята височина безъ съпротивление.

Батарейата зае позиция задъ лѣвия флангъ на 16-а рота. Неприятельтъ усилено обстрелваше цѣлото разположение на 16-а рота безрезультатно. Дружината достигна обекта си. За ноцуване тя се разположи на позиция: 16-а рота на височината западно отъ манастиря, южно отъ нея—14-а рота 5-а рота—на височината 669, 13-а и 15-а роти въ дружинна поддръжка, на около единъ километъръ източно отъ 16-а рота. 10-а рота бѣше оставена на масива Лесковикъ до заемането му отъ 1-а дружина и следъ това остана въ разпореддането на командира на полка.

Дружината презъ този день загуби нѣмаше. Отъ другитъ дружини имаше всичко 6 долни чинове ранени.

На 25 октомврий, съгласно заповѣдта по бригадата № 219 отъ 24, бригадата трѣбваше да атакува противника кждето го настигне, да навлѣзе въ долината на р. Морава и да осигури мостоветъ за насъ.

Дѣсна колона—Балканскиятъ полкъ, съ една планинска батарея, трѣбваше да настъпи въ 7 часа сутринята и да атакува противника на заетата отъ него позиция по посока на коти 600, 645, Моцоково и го приследва.

Сръбската колона, майоръ Велевъ, съ четири роти отъ полка, трѣбваше да следва шосето (дефилето), да подпомага атаката и държи връзка между частитъ отъ дветѣ страни на дефилето.

На лѣвата колона—подполковникъ Маневъ—1 1/2 дружина (шестъ роти) усилена съ четири роти отъ 52 полкъ и една планинска батарея, се заповѣдваше да настъпи въ 6 часа сутринята и атакува противника на заетата отъ него позиция.

На 4-а дружина, майоръ Димитриевъ, се заповѣдаше да се затвърди на заетата си позиция, около манастира Св. Стефанъ, за да дочака 52 полкъ, къмъ който ще се присъедини и настъпи къмъ Алексинацъ.

Скица № 6.



Късно вечерта на 24 октомврий въ Соко Баня пристигна началникътъ на 6 Бдинска дивизия. Сутринта, заедно съ него командирътъ на бригадата съ щаба си потеглиха по шосето, по посока на входа въ дефилето. Сърбитъ презъ нощта на 24 срещу 25 бѣха напуснали позициитъ си и при отсѣпването си бѣха разрушили моста на р. Моравица при входа въ дефилето. На това мѣсто рѣката е широка около 10 метра и дълбока не по-малко отъ $1\frac{1}{2}$ метръ съ тинесто дѣно. Презъ нощта срещу 25 завала проливенъ дъждъ и рѣката бѣше придошла. Направата на моста бѣше въпросъ сериозенъ.

Съ съгласието на началника на 6-а дивизия, командирътъ на бригадата реши да остави батарентъ отъ 18-и арти-

лерийски полкъ да чакатъ направата на мостоветъ, или да търсятъ другъ пъкъ за да догонятъ бригадата въ Алексинацъ.

12-й Балкански полкъ, който действуваше по дѣсния брѣгъ на р. Моравица и Бованското дефиле, бѣше оставенъ сжщо въ разпореждането на началника на 6-а Бдинска дивизия, който щѣше да ръководи действията въ дѣсно отъ дефилето. За целта се съобщи на командира на Балканския полкъ, че остава въ разпореждането на началника на 6-а дивизия.

Въ това време балканци бѣха заели гребена западно отъ с. с. Върбовацъ и Трубаровацъ, коти: 600, 536 и 531.

Срѣдната колона на майоръ Велевъ бѣше настъпила и се подаваше къмъ гребена Остриковацъ. За другитъ колони отъ полка въ този моментъ не се знаеше кжде сж.

Следъ направенитъ разпореждания командирътъ на бригадата съ щаба си замина за лѣвия флангъ, къмъ манастира Св. Стефанъ, за да настъпи съ маневренитъ войски, които бѣше насочилъ да нанесжтъ решителния ударъ на Алексинацъ. Къмъ 2 часа сл. пл., когато той достигна въ подножието на гребена Лесковикъ, западно отъ монас. Липаръ, вървейки ходомъ съ щаба си, бѣше обстрелянъ отъ скалата съ вихровъ огънь отъ около единъ взводъ. Бидоха ранени 3 ординарски коня и коньтъ на командира на бригадата. Оказа се, че това е лѣвата наша колона. Командирътъ на бригадата знаеше, споредъ направенитъ разпореждания, че колоната на подполковника Маневъ отдавна е слѣзла отъ Лѣсковикъ планина и настъпила презъ Бѣли-каменъ, за Алексинацъ, заради това си вървѣше свободно, като смѣташе, че частитъ сж напредъ. — Разбра се, че е билъ обстрелянъ отъ 4-а рота, която е предполагала, че тѣзи конни групи трѣбва да сж сърби. Той даде веднага заповѣдъ да слѣзатъ ротитъ отъ масива и настъпятъ напредъ. Следъ това се отправи за манастира Св. Стефанъ.

Стана ясно, че лѣвата колона, която споредъ заповѣдта по бригадата № 219 трѣбваше да настъпи въ 6 часа сутринта, или най-късно въ 9 часа — когато е пристигнала дружината отъ 52 полкъ, поради гжстата мъгла, която се дигна едва къмъ 12 часа по пладне, остана до този моментъ по върховетъ на Лесковикъ планина. И едва следъ неприятната случка съ командира на бригадата — следъ дадената отъ него заповѣдъ, тя слѣзе и презъ разни пътеки бързо настъпи напредъ за Алексинацъ, безъ да срещне противникъ. Къмъ $10\frac{1}{2}$ ч. сл. пл. колоната достигна височината северно отъ с. Вакупъ (на 1 км. с. източно отъ гр. Алексинацъ) кждето остана за ношуване. По такъвъ начинъ, гр. Алексинацъ, който трѣбваше да бжде заетъ отъ полка, се зае отъ 51 полкъ.

Срѣдната колона — 2-а дружина, въ 6 $\frac{1}{2}$ часа пр. пл. настѣпи срещу височината Осове Висови, която се оказва, че е напусната отъ противника още презъ нощта. Следъ една малка почивка колоната продължи настѣпването си къмъ Алексинацъ и въ 5 $\frac{1}{2}$ часа сл. пл. пристигна на гребена сев.-западно отъ село Вакупъ, кждето се разположи на бивакъ.

4-а Дружина до 11 часа пр. пл. престоя на позицията, по височинитѣ около манастиря — следъ което, безъ да чака 52 полкъ, който закъсне, настѣпи презъ с. с. Липовацъ и Пруговацъ за гребена Шуматовацъ. Следъ уморително движение отъ гребенъ на гребенъ, около 5 часа сл. пл. се спре на гребена Шуматовацъ (3 км. източно отъ Алексинацъ, кждето се разположи на бивакъ. За разузнаване къмъ Алексинацъ бѣше изпратенъ единъ офицерски разездъ, който къмъ 10 часа сл. пл. се завърна и донесе, че гр. Алексинацъ е билъ заетъ отъ 51 полкъ безъ бой.

Полка на бивакъ с.-западно отъ Алексинацъ

На 26 октомври, по заповѣдъ на командира на бригадата, полкътъ се събра на едно мѣсто и се разположи на бивакъ въ долината на р. Глоговица източно отъ с. Вакупъ, при манастиря Св. Архангелъ.

На 27 октомври, по заповѣдъ на командира на бригадата, въ 1 часа сл. пл. полкътъ тръгна за с. Бѣли-Брѣгъ (с.-западно отъ Нишъ), кждето пристигна въ 5 часа сл. пл. и се разположи на бивакъ с.-западно отъ селото.

* * *

Съ това се завършиха действията за завладѣването долината на р. Моравица (Соко-Баня), Бованската клисура (дефилето) и гр. Алексинацъ. Като се почне отъ началото на войната — 28 септември до 28 октомври—цѣлъ месецъ, полкътъ нѣмаше почивка. Почти презъ цѣлото време той настѣпва въ боенъ редъ, безъ да е ималъ случай да се събере на едно мѣсто.

Отъ боеветѣ водени за завладяването на дефилетата се потвърди нееднократно трудността на действията и мъчнотията въ управляването на частитѣ. Движението бѣше бавно поради мѣстнитѣ условия — борба съ природата; връзката трудна, а понѣкога и невъзможна; събирането сведения за противника, поради условията на мѣстността—почти невъзможно. Често пжти, поради голѣмитѣ фронтове, които заемаше противникътъ, изглеждаше, че силитѣ му сж значителни, а въ сжщностъ не бѣха такива.

Противникътъ, макаръ и битъ, отлично организираше отбраната и изкусно водеше планинската война.

ЧАСТЪ II

Прехвѣрляне полка отъ сръбския на македонския театър*).

ГЛАВА I

Заминаването на полка.

На 28 октомври съ заповѣдъ по бригадите № 176, се съобщаваше, че дивизията на 29 ще тръгне по коларския пѣть Нишъ—Дражкова Кутина—Дуга поляна—Мезграя—Власотинци—Гърделица и отъ тамъ—по долината на р. Моравица—за Враня, въ три ешелона: 1-я ще бжде 1-а бригада, 2-я—3-а бригада, и 3-я—2-а бригада.

Редътъ за движението на 3-я ешелонъ — се определяше така: 1) полкътъ съ две планински батареи, 2) 12 Балкански полкъ съ две гаубични батареи; телеграфната и мостова роти, военния сждъ и домакинскитѣ обози на частитѣ отъ дивизията.

Пунктоветѣ за ношуване на бригадата бѣха определени: на 29—при Горньо и Долньо Комренъ, на 30—при с. Милковче и Дуга поляна, на 31—при с. Велико Боненце, на 1 ноември—почивка—при сжщото село, на 2—при с. Кукувица; на 3.—при с. Житоражда и на 4—при с. Ранутовацъ.

Похода на полка за Враня

29 октомври. Въ изпълнение на горнята заповѣдъ, въ 7 часа сутринта, полкътъ въ походна колона, съ авангардъ 1-а дружина и съ дѣсно странично прикритие — една рота отъ 2-а дружина, тръгна отъ бивакътъ си при с. Бѣли-

*) При четенето по-нататъшнитѣ действия на полка въ Македония читателтъ може да си служи съ картата на Македония и Одринско 1:210,000, или съ австрийската карта на генер. щабъ 1:200,000.

Бръгъ за с. Дол. Комренъ, съ голѣма почивка при с. Палина. Въ 4 часа сл. пл. той пристигна северо-западно отъ с. Д. Комренъ и се разположи на нощуване. Вечерята завалѣ проливенъ дъждъ, който продължи цѣла нощъ. Всички чинове отъ полка бѣха измокрени.

30 и 31 октомври. Рано сутринята преди тръгване — се получи заповѣдъ отъ командира на бригадата, че по заповѣдъ отъ щаба на 1-а армия, бригадата остава при с. Долни и Горни Комренъ до втора заповѣдъ, въ разпореждането на командующия армията. Вследствие на тази заповѣдъ полкътъ и Балканци останаха на бивацитѣ си и успѣха отчасти да се просушатъ. Въ 8 $\frac{1}{2}$ часа се получи втора заповѣдъ отъ същия щабъ бригадата да продължи марша си. Въ 9 $\frac{1}{2}$ часа пр. пл. полкътъ, въ главата на бригадата, тръгна отъ бивака си. Когато наближи сев.-западната окрайна на гр. Нишгъ, бѣше обстрелянъ съ далекобойно оръдие отъ лѣвия бръгъ на р. Морава безъ да претърпи загуби. Къмъ 5 часа сл. пл., когато главата на полка наближаваше с. Драшкова Кутина, се получи отъ командира на бригадата заповѣдъ отъ щаба на 1. армия съ следното съдържание:

„Днесъ противникътъ атакува 1 Софийска дивизия съ повече отъ четири дивизии командвани лично отъ кралъ Петра и престолонаследника. 1-а Софийска дивизия води упоритъ бой съ неравни сили и отстъпва къмъ Лѣсковецъ. Моментътъ е съдбоносенъ. Не жалете трудъ и сили, употребете гигантски усилия, пажувайте гая нощъ и утре на 31 октомври, най-късно 11 ч. пр. пл., да бждегъ при Лѣсковецъ за да подкрепите съ цѣлата бригада 1-а дивизия, която очаква помощъ отъ 8-а дивизия. Съ повѣрената Ви бригада тази нощъ продължавайте непрекъснато походното движение.“

Въ изпълнение на тази заповѣдъ въ 11 $\frac{1}{2}$ ч. сл. пл. бригадата, съ 12 полкъ на чело, продължи марша си отъ Драшкова—Кутина.

Полкътъ тръгна отъ бивака си при същото село, следъ изтегливането на 12 полкъ, въ 2 часа пр. пл. на 31. X.; къмъ 11 ч. сл. пл. на същото число пристигна при с. Велико Боненце и се разположи на бивакъ северно отъ селото.

Походътъ бѣше крайно уморителенъ поради задръстването на пѣтя съ счупени кола отъ обозитѣ на предшествоващитѣ ешелони. Усилениятъ походъ, калниятъ пѣтъ, липсата на хлѣбъ и пр. извънредно измориха войницитѣ и, въпрѣки всички старания на началствующитѣ лица разтѣгането на походната колона бѣше голѣмо. Много войници оставаха назадъ. Оставши имаше 355 души, които се прибраха презъ нощта. Заболѣли имаше 7 души.

1 ноември. На този день се предвиждаше почивка, но тя не се състоя поради изключителнитѣ обстоятелства,

Въ 7 $\frac{1}{2}$ часа пр. пл. полкътъ, на чело на бригадата, съ авангардъ 1-а дружина тръгна отъ бивака си по пѣтя презъ с. Своге за гр. Власотинци. Дефилето и тукъ бѣше буквално задръстено. Освенъ обозитѣ на първия и втори ешелони на предшествоващитѣ наши бригади, имаше обози и отъ 1 Софийска дивизия. Понеже тукъ пѣтятъ се съединяваше съ шосето Лѣсковецъ—Пиротъ, по което минаваше тилътъ на 1 Соф. дивизия, та празднитѣ ешелони отъ продоволствения транспортъ на тази дивизия се връщаха съ ранени — пѣтятъ бѣше тѣсенъ и разминаването на кола ставаше невъзможно; буквално невъзможно бѣ да се мине отъ пехотата, та тя трѣбваше да се катери по склоноветѣ на дефилето и да върви по единично Къмъ 5 часа сл. пл. полкътъ пристигна въ гр. Власотинци и се разположи на бивакъ южно отъ града.

Вследствие крайно уморителния походъ, молбата на бригадниятъ командиръ, щото маршътъ да се почне въ 12 часа по пладне, вмѣсто въ 7 часа сутринята, бѣше уважена отъ началника на дивизията.

Полкътъ пристига въ Враня.

2, 3 и 4-й ноември. Съ заповѣдта по бригадата № 246 се съобщаваше, че противникътъ предъ фронта на 1. Соф. дивизия е отблъснатъ и отстъпва, бригадата ще продължи марша си за Враня. На полка се заповѣдваше на 2 ноември въ 12 часа по пладне да тръгне отъ бивака си за с. Гърделица.

Въ определеното време полкътъ тръгна въ походъ съ авангардъ 4-а дружина и къмъ 4 ч. сл. пл. пристигна при същото село и се разположи на бивакъ ю.-западно отъ него.

На 3 ноември въ 7 ч. сутринята полкътъ продължи похода си за гара Владичинъ Ханъ и къмъ 6 часа сл. пл. пристигна при същата гара, където се разположи на почивка. Обаче този почивка не можа да се използва, защото се получи заповѣдъ отъ бригадата № 251, основана на заповѣдта по дивизията № 372 да се продължи марша безспирно за гр. Враня, понеже се иматъ сведения, че противникътъ силно наблѣга върху 3 Балканска дивизия, за да си пробие пѣтъ. На полка се заповѣдваше въ 8 $\frac{1}{2}$ ч. сл. пл. да тръгне отъ мѣстото на почивката си по пѣтя за Враня. Следъ двучасова почивка, презъ което време се свариха картофи за чиноветѣ отъ полка, последниятъ въ определенія часъ тръгна въ походъ за гр. Враня.

Следъ шесть часова движение, при дъждовна нощъ, къмъ 2 часа пр. пл. на 4. ноември полкътъ пристигна при с. Стубелъ и се разположи на почивка с-западно отъ него.

Въ 5 часа пр. пл. пристигна въ Враня, дето се разположи на квартири.

Походътъ бѣше твърде уморителенъ, още повече, че храна на чиноветѣ отъ полка се готвѣше много малко, защото продукти и хлѣбъ не се намираха. Храната се събираше по пѣтя на движението и то ако бѣше останала, защото предшествуващитѣ ешалони обираха всичко. Въмѣсто хлѣбъ се даваха картофи. Дивизионното интендентство малко се грижеше за прехраната на частитѣ отъ дивизията. Обущата на войницитѣ бѣха буквално изпокъсани. Заболѣли полкътъ имаше 14, и оставши—76 долни чинове, които до вечерята се прибраха въ Враня.

Една страница отъ „Войнишки сборникъ на шипчанци“

А. Страшимировъ

Старопланинци

* * *

1. ноемврий. Става нѣщо страшно, трѣбва да става нѣщо страшно. Гладътъ се забрави: въ душитъ залѣгва дълбока тревога и въ очитѣ се чете ужасътъ на неизвестността. Отъ три дни се бърза день и нощъ, бърза се лудо и не се знае на кжде. На 29 тласнаха полка къмъ Нишъ, на 30 го извиха къмъ Велико Бунище, а на 31 вървѣха безъ пѣтъ, вървѣха день и нощъ и не знаеха вече кжде ги водятъ. Началницитѣ заспиваха на конетѣ си и падаха. За всѣкого е ясно, че не се *напредва*: не вървятъ навътре въ Сърбия, а по Морава нагоре, на югъ вървятъ... Но тамъ е Македония! Какво става тамъ; въ Македония какво става?

Поне да имаше хлѣбъ—сили да подкрѣпятъ. И да не бѣше тоя снѣгъ! Защото има снѣгъ, сутринъ има поледица. И по снѣгъ газятъ обосѣлитѣ . . .

Въ късна нощъ пристигнаха на Власотинци и получи всѣки по хлѣбъ. Слава Богу, сега ще може вече пакъ да се върви. . .

Но мигаръ и тази нощъ не ще спатъ, не ще почиватъ?

Да, да, ще вървятъ. И то бързо, бързо. . .

Какво ли става, Боже мой?

* * *

4. ноемврий. Прелѣ чашата на изпитанията и дойде нощта на просвѣтлението.

Шипченци бѣха и презъ последнитѣ две денонощия въ непрекъсванъ походъ. Нѣма вече ни сили, ни свестъ. Хората не падатъ, само защото далечъ на югъ земята тѣгне и гръмове цепятъ небето: води се бой, страшенъ бой. . .

Вчера на Владичинъ ханъ намѣриха цѣлъ складъ картофи и задигна всѣки, колкото можеше. Но никому се не яде Отпаднали сж хората и ужасъ е въ душитъ имъ: чувствуватъ бурята, въ Македония, тамъ става нѣщо, решава и се сждбата . . . сждбата и на Стара планина, може би.

По обедъ се даде почивка съ огньове и ядоха всички печени картофи. После предъ полка се възвиши разлѣтиятъ превалъ къмъ долината на Враня. Стрѣмнината прекоси нощетъ на отмалѣлитѣ мже и досущъ неусѣтно стана нѣщо страшно: полкътъ се проточи на десетки к. м. и се разпадаха! Размѣсиха се дружинитѣ, ротитѣ, взводоветѣ и изкапаха: най-упорититѣ мже проснаха снаги по самитѣ кални друмища!

Затърсиха се началницитѣ смутени, плахи: нѣматъ вече лице да подканятъ хората си, не може!

А лѣтятъ ездници срещу хилядната брань, търсятъ морни, опрашени и мъртво блѣди стария бригадиръ и нощетъ една и сжца вестъ: помощъ!

Тогавъ единъ каза:

— И умирающитѣ отъ войскитѣ ни питатъ, какво става. Трѣбва да имъ кажемъ! Ние имаме въ полка си 1300 души хора на мисълта — равни на насъ по познания, често и морално право. Трѣбва да имъ откриемъ истината: тя ще пробуди у тѣхъ съзнание на дългъ и воля.

Да, тогавъ ще дигнатъ тѣ полка. . . ще го издигнатъ до Мара Гидикъ!

И махна ржка стариятъ бригадиръ отъ брѣговетѣ на Дунава: да се открие на полка истината! Той съ тѣхъ е шурумвалъ Одринъ — тоя несравнимъ старъ храбрець: „неговитѣ соколи нѣма да му измѣнятъ и сега!„

Забуботи превалътъ къмъ Враня и отекнаха се сѣкашъ братскитѣ могили по чукаритѣ: клатушкатъ се болно възправенитѣ на нозе юнаци, търсятъ се и се редятъ, — ще имъ се открие истината. . . Отърсватъ се душитъ и очитѣ се разгарятъ: трѣбва имъ истината на старопланинцитѣ; тѣ я търсятъ и въ самата смъртъ, която не признаватъ, защото всичко за тѣхъ е тукъ, на земята, кждето сж децата, ротитѣ и Мара Гидикъ.

И онѣмѣха рѣтлинитѣ, спотаи се небого. Говорятъ на-
чалницитѣ. Чуютъ се дрезгло отсѣчени думи, устнитѣ тре-
перятъ, но кѣси сѣ словата: въ политѣ на Стара планина
хората по нѣкога говорятъ много съ очитѣ си.

Бѣха насѣдали всички: не ще се изтрѣгва сега ура
отъ хилядитѣ гърди, — тя трѣбва когато се турятъ ножо-
ветѣ. И почнаха да ставатъ мжжетѣ единъ следъ другъ,
бавно и махмурно: тъмни бѣха лицата, много тъмни. Ржцетѣ
само премѣтаха раницитѣ на плещи.

— Брей, ще рече, и френци идатъ, тю-ю!

— Френцитѣ... далечъ били тѣ още: сърбитѣ, тѣх-
ната...

Мърморятъ войскитѣ и бавно се стѣгатъ: нѣма ревъ,
нѣма шумъ и закани... Ще вървятъ ли?

— Е, ще вървимъ ли, момчета?

— Ще вървимъ, г-нѣ поручикъ.

— Ба, ще гледаме: толкова другари погребяхме по-
чукаритѣ.

— Кажете ни вѣрно, г-нѣ поручикъ, разбити ли сѣ
софийскитѣ ни войски? — викна нѣкой и съпнаха се всички.
жегна болка широкитѣ гърди на старопланинитѣ, тѣ про-
точиха вратове къмъ поручика,

Той нѣма да ги излъже, тѣ трѣбва да знаятъ исти-
ната, — той не бива да ги излъже!

И поручикътъ пребледнѣ.

— Не, момчета! — отсѣче той, като повиши гласъ, —
само третя бригада е злѣ отхвърлена. И гинатъ на единъ
посѣгъ отъ насъ 10,000 българи.

Стана нѣщо — възкрѣсваха мъртвитѣ, може би. Нѣкой
извика съ задавенъ гласъ:

— А, свинарската мамица!...

И страшно зарѣмжа изнурената хилядна брань, заот-
кжсваха се думи и недомѣлки отъ езицитѣ и слѣха се
после въ речъ, въ възклицания, въ възивъ, единъ за всички
въздове и единъ за всички души:

— Чи тѣй ни кажете, бе! Чива сми говеда ние! Хора
хей, хайде-е-е!

— Хайдете, бе-е-е!

Сгжстени сѣ дружинитѣ и редицитѣ потрѣгватъ съ
широки старопланински стѣпки: даже интервалитѣ се
спазватъ...

И следъ малко по превала надъ Враня се понесе буря:
тѣтнѣше земята

Да, възкрѣснали бѣха мъртвитѣ.

— Моитѣ соколи, моитѣ соколи! — възправи се на
прѣсти стариятъ бригаденъ командиръ и дигна ржце да рж-
коплѣска. Но отпаднаха тѣ, ржцетѣ на победения отъ сво-

итѣ войски пламенъ полководецъ: той обхвана само съ
погледъ на безумна любовъ своето воинство и по набрѣч-
каното старешко лице се потърколиха сълзи на възторгъ
и вѣра.

И бити бѣха сърбитѣ.

Полетѣли презъ поднебието на Шаръ, старопланин-
цитѣ гониха презрения врагъ презъ дебритѣ на българската
светиня — Пречистенския манастиръ.

После се поклониха на бездната — българска гроб-
ница въ Яма планина.¹⁾

И пакъ летѣха. Тѣ прехвърлиха — презъ гроба на ле-
гендарния въ Дебърца старопланинецъ капитанъ Тома Да-
видовъ — Турие планина; форсираха въ кърваво сражение
Стиовската рѣка и слѣзоха въ Струга, кждето — подъ све-
щенната родна стрѣха на българскитѣ възродители — дадоха
най-кървавата страница отъ освобождението на Македония.

И обхванаха после цѣлъ свещенния Предѣлъ, покло-
ниха се на Св. Наумъ.

А не спрѣха пакъ — не спрѣха и когато дойде ча-
сътъ на отмора за всички. Почнали бѣха тѣ — тѣ трѣбваше
да довършатъ...

И полетѣха презъ Мокра, пробиха Бабия, втѣнаха въ
маслиненитѣ и лимонови лѣсове на Елбанасъ и отъ кар-
питѣ надъ Пекине хвърлиха своето гороломно старопланин-
ско ура — въ Адриатика!

Ще минатъ вѣкове и нашитѣ дни ще бждатъ кървава
легенда. Но и при вѣченъ миръ ще цари въ земята ни епо-
пея, свѣтла като челото на Стара планина и свежа, като
розитѣ подъ Мара Гидикъ. И въ днитѣ на велика радостъ
тази епопея ще се носи отъ Дунавъ до Пиндъ съ гусли и
тимпани, въ звудитѣ на които ще трепти безсмъртното въ-
несъкрушимия духъ на Старопланинитѣ.

Походъ за Скопие.

5 ноемврий. Вечеръта на 4, къмъ 9 часа, полкътъ
бѣше предупреденъ отъ щаба на бригадата да се приготви
за походъ за гр. Скопие.

Рано сутринъта се получи заповѣдь по бригадата № 255,
съ която, като се съобщаваше, че на 3 ноемвр. 3-а бригада отъ

1) Въ Яма сърбитѣ избили, като ги хвърлили въ бездна, плене-
нитѣ и откарани българи.

нашата дивизия е заела вр. Копилякът, противникът отстъпвалъ въ западна посока и бригадата е заминала за Гиляни, на 2-а бригада съ 18 арт. полкъ се заповѣдваше да продължи марша си за Скопие по следния маршрут: На 5-й нощуване около селата Самоличие и Боровче, на 6-й нощуване въ с. с. Долно и Горно Койнаре; на 7-й нощуване при село Арачиново. Тръгване въ 7 часа сутринята. Въ изпълнение на горнята заповѣдъ, на 5-й ноемврий въ 7 часа сутринята, полкътъ тръгна отъ гр. Враня въ състава на бригадата и въ 6 1/2 часа сл. пл. пристигна при с. Самоличие, където се разположи на бивакъ северно отъ селото.

6 и 7 ноемврий. Сутринята на 6 ноемврий въ 7 часа полкътъ продължи похода си. Съ пристигането въ Горно Койнаре се получи заповѣдъ отъ командира на бригадата № 257, съ която се опредѣляше нощуването на бригадата да стане въ гр. Куманово вмѣсто въ с. Горно Койнаре. Следъ една малка почивка при това село полкътъ продължи марша си, въ 5 1/2 часа сл. пл. пристигна въ гр. Куманово и се разположи на квартири. Сутринята на 7 ноемврий въ 8 часа полкътъ тръгна за гр. Скопие, където пристигна въ 7 1/2 часа сл. пл. и се разположи на квартири. Предстоеше да се даде почивка, за да се устрои и подтегне полка. За тази целъ последва заповѣдъ отъ бригадата № 259, съ която се съобщаваше, че бригадата ще има пълна почивка (дневка) и, ако не последва отмѣнение, почивката да се използва за привеждане материалната частъ въ редъ и пр.

Съ това, следъ десетдневни усиленни маршове, при твърде негодни условия: лошо време, развалени пѣтища, при липса на храна и обуца, полкътъ, нераздѣленъ отъ състава на бригадата, бѣше прехвърленъ отъ Алексинацъ въ гр. Скопие.

III ГЛАВА

Походъ за Тетово и Гостиваръ.

8 и 9 ноемврий. Въ Скопие полкътъ престоя на 8 и 9 ноемврий съ дадена пълна почивка за привеждане материалната частъ въ редъ. Тукъ той получи твърде малко количество царвули и долни дрехи.

На 9 ноемврий, въ 7 часа сл. пл., се получи отъ бригадата заповѣдъ № 270, основана на такава отъ 2-а армия № 14), съ която се съобщаваше, че сърбитѣ се оттеглятъ и отстъпватъ къмъ Призренъ, водятъ упоритъ бой на Жеговацъ планина и източно отъ Феризовичъ за да прикриятъ отстъпването си и да изтеглятъ артилерията и обозитѣ си. Бригадата трѣбваше веднага да настѣпи отъ Скопие презъ Тетово за Гостиваръ и вземе мѣрка за запазване прохода презъ с. с. Шипковица, Бродецъ и Горяни отъ посокитѣ Призренъ и Люма.

На полка съ планинската батарея се заповѣдваше да тръгне отъ квартирния си районъ въ 10 ч. сл. пл. по пѣтя Скопие—Тетово—Гостиваръ.

Въ 10 часа сл. пл. полкътъ съ авангардъ 3-а дружина тръгна по указания пѣтъ и съ една голѣма почивка отъ 5 до 7 часа пр. пл. при р. Вардаръ, въ Тетовската долина, въ 4 1/2 часа сл. пл. на 10 ноемврий пристигна въ Тетово и се разположи на квартири.

На 11 ноемврий, съгласно заповѣдта по бригадата № 271, полкътъ въ състава на главнитѣ сили на бригадата въ 8 1/2 часа пр. пл. тръгна отъ Тетово за Гостиваръ, като предварително изпрати 3-я рота въ с. Бродецъ за запазване прохода откъмъ Призренъ и Люма.

Въ 5 1/2 часа сл. пл. той пристигна въ Гостиваръ. Тамъ останаха и се разположиха на квартири 3-а и 4-а дружини и картечната рота; 1-а дружина се разположи на квартири въ с. Горня Баница, а 2-а дружина — въ с. Д. Баница.

На 12 ноемврий, съгласно заповѣдта по бригадата № 276, на полка се даде пълна почивка за привеждане материалната частъ въ редъ.

Къмъ 5 1/2 часа сл. пл. се получи заповѣдъ по бригадата № 180, съ която се съобщаваше, че противникътъ, за

прикриване проходите Гостиварь — Кичево и Гостиварь — Дебър, ги заелъ съ слаби части. Първия проходъ се заема по височинитѣ източно и западно отъ стражарницата, по пътя за Кичево и Буковикъ планина, а втория се заема по височинитѣ северно и южно отъ прохода на дефилето, при с. Речени Турско.

Срещу първата посока действуватъ: 1-а дружина отъ 11 Сливенски полкъ, 1-а дружина отъ 4 кадровъ Македонски полкъ, 1-а дружина отъ 50 полкъ съ 4 планински и 2 полски орджия.

По втората посока действуватъ петъ роты отъ 50 полкъ заели позиция по височинитѣ около с. Равенъ.

На бригадата съ придаденитѣ ѝ части (50 полкъ, първа дружина отъ 4 мак. и първа дружина отъ 11 Сливенски полкъ) се заповѣдваше да настѣпи за Кичево и Дебъръ.

Въ лѣвата колона, която трѣбваше да настѣпи за Кичево и по-нататъкъ, влизаше 50 полкъ — три дружини, отъ 11 Сливенски полкъ една дружина, отъ 4 кадровъ Македонски полкъ една дружина, една планинска батарея — 4 орджия, 2 орджия отъ 14 артилерийски полкъ и една полска батарея отъ 18 артилерийски полкъ.

На дѣсната колона, подъ началството на командира на полка, въ която влизаше цѣлия 23 полкъ — съ 4-хъ дружини и картечната рота, една планинска и две полски батареи и $\frac{1}{2}$ рота пионери, се заповѣдваше на другия денъ 15 ноемврий да настѣпистремително и атакува противника който заема позиция при входа на дефилето, по височинитѣ северно и южно отъ с. Речени Турско, и продължи настѣпванието за Дебъръ, кждето да прекъсне всѣко съобщение между Призренъ и Охридъ, за да не се даде възможность на противника да отстѣпи. Въ тая посока да избере и заеме позиция за упорна отбрана, която да укрепи съ фронтъ на северъ. Да вземе мѣрки за наблюдаване посоката и отъкъмъ югъ.

Маневренитѣ войски на бригадата — 12 Балкански полкъ, четири батареи отъ 18 артилерийски полкъ и $\frac{1}{2}$ рота пионери — се съсредоточиха между Гостиваръ и Долна Баница.

Настѣпването на полка за Дебъръ.

Скица № 7, стр. 102

13 ноемврий. Въ изпълнение заповѣдта по бригадата № 180 полкътъ съ придаденитѣ му части въ 7 часа сутринята, настѣпи:

1-а дружина съ две планински орджия тръгна направо отъ с. Г. Баница по гребена презъ Ново село — Церово, за да атакува противника отъкъмъ дѣсния му флангъ.

4-а дружина, съ две планински орджия, тръгна по пътя презъ с. Равенъ, Долно и Горно Еловица, за да се яви на лѣвия флангъ на неприятелската позиция и му пресече пътя за Дебъръ.

3-а дружина съ две планински батареи — срѣдняя колона — настѣпи направо по пътя въ прохода Гостиваръ — Дебъръ.

2-а дружина, съ картечната рота и пионерната полурота, назначена въ маневрени войски на полка, следваше задъ 3-а дружина.

Понеже планин. полубатарея неможѣ да следва презъ Горня Баница съ 1-а дружина, поради падналия снѣгъ конетѣ се плъзгаха и падаха, по заповѣдъ на командира на полка, се върна, за да премине по шосето и презъ с. Равенъ да се присъедини къмъ дружината. Това стана причина дружината да чака пристигането на орджията до 10 часа пр. пл. Вследствие на това се задържѣ настѣпванието и на другитѣ колони. За да има едновременность въ действията, трѣбваше всичкитѣ колони да настѣпятъ заедно. По тази причина настѣпването на колонитѣ закжси съ два часа.

Презъ деня на 12 ноемврий започна да вали снѣгъ, който на 13-й сутринята стигна до 30 с/м, а по върховетѣ на планината навалѣ цѣли прѣспи. Времето стана студено, а чиноветѣ отъ полка не бѣха облечени въ зимни дрехи, а нѣкой бѣха и боси. При тия неблагоприятни условия колонитѣ трѣбваше да водятъ бой и да преминаватъ снѣжни планини.

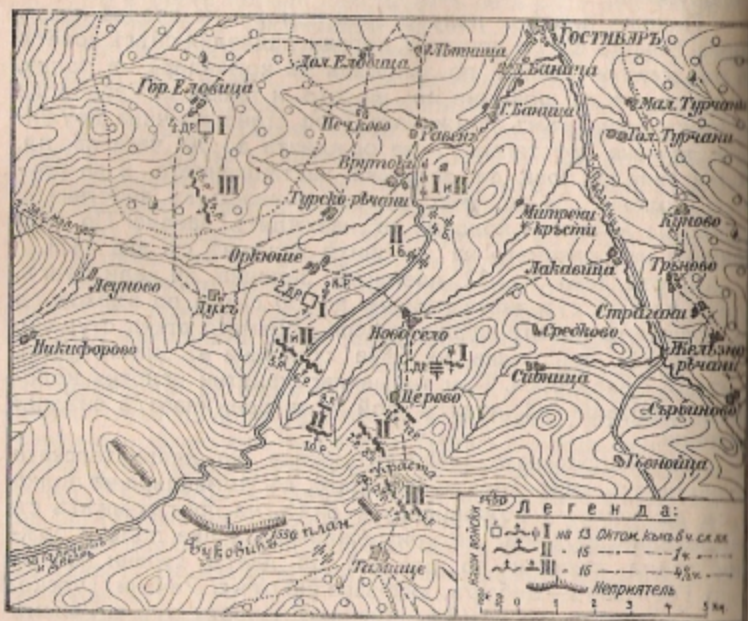
Отъ направената рекогносцировка на неприятелската позиция отъ командира на бригадата, съ командира на полка и съ дружиннитѣ командири, се видѣ, че противникътъ съ около една дружина, четири планински и две полски орджия заема позиция на презала по дветѣ страни на шосето Гостиваръ — Дебъръ, юго-западно отъ с. Речени Турско.

Срѣдняя колона (3-а дружина) изпрати отъ с. Равенъ въ рекогносцировъченъ отрядъ 10-а рота и подъ негово прикритие настѣпи по шосето. Валението на снѣга се усиливаше, мъглата ставаше все по-гъста, напредъ и въ страни нищо не се виждаше. Къмъ 4 часа сл. пл., като се проясни мъглата и снѣгътъ намалѣ, видѣ се, че рекогносцировъчния отрядъ бѣше достигналъ на около 500—600 крачки отъ неприятелската позиция; противникътъ, като забележа неговото присѣствие, веднага откри пушеченъ и артилерийски огънь. Дружината се разгъна въ боенъ редъ и зае позиция по височинитѣ юго-източно отъ селото Духъ, дето ротитѣ се окопаха на около 1000 крачки предъ позицията на противника. Боятъ се продължи не повече отъ единъ часъ, защото пакъ се спусна мъгла и снѣгътъ се усили. Ротитѣ замръкнаха на позициитѣ си. Рекогносцировъчната

рота, която се бѣше приближила до неприятелската позиция, се прибра при дружината си.

2-а дружина застана задъ 3-а дружина въ полкова поддръжка; картечната рота се разположи въ с. Речени Турско, а батареитѣ останаха по шосето между Речени Турско и с. Врутокъ. Артилерията неможѣ да стреля поради мъглата.

Скица № 7.



Лѣвата колона (1-а дружина) въ 9 1/2 часа пр. пл. стигна до с. Ново-Село и се спрѣ да чака планинскитѣ орджия. Въ 10 часа орджията настигнаха дружината и тя продължи настѣпването за с. Церово. Дълбокитѣ снѣгъ, гжстата мъгла и тѣснитѣ пѣтъ затрудниха твърде много движението. Къмъ 4 часа сл. пл. тя спрѣ въ с. Церово, като съ една рота зае позиция северно отъ селото, а другитѣ три роти и полубатареята се разположиха въ селото.

Дѣсната колона (4-а дружина) въ 10 часа пр. пл. настѣпи отъ с. Равенъ по пѣтя Долньо и Горньо Еловица, за да се яви на лѣвия неприятелскитѣ флангъ при Мавровскитѣ ханове. Но поради силния студъ, вилицата, която бѣше навѣла прѣспи достигащи грѣдна височина, дружината до-

стигна до с. Горно Еловица и неможѣ да напредне повече. Водачитѣ отъ мѣстното население, при настаналото лошо време, се отказаха да я водятъ по-нататъкъ, конетѣ се плъзгаха и падаха, орджията и картечницитѣ замръзнаха; храна за конетѣ и дърва за отопление на хората бѣше невъзможно да се донесе. Всичко това принуди дружиниятъ командирѣ да спре настѣпването, като зае позиция по височинитѣ източно и юго-източно отъ с. Гор. Еловица, а дветѣ орджия и картечницитѣ върна въ с. Печково. За спрѣването на дружината въ планината бѣше донесено на командира на полка, който го одобри.

Понеже дѣсната колона неможѣ да се яви на лѣвия флангъ на противника, то къмъ 4 часа сл. пл. командирѣтъ на полка заповѣда на командира на 2-а дружина да настѣпи съ две роти отъ с. Речени Турско по пѣтя за с. Духъ, да се яви на лѣвия флангъ на противника и влѣзе въ връзка съ 4-а дружина. Ротитѣ 5-а и 6-а настѣпиха и едва въ 10 часа сл. пл. се изкачиха на височината сев.-западно отъ с. Речени Турско, дето заеха позиция. По-нататъшното настѣпване, поради дълбокитѣ снѣгъ и силнопресечената мѣстност стана невъзможно.

Въ такава положение частитѣ отъ полка замръзнаха и ношуваха въ планината срещу позицията на противника.

Полка на позиция при с. Духъ (Скица № 7, стр. 102)

На 14 ноември сутринта се получи заповѣдъ отъ командира на бригадата № 279, съ която, като се съобщаваха, че колоната насочена къмъ Кичево, вчера е заела с. Заясъ и днесъ продължава настѣпването за Кичево, и че снѣгътъ и въ тая посока е голѣмъ, на полка се заповѣдаше да настѣпи решително напредъ, колкото се може по-скоро да мине превала при Мавровитѣ ханове, понеже стоението въ планината при тия условия е пагубно.

Въ изпълнение на тая заповѣдъ, къмъ 9 часа пр. пл. отъ 3-а дружина бѣше изпратена 9-а рота да удължи бойния редъ на дружината и заеме височината въ лѣво отъ 10-а рота.

1-а дружина въ 8 часа пр. пл. настѣпи и зае височинитѣ между с. с. Церово и Ново-Село, като изпрати патрули за разузнаване за противника.

Дветѣ, роти 5-а и 6-а, които бѣха на височината с.-западно отъ Речени Турско, се прибраха въ селото, като оставиха единъ взводъ на височината. 4-а дружина остана на позиция при с. Горньо Еловица.

Къмъ 10 часа пр. пл. планинската батарея откри огънь по неприятелската батарея, последната отговаряше рѣдко.

И този ден снѣгътъ продължаваше да вали и до вечерята достигна дебелина около 50—60 с/м.

Понеже настѣпването се затегна, командирътъ на полка донесе на командира на бригадата, че поради дълбокия снѣгъ, силната виалица, която е затрупала съ голѣми прѣспи пжтицата на настѣпващитѣ колони, атаката е невъзможна. Вследствие на тия неблагоприятни условия командирътъ на бригадата съ телефонограма № 82 съобщи на командира на полка да спре колонитѣ и да се устроятъ; дѣсната—въ с. Речени Турско, лѣвата—въ селата Церово, Сибица и Оркюше, като хората и конетѣ се разположатъ на квартири. Колонитѣ да взематъ всички мѣрки противъ всѣкакви изненади. Всички посоки, отъ които е възможно настѣпването на противника, да се охраняватъ зорко. Да се направи всичко възможно за запазване здравето на хората и конския съставъ.

Така дружинитѣ и батареитѣ се разположиха по квартири въ указанитѣ села съ всички предпазителни мѣрки противъ нападение.

Продължаване настѣпването за Дебъръ.

(Скица № 7, стр. 102)

15 ноемврий мина въ затишие предъ фронта на полка. Направи се рекогносцировка и изследвание подстѣпитѣ къмъ неприятелската позиция и се размѣниха по нѣколко артилерийски изстрела.

Лѣвофланговата колона—1-а дружина—презъ този денъ достигна срещу вр. 1550, който се оказа, че е билъ заетъ отъ противника. Тя изпрати единъ взводъ на междинната височина между 1450 и 1550—Краста, а останалитѣ роти отъ дружината се снеха за нощуване въ една падина задъ височината, където войницитѣ разригнаха снѣгътъ и си накладоха огньовете. Въ помощъ на дружината бѣха изпратени 7-а и 8-а роти въ с. Церово. 3-а дружина, съ 5-а и 6-а роти съ дветѣ полски батареи, остана на позиция юго-източно отъ с. Духъ, а 4-а дружина—въ с. Печково.

Полкътъ атакува неприятелската позиция.

(Скица № 7, стр. 102)

16 ноемврий. За този денъ командирътъ на полка бѣше направилъ следнитѣ разпорѣждания за атакуване на неприятелската позиция:

1-а дружина, усилена съ 7-а и 8-а роти, ще атакува дѣсния флангъ на противника и ще заеме височината 1550.

4-а дружина ще изпрати една рота по пжтя за с. Речени Турско—с. Духъ да се яви на лѣвия неприятелски флангъ; единъ взводъ отъ същата дружина ще настѣпи отъ с. Вру-

токъ по билото на височината западно отъ селото и изгони групата сръбски войници, които бѣха западно отъ с. Духъ.

3-а дружина, следъ като види ефекта отъ настѣпването на обходнитѣ колони, ще настѣпи съ две роти отъ фронта и ще атакува противника. Батареитѣ ще откриятъ най-силенъ огънь по неприятелската позиция и съдействуватъ на атаката.

1-а дружина сутринята зае позиция на височината Краста, като въ първата линия имаше 1-а и 2-а роти и въ дружинна поддрѣжка 4-а рота. Изпратенитѣ за усиляване на дружината 7-а и 8-а роти пристигнаха въ с. Церово въ 6 часа сутринята, съ заповѣдъ отъ командира на полка да действуватъ по фронта.

Когато сърбитѣ забелязаха, че 1-а дружина зае височината Краста, почнаха да прехвърлятъ войски къмъ дѣсния си флангъ, като докараха и две планински орждия.

Къмъ 9 1/2 ч. пр. пл. сърбитѣ насочиха къмъ лѣвия флангъ на дружината една колона, около една рота; 2-а рота, която бѣше на този флангъ, получи заповѣдъ да я обстреля, обаче се оказа, че затворитѣ на пушкитѣ замръзнали, при всичко че преди малко сж ги размразявали и чистили. Трѣбваше да ги размръзватъ на ново. Следъ обстрелването имъ, сърбитѣ се разбѣгаха и се скриха задъ склона. Къмъ 1 часа сл. пл. сърбитѣ отново се опитаха да атакуватъ лѣвия флангъ на дружината и достигнаха на около 150—200 крачки. Обаче взводътъ, който охраняваше, откри силенъ огънь по настѣпващитѣ сърби; привлѣкоха се къмъ този флангъ частъ отъ 2-а рота и дружинната поддрѣжка—4-а рота, която сжщо тъй откри огънь срещу сърбитѣ. Отъ силния огънь най-напредналитѣ сръбски части се спрѣха да дочакатъ заднитѣ, но въ това време лѣвофланговия взводъ, усиленъ отъ 2-а рота, следъ обстрелването на противника, съ викъ „на ножъ, ура“ премина въ атака; противникътъ не издържа и обърна гърбъ. Той бѣ приследванъ на 200—300 крачки напредъ. Поради дълбокия снѣгъ и силния студъ по-нататъшното приследване стана невъзможно. Въ този бой сърбитѣ оставиха около 30 убити и 12 пленника. Ранени имаше отъ дружината: подпоручикъ Хаджиевъ и 6 редника.

Поради силния студъ, студения вѣтъръ, трудно прохотъ димитѣ пжтеки, по които конетѣ не можаха да вървятъ, рискуваше се, щото хората и конетѣ да измръзнатъ, затова командирътъ на дружината прекрати приследването и реши да прибере дружината въ с. Средково. За сжщото той получи разрешение отъ командира на полка, удобрено отъ командира на бригадата съ телефонограма № 84.

3-а дружина, която прати още сутринята 10-рота, която зае по-

зияция предъ 9-а рота, на гребена на височината, находяща се 300—400 кр. отъ неприятелската позиция.

4-а дружина изпрати въ 8¹/₂ ч. преди пл. 16-а рота, да настъпи по пътя за с. Врутокъ и Речени-Турско, за да заеме позиция по височинитѣ между с. с. Духъ и Гор. Еловица. Къмъ 4 ч. тя зае позиция на посочената височина. Въ 1 ч. сл. пл. бѣха изпратени още три взвода отъ 14-а рота, които въ 5 ч. сл. пл. се присъединиха къмъ 16-а рота. — Въ това време боятъ на лѣвия флангъ и предъ фронта бѣше прекратенъ, ротитѣ съ мѣрки на охранение се разположиха въ с. Гор. Еловица.

Всички части на полка заеха следното разположение: 1-а дружина съ дветѣ планински орждия — въ с. Сръдково. Две роти отъ 2-а дружина — 7-а и 8-а — въ с. Церовецъ, едната рота отъ същата дружина — въ с. Речени Турско. 14-а и 16-а роти — въ с. Гор. Еловица. 13-а и 15-а роти — въ с. Врутокъ. 3-а дружина и една рота отъ 2-а дружина — на позиция юго-източно отъ с. Духъ. Картечната рота и полската батарея — въ с. с. Врутокъ и Речени Турско.

Късно презъ деня се получи заповѣдь отъ бригадата № 281 отъ 16 ноемврий, съ която се заповѣдваше на полка да остави една дружина съ една полска батарея и дветѣ пл. орждия въ заслонъ срещу противника въ Маврово. Дружината да си избере удобна подходяща позиция, като охранява и наблюдава всички посоки, отъ които може да се появи противникъ. Останалитѣ три дружини и една пол. батарея да се оттеглятъ въ Гостиваръ и се разположатъ на квартири.

Въ изпълнение на тази заповѣдь полкътъ остави на позиция 2-а дружина.

Въ тѣзи четири дена, презъ които полкътъ престоя на позицията, се предадоха повече отъ 200 сръбски войници заедно съ оржието и патронитѣ си.

Отъ полка премръзнали войници въ долнитѣ крайща имаше всичко 16 души.

Извлечение отъ „Войнички“
сборникъ на Шипченци

Колевъ М.

Една нощ на Шаръ планина.

Хубава е Шаръ планина, много е хубава, но да ѝ се радвашъ отдалекъ. Приятно е да гледа човѣкъ какъ лѣте и въ най-голѣмата горещина снѣгътъ блѣсти по нейнитѣ върхове, които се издигатъ до синьото небе; приятно е да се диша прохладния ѝ въздухъ и да се пие студената ѝ вода,

ала зиме, когато бури и снѣжни виялици бѣснуватъ по нейнитѣ върхове и склонове — тя е страшна, неизказано страшна. Тогава тя е много по-ужасна отъ ада и тежко на тогава, който случайно замръкне тамъ. Той рискува да бжде затрупанъ и да остави коститѣ си въ дълбокитѣ ѝ пропасти.

Презъ тази война шипченци имаха случай да ѝ отидатъ на гости и то къмъ сръдата на месецъ ноемврий, когато нейнитѣ снѣжни виялици пищяха съ ужасенъ бѣсъ. Като пристигнахме въ Гостиваръ, нашата 1-а дружина получи заповѣдь да атакува и прогони сърбитѣ, които бѣха се укрепили на височината Краста, и браняха прохода, презъ който минава шосето отъ Гостиваръ за Дебъръ. Но понеже фронталната атака бѣше невъзможна, дружината трѣбваше да обходи височината отъ къмъ юго-западъ и по тоя начинъ да се яви въ флангъ на сърбитѣ.

На 14 ноемврий дружината въ съставъ три роти, безъ 3-а рота, която бѣше въ с. Бродецъ, потегли отъ Гостиваръ, приближи височината Краста обходи юго-източнитѣ ѝ склонове до с. Ново село и Церовецъ и пренощува въ с. Сибница. На другата сутринъ обхода бѣше до селата Ляуново и Средково. Отъ тукъ дружината трѣбваше да се изкачи на височината. Единственото проходимо мѣсто бѣше една козя пѣтека, по която трудно би се изкачилъ човѣкъ и при хубаво време. Преди да се започне изкачването, изпрати се за рекогносцировъченъ орядъ единъ взводъ, който да разузнае има ли сърби на височината, и колко сж. При вечеръ тѣ съобщиха, че височината е праздна и че сърбитѣ сж на сръщния връхъ — на 500 м. разстояние. Дружината, източена по единъ, започна да се изкачва по височината. Мръкваше се. Дебелъ снѣгъ покриваше земята. Звездитѣ трѣпкаха отъ студъ. Снѣгътъ хрущеше подъ краката. Обущата бѣха замръзнали и поледѣнели. Студътъ, макаръ да бѣше около 20 градуса подъ нулата, не се чувствуваше, и потъ капѣше отъ челата на всички. Войниците се заваляха въ прѣспитѣ, заравяха ржцетѣ и лицето въ снѣга, охляха, ставаха и пакъ продължаваха да пълзатъ. Отъ дългитѣ походи тѣ бѣха изтощени и гладни. Обущата на нѣкои бѣха скъсани и краката имъ бѣха полубоси, но това не ги обезкуражаваше и тѣ продължаваха да вървятъ все напредъ, като се залавяха отъ храстъ за храстъ. Ако не бѣха тѣзи храсти, изкачването бѣ невъзможно. Често храститѣ се откъсваха, войниците политаха на долу, търкаляха се като топки нѣколко десетки метри, ставаха и пакъ продължаваха да пълзатъ. Тѣ пълзяха цѣли часове, а върхътъ все още не се стигаше. Следъ всѣка минута пѣтеката ставаше по-стрѣмна и движението по-трудно и убийствено. Ржцетѣ на всички бѣха издраскани отъ дракитѣ и окървавени. Охканията и въздишкитѣ зачестиха и отчаяние обхвана

всички. Най-сетне, следъ непоносими мъжки, стигнахме върхътъ на планината къмъ 1 часа следъ полунощъ. Той бѣше обрасълъ съ гъста букова гора. Тукъ снѣгътъ бѣше още по-дълбокъ. Вѣтърътъ пищѣше съ бѣсъ, адигаше снѣга отъ върха и го сриваше на цѣли облаци въ дълбочинитѣ. Съобщи се, че тукъ дружината ще ношува. Постави се охрана и се даде разрешение да се накладатъ огньове. Но какъ се кладе огънь въ тая виелица? Всички опити за тази целъ останаха напразни. Да се накладе огънь бѣше невъзможно, но за българския войникъ невъзможни работи нѣма. Той е предвидливъ и съобразителенъ. Още отъ миналия день нѣкои войници привързали на раницитѣ си сѣно и сухи клечки. Сега тѣ подпалиха сѣното и клечкитѣ и ненадейно единъ огънь буйно пламна и зарпъщѣ. Слаба надеж-



Шипченци въ преспитѣ на Шаръ

да огрѣ войничкитѣ сърдца. Тѣ се заловиха на работа. Едни ровѣха снѣга, други събираха дръвца и скоро изъ гората запушиха стотици огньове, край които войницитѣ насѣдали по дебелия снѣгъ, близко се свиха. Ала отчаянието скоро пакъ ги завладѣ. По причина на виелицата и силния студъ, огньоветѣ мъждѣха съвсемъ слабо и не даваха топлина. Виелицата смрази потнитѣ имъ гърбове. Тѣ слагаха общата си върху огньоветѣ, ала щомъ ги махнаха, тѣ пакъ замръзваха. Тогава тѣ ставаха и цѣли треперящи тичаха изъ снѣга за да се стоплятъ, но и това не помагаше. Ръцетѣ имъ лепнаха о пушкитѣ, а наоколо камънитѣ и дърветата пукаха отъ студъ. Минутитѣ

течаха бавно като часове. Нощта бѣше ужасно мъчителна. Тя ни се видѣ по-дълга отъ година. Най-сетне дочакахме нейния край. Тамъ на изтокъ презъ голитѣ клони на дърветата се показа дългоочакваната отъ всички ни зора. Войницитѣ напуснаха мъжделивитѣ огньове и се раздвижиха. Следъ малко се показа слънцето и огрѣ блѣднитѣ имъ лица, които бѣха посърнали и опушени отъ дима на огньоветѣ. Първата работа на всички бѣше да опитатъ пушкитѣ. Тѣ бѣха замръзнали. Даде се заповѣдъ да се размразятъ и избършатъ затворитѣ. Ние пакъ приближихме огньоветѣ, огрѣхме затворитѣ и ги избърсахме, но тѣ действаха само до като сме при огъня, а щомъ се отдалечяхме пакъ замръзваха. Въ това време пристигна тревожна новина — че сѣрбитѣ идатъ! Всички се пригласихме да посрещнемъ сѣрбитѣ, които въ съставъ 2—3 роти бавно се движеха изъ седловината и поеха по баирчето право срещу 1-а рота. Презъ нощта тѣ усетили нашето присѣствие на височината, помислили, че сме малка частъ и решили да ни изгонятъ. По-неже снѣгътъ бѣше дълбокъ, не имъ позволяваше да се разгънатъ въ вериги тѣ се точеха по единъ изъ нѣколко пжтеки, а главно изъ пжтеката срещу насъ. Като приближиха гората, въ която бѣше нашата верига, сѣрбитѣ се прѣснаха въ верига, до колкото имъ позволяваше мѣстността и ни атакуваха. Отъ движението тѣ бѣха силно изморени, едва пристѣпваха изъ дълбокия снѣгъ. Тогава ние скочихме и като вихъръ се спуснахме върху имъ. Нашето грѣмко „ура“ ги смути и тѣ обърнаха грѣбъ, но нѣмаха сила да бѣгатъ и се заваляха въ снѣга. Нашитѣ ги настигаха и яростно забиваха ножоветѣ въ гърбоветѣ имъ. Само за нѣколко минути сѣрбитѣ бѣха изгонени.

По обѣдъ на височината бѣха изнесени съ най-голѣмо усилие две планински орждия. Привечеръ тѣ бѣха поставени на позиция и напълнени, обаче не грѣмнаха! Дълго артилериститѣ щракаха тѣхнитѣ затвори, обаче тѣ все нѣмѣха!

Ние ще помнимъ до като сме живи нашето изкачване на Шаръ.

III ГЛАВА

Полка въ Гостиваръ.

Съгласно заповѣдта по бригадата № 181, въ 6 часа сл. пл. 2-а дружина зае позиция отъ склона сев.-западно отъ с. Духъ до склона южно отъ Ново село. 5-а рота зае окопитѣ сев.-западно отъ селото Духъ, 6-а и 8-а роти заеха височинитѣ южно отъ с. Духъ (окопитѣ на 10-а и 12-а роти), по дветѣ страни на шосето Гостиваръ—Дебъръ, а 7-а рота—южно отъ с. Ново-село.

Смѣненитѣ 3-а и 4-а дружини въ 7 часа сл. пл. трѣгнаха за Гостиваръ, кждето пристигнаха въ 11 часа сл. пл. и се разположиха на квартири. 1-а дружина остана въ с. Ново Село и на другия денъ 18 ноемврий пристигна въ Гостиваръ. Споредъ доклада на командира на дружината сърбитѣ струпали повече части на дѣсния си флангъ и една рота (7-а) срещу тѣхъ е слаба, затова, за да се усили 7-а рота, отъ Гостиваръ се изпрати 10-а рота, която въ 5 часа сл. пл. пристигна въ Ново Село.

Полкътъ трѣгва за Кичево.

19 ноемврий. Съгласно заповѣдта по бригадата № 189, основана на заповѣдта отъ Главната Квартира № 1297, на полка се заповѣдваше следъ като остави заслонъ една дружина съ две батареи по посоката Гостиваръ—Дебъръ, съ другитѣ три дружини, картечната рота, две полски и една хаубична батареи, да трѣгне въ 2 часа сл. пл. по пжтя Гостиваръ—Кичево за подкрепа на частитѣ, които действуватъ по посока Кичево—Битоля, Кичево—Охридъ и Кичево—Дебъръ. Нощуване—по усмотрението на командира на полка, кждето замръкне, въ нѣкое отъ селата и утре да продължи марша за Кичево. Къмъ обедъ въ Гостиваръ пристигна главнокомандующия генералъ Жековъ съ Тѣхни Царски Височества князь Борисъ и князь Кирилъ. Въ 2 часа сл. пл. полкътъ съ картечната рота и батареитѣ трѣгна за Кичево. Той, по желанието на главнокомандующия и на Тѣхни Царски Височества, бѣше пропуснатъ и поздравенъ отъ главнокомандующия.

Следъ четири часова пжтуване, въ 6 часа сл. пл. полкътъ пристигна въ с. Гьонойца, кждето се разположи на

квартири за нощуване. 1-а дружина продължи марша си за с. Заясъ, кждето пристигна въ 12 часа по полунощъ и се разположи на квартири.

Понеже отъ 10-а рота не се оказа нужда, тя по заповѣдъ се сне отъ позицията си при с. Ново Село, нощува въ сжщото село и презъ с. Средковецъ на другия денъ се присѣдини къмъ полка си.

2-а дружина прекара денътъ на заетата си позиция при с. Духъ безъ важни действия.

На 20 ноемврий полкътъ продължи походното си движение; въ 6 часа сл. пл. пристигна въ Кичево и се разположи на квартири.

Полка при с. Изворъ

21 и 22 Ноември. Въ 7¹/₂ ч. сутринта на 21 ноември полкътъ трѣгна за с. Изворъ, кждето къмъ 12 ч. по пладне пристигна и се разположи на квартири: 1-а дружина съ картечната рота—въ с. Полоецъ, 3-а дружина—въ с. Кленоецъ, 4-а дружина—въ с. Душегубица, а батареитѣ и щаба на полка при хановетѣ на с. Изворъ. На 22 ноемврий частитѣ около с. Изворъ останаха на почивка въ сжцитѣ села.

Настѣпването на 2-а дружина за Галичникъ и Дебъръ

Въ тѣзи два дена 2-а дружина нѣмаше никакви бойни действия. Тя продължаваше да заема своитѣ позиции и да разузнава за противника.

Въ полунощъ срещу 21-й при 8-а рота се яви единъ сръбски войникъ, който съобщи, че сърбитѣ напустили позицитѣ си и отстѣпили къмъ Дебъръ. Следъ това съобщение веднага бѣха изпратени патрули, които донесоха, че противникътъ действително е напустиналъ позицитѣ си и отстѣпилъ къмъ Дебъръ. Вследствие на това командирътъ на дружината разпореди и ротитѣ подъ прикритието на усилен патрулна верига настѣпиха веднага и къмъ 5¹/₂ ч. сутринта на 21 октомври заеха превала—височината Влайница. На разсъмване, следъ организирането на ротитѣ и нахранването на войницитѣ, дружината съ авангардъ 6-а рота настѣпи по шосето за Дебъръ. Въ 11 ч. пр. пл. дружината пристигна при Мавровитѣ ханове, кждето престоя до пристигането на 5-а рота и батареята. Тукъ командирътъ на дружината, въ отговоръ на своето телеграфическо донесение № 26, че противникътъ презъ нощта отстѣпилъ и дружината заела позицията му и молѣше за инструкции за понататъшни действия, получи заповѣдъ направо отъ командира на бригадата: да настѣпи незабавно и енергично да

приследва противника към Дебъръ. Към 10 ч. сл. п. дружината и батареята пристигнаха въ с. Галичникъ посрещнати възторжено отъ населението и се разположиха на квартири.

На 22 ноември въ 8 часа сутринята 2-а дружина съ авангардъ 5-а рота настъпи за гр. Дебъръ и въ 3 ч. сл. п. пристигна въ сжция градъ и се разположи на квартири. Тамъ намъри 12 Балкански полкъ и влѣзе въ разпореждането на командира на сжция полкъ.

Една страница отъ „Воински
сборникъ на шипчанци“

Редникъ

Посрещането на 2-а дружина въ с. Галичникъ

Мжчителна и дълга нощъ, по-дълга отъ година.

Наближава да се съмне. Нашата дружина зае позиция срещу селата Турско Речени и Духъ. Тукъ грамадни огньове започнаха да прѣщятъ. Стана весело около тѣхъ. Безъ огънь не се живѣе въ такава ледена и снѣжна планина, а въ нея сърбитѣ и лошото време ни задържаха повече отъ седмица. Най-последен есенното слънце огрѣ планината и всѣ радостъ въ душитѣ ни. Ей югъ повѣя и започна да стопява преспитѣ. Снѣгътъ по полянитѣ и хълмоветѣ започна да се губи. Бързи ручей и потоци съ шумъ и трѣсъкъ се спущаха и тичаха къмъ Вардара. Като че ли пролетъ иде, а не зима. Това помогна на нашитѣ по-нататъшни действия. Една нощъ сърбитѣ избѣгаха и напустнаха позицитѣ си. На сутринята нашитѣ патрули донесоха, че сърбитѣ избѣгали и ние веднага тръгнахме да ги приследваме. Минахме презъ с. Врутокъ. Тукъ сж главнитѣ извори на р. Вардаръ. Пътуваме по разкалянитѣ сипеи, а долу Вардаръ шуми и търси пътъ презъ скали и камъни.

Кжде надвечеръ стигнахме Мавровскитѣ ханчета. Тукъ въ новопостроената сръбска болница имаше около 600 души млади момчета сърби отъ последната отбрана, съ измръзнали и подути крака. Останали безъ лѣкаръ и безъ помощъ, тѣ охкаха и проклинаха сждбата си. Замръкнахме кжде с. Маврово. Следъ малка почивка продължихме пътъ си презъ планината за с. Галичникъ.

Голѣми преспи лежатъ въ гората. Вървимъ единъ по единъ по горската пътека. Бившъ македонски учителъ отъ с. Маврово ни води. Бавно и мжчително се върви нощно време изъ тия преспи и снѣгове. Изминахме гората, навлѣзохме въ голѣмо поле. Вървимъ—нѣма край. Като че пътуваме изъ Сибирскитѣ снѣжни полета и долини. Кжде полу-

нощъ стигнахме въ голѣмото българско село Галичникъ. Камбанитѣ забиха въ нощната тишина.

Улицитѣ се изпълниха съ множество народъ. Съ фенери и сърдечно „ура“ ни посрещнаха галичани, като се ржкуваха почти съ всѣки нашъ войникъ. Долината ечна. Започна се голѣмо факелно шедствие изъ улицитѣ. Народъ и войници се смѣсиха. Децата и момитѣ отъ балконитѣ пѣяха:

„Тозъ който падне въ бой за свобода“...

За пръвъ пътъ тѣ виждаха и приеха българска войска въ селото си. И срещнаха я съ трогателна сърдечность, срещнаха я тѣй, както никжде другаде ние не бѣхме срещнати.

Но и тукъ ние бѣхме само бързи гости.

Сутринята рано бѣхме на кракъ. Черковнитѣ камбани забиха продължително въ знакъ на веселие и свобода. Бѣше недѣленъ день. Народътъ се бѣше събралъ около черковния дворъ и училището за да ни изпрати. Учителитѣ, събрали децата, пѣяха почти всички Ботеви пѣсни. Свещеницитѣ напустнаха литургията и заедно съ населението ни изпратиха.

Плътъ ни извива все по рида и слиза на шосето за гр. Дебъръ. Балканци бѣха прогонили сърбитѣ и очистили шосето. Следъ два часа стигнахме въ Дебъръ.

Тукъ се предадоха много сърби, които не желаеха да бѣгатъ съ остатъцитѣ отъ сръбската армия въ Албания.

Най-печално бѣше положението на пленницитѣ австрийци, изоставена отъ сърбитѣ. Гладни, изпокъсани, бося, сжщински скелети, тѣ скитаха изъ улицитѣ и молѣха нашитѣ войници за хлѣбъ. Въ едни ханища бѣха изоставени болни австрийци, чехи, хървати и словенци на произвола на сждбата. Въ Дебъръ стояхме два дни.

Потеглихме за Струга по дѣсния брѣгъ на Черни-Дринъ. Минахме презъ нѣколко балкански селца населени съ българи, турци и албанци. Много жени питаха за сждбата на нѣкой сръбски полкове, въ които били тѣхнитѣ мже и синове. Вървимъ изъ хубава букова гора, на която листата отдавна сж окапали. Преваляме къмъ западъ. Изминахме два хълма и предъ насъ блѣсна частъ отъ Стружкото поле и синьото Охридско езеро. Отъ далечъ то изглежда като огромна разтопена маса сребро, толкова е силенъ блѣсъка и пречупването на слънчевитѣ лъчи въ синитѣ му води. На северния край на езерото въ зелената едва се показва

градеца Струга. Слънцето се скрива вече задъ високитѣ снѣжни Албански планини и цѣлия западенъ хоризонтъ е обхванатъ отъ кързави огнени пламъци, които се отразяватъ върху водитѣ и отдалечъ изглеждатъ като че ли голѣми огньове сж запалени въ езерото.

На изтокъ едва се забѣлязва крайцеца на скалитѣ и хълма, върху който е построенъ старопрестолния градъ Охридъ.

Бѣхме живи да видимъ и най-южния кѣтъ на нашата прелестна родина — монастиря „Св. Наумъ.“

IV. ГЛАВА

Полкътъ настѣпва за Охридъ.

На 22 ноември градъ Дебъръ бѣше заетъ. Лѣвата колона (50 полкъ съ 1-а дружина отъ 11 Сливенски полкъ и 1-а дружина отъ 4 кадровъ Македонски полкъ) не бѣше достигнала обектитѣ си: Охридъ и Струга. Съ заповѣдь по бригадата № 201 отъ 22 ноември, като се съобщаваше, че дѣсната колона—12 Балкански полкъ и 2-а дружина отъ 23 полкъ — е заела градъ Дебъръ, а лѣвата колона, при следвайки противника, е достигнала с. Пѣсочане, заповѣдваше се за 23 ноември:

Лѣвата колона въ 7 часа сутринята да продължи настѣпването си, за да заеме изхода на дефилето Дебрца,

Дѣсната колона: 12 Балкански полкъ, съ 2-а дружина отъ 23 полкъ, се заповѣдваше да заеме позиция за упорна отбрана съ фронтъ юго-западно и северо-западно отъ гр. Дебъръ.

23 полкъ, безъ 2-а дружина, съ дветѣ полски батареи, назначенъ въ *маневрени войски*, да трѣгне отъ с. Изворъ по пѣтя презъ Турие планина за Песочани — Охридъ.

При пристигането на полка до с. Оздолени той се спре тамъ, понеже 50 полкъ водѣше бой за завладѣване височинитѣ около с. Песочани. Въ 4 часа и 45 м. сл. пл. полкътъ продължи настѣпването си и замръкна западно отъ с. Песочани, кждето нощува на бивакъ.

Понеже противникътъ се бѣше затвърдилъ по височинитѣ на Дебрца и пречеше за бързото настѣпване на бойния редъ, то за да се улесни бързото завладѣване изхода отъ дефилето при с. Ботумъ на 23 ноември се изпрати отъ командира на бригадата заповѣдь на 2-а дружина отъ полка, щото съ планинската батарея да настѣпи отъ Дебъръ по дѣсния брѣгъ на р. Дринъ за къмъ Струга и се яви въ флангъ и тилъ на противника. — Веднага следъ получаването на заповѣдта дружината потегли въ 5 часа сл. пл. отъ Дебъръ и въ 7¹/₂ ч. сл. пл. се спре на бивакъ южно отъ с. Парета.

Полкътъ влиза въ бой.

Скица № 8, стр. 117.

На 24 ноември въ 7 часа сутриньта 50 полкъ бѣ вече завързалъ бой по височинитѣ при с. Песочани и настѣпваше въ 3 колони:

Срѣдната колона — 4 роты отъ 50 полкъ, една рота отъ 4 македонски полкъ и една рота отъ 11 Сливенски полкъ—настѣпваше по дефилето за Охридъ и Струга и височинитѣ отъ дветѣ страни на шосето.

Дѣсната колона — 2 и $\frac{1}{2}$ роты отъ 50 полкъ—настѣпваше по билото на Малиция планина.

Лѣвата колона — 3 роты отъ 50 полкъ, 2 картечници и 2 планински орджия—настѣпваше по планината юго-източно отъ с. Песочани по посока на върха Копарница.

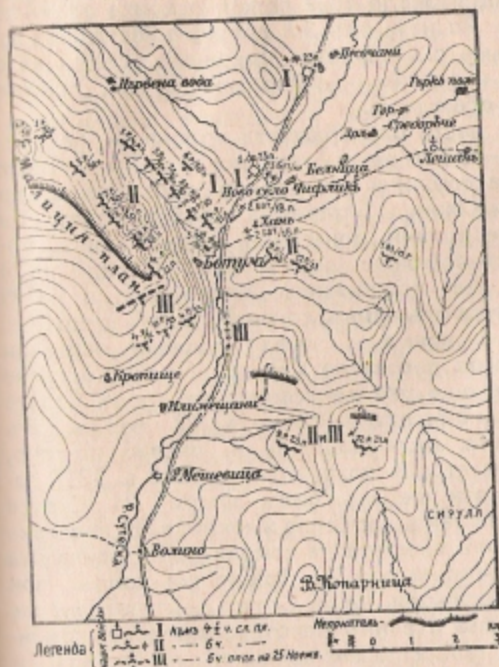
Самостоятелната колона—три роты отъ 4 Македонски полкъ, три роты отъ 11 Сливенски полкъ и 2 планински орджия настѣпваше по билото на Илинската планина за завладѣване прохода между Охридъ и Ресенъ при селото Буково.

Къмъ 9 часа пр. пл. полкътъ, който бѣше въ маневрени войски на бригадата, достигна при с. Песочани и се събра въ сборенъ редъ до височината юго-западно отъ селото.

Противникътъ заемаше височинитѣ ю-източно и ю-западно отъ с. Ботумъ и даваше здравъ отпоръ. Боятъ се затегна и се водеше бавно; до обѣдъ не се постигнаха почти никакви резултати.

Въ 2 ч. сл. пл., по заповѣдъ на командира на бригадата, командирътъ на полка съ две дружини 1-а и 3-а и картечната рота настѣпи по пътя въ дефилето за да усили срѣдната колона, да я подтикне и поеме командването на тая колона. Отъ 3-а дружина 9-а, 12-а, и картечната рота прегазиха рѣка Сутеска, която се окази дълбока до поясъ; прегазването стана бързо, защото ротитѣ бѣха обстрѣляни отъ противника и дадоха 3 души ранени отъ 9-та рота. Макаръ и мокри, шилчанци бързо настѣпиха за даденитѣ имъ обекти. Усилена отъ полка, срѣдната колона, съ съдействието на артилерийския огънь на 2/18-а батарея, която премина на лѣвия брѣгъ на р. Сутеска, на 3/18-а батарея—на позиция по шосето на моста при с. Ботумъ и на дветѣ орджия отъ 5-а батарея отъ 11 артилерийски полкъ на позиция южно отъ с. Песочане, захвана бързо да напредва. Ротитѣ отъ 3-а дружина, следъ преминаването на 3—4 стрѣмни върхове, къмъ 3 $\frac{1}{2}$ — 4 ч. сл. пл. се явиха въ флангъ на противника, който, обстрелянъ съ пушеченъ и картеченъ огънь, бѣше принуденъ да напусне позицията си и да отстъпи бързо по източнитѣ склонове на Малиция планина. Частитѣ въ срѣдната колона отъ 50 п.

Скица № 8.



сжщо настѣпиха и заеха дветѣ остри чуки (юго-западно отъ с. Ботумъ и къмъ 8 ч. сл. пл. се изкачиха по билото на Малиция планина. А ротитѣ отъ 3-а дружина отъ полка заеха височинитѣ предъ изхода на дефилето. 1-а дружина и 11-а рота следваха въ поддръжка на срѣдната колона.

4-а дружина остана при с. Песочани като маневрени войски на бригадата, 13-та рота пренасяше строителенъ материалъ за направата, подъ ръководството на поручикъ Величковъ, на моста при с. Ботумъ,

разваленъ отъ сърбитѣ, а 16-а рота бѣше изпратена въ помощъ на артилерията. Едната и другата къмъ 6 ч. сл. пл. се прибраха къмъ дружината си. 2-а дружина се намираще въ походъ по пътя за Струга. Тя къмъ 6 ч. сл. пл. пристигна въ с. Аржели и тамъ пренощува на квартири.

Полкътъ продължава настѣпването за Охридъ и Струга.

На 25 ноември, рано сутриньта, частитѣ отъ срѣдната колона настѣпваха: 1-а дружина и 11-а рота отъ полка и 4-а рота отъ 11 Сливенски полкъ въ 8 ч. сутриньта бѣха заели изхода на дефилето. Противникътъ презъ ноцята бѣше очистилъ позицията, но кжде бѣше се спрѣлъ, не бѣше известно; предполагаше се, че една частъ се е отеглила на върха 1217 северо-западно отъ Охридъ, (имаше сведение, че този в. сърбитѣ го силно укрепил), а друга частъ е отстъпила къмъ Струга. Командирътъ на бригадата след-

ваше непосредствено следъ частитѣ отъ срѣдната колона. При с. Мешевица, по негова заповѣдь, дветѣ батареи: 2/18 и 3/18-а, заеха позиція около това село и откриха огънь по височината 1217. — Ротитѣ отъ 3-а дружина настѣпиха въ лѣво по гребена къмъ с. Ливоица. Батареитѣ, следъ като дадоха по десетина изстрела — прекратиха огъня, понеже противникътъ не се обаждаше.

Въ това време частъ отъ срѣдната колона — 2-а дружина отъ 50 полкъ — настѣпваше западно отъ р. Сутеска къмъ гр. Струга. 1-а дружина отъ полка настѣпваше по пѣтя за с. Волино и Охридъ, батареитѣ следваха задъ 1-а дружина. По пѣтя се получи донесение, чрезъ единъ коненъ ординарецъ отъ 4 коненъ полкъ, че гр. Охридъ на 24 е заетъ отъ отряда на полковникъ Мархоловъ, а на 25 сутринята — гр. Струга отъ единъ коненъ и единъ пехотенъ взводъ. Въ сѣщото време се чуваха далечни картечни и пушечни изстрѣли по посока на Струга. Малко по-късно по пѣтя се получиха още две донесения: че предъ Струга на около 3 км. се намиратъ части отъ 22 полкъ. Въ друго донесение, което изглеждаше да е писано по-рано, се казваше: да се не стреля по в. Копарница и в. 1217, защото още отъ 7 ч. този гребенъ билъ нашъ. Въ Струга имало наша пехота, за тамъ настѣпва и конница. Вследствие на тия донесения и отъ срещата на командира на бригадата съ командира на дружината отъ 22 Тракийски полкъ, при с. Оровникъ, който потвърди, че въ Струга действително сж изпратени единъ коненъ и единъ пехотенъ взводове, командирътъ на бригадата дойде до заключение, че Охридъ и Струга сж паднали и противникътъ е отстъпилъ. Подиръ малко се получи чрезъ единъ конникъ друго донесение, че противникътъ настѣпилъ и изгонилъ нашитѣ части отъ западната частъ на града Струга. Въ сѣщото време се виждаше отстъпването на единъ ескадронъ и въ града се виждаше, че се издигаха гъсти облаци димъ — горѣше нѣщо. Предъ видъ на последното донесение, по заповѣдь на командира на бригадата, 4-а дружина съ 2 батареи — 2/18 и 3/18-а се отправи за гр. Струга, където съвмѣстно съ 1-а и 2-а дружина отъ 50 п. и 2-а дружина отъ полка, да прогонятъ противника и заематъ града.

Останалитѣ дружини отъ полка: 1-а, 3-а и картечната рота, по заповѣдь на командира на бригадата, се събраха и съ музиката на чело въ 4 ч. и 30 м. сл. пл. влѣзоха въ гр. Охридъ, посрещнати най-радушно отъ гражданството на чело съ духовенството. Музиката свирѣше: „Сюзници разбойници“. Гражданитѣ акламираха войската съ виковете „Ура“. Мило бѣше на човѣка да гледа, какъ братъ брата си посреща. Отъ радостъ и умиление сълзи течаха отъ очитѣ на посрещачитѣ и на войницитѣ. Този день бѣше празникъ

на св. Климента. Какво съвпадение! Войницитѣ въ града се разположиха на квартири и бѣха добре гощавани отъ домакинитѣ.

4-а дружина, следъ получената заповѣдь и дадената почивка, къмъ 2 ч. сл. пл. настѣпи за гр. Струга. По пѣтя отъ проходящи конници се узна, че половината отъ гр. Струга — източната частъ (турската махала) — е била заета отъ наши войски, а западната частъ (българската махала) се държи отъ сърбитѣ и че моста съединяващъ дветѣ махали е изгоренъ. — Къмъ 4 ч. сл. пл. движащитѣ се предъ дружината две батареи бѣха силно обстреляни отъ неприятелската артилерия, подъ чийто огънь едната отъ тѣхъ се спре и зае откритъ позиція на самото шосе. Движението вънъ отъ шосето бѣше невъзможно; въ лѣво — езерото, а въ дѣсно — блата. Дружината бѣ спрена задъ артилерията, на шосето, а командирътъ на дружината съ адютанта си излѣзоха напредъ къмъ града за да разузнаятъ за положението. Край града бѣ срещнатъ единъ взводъ конница, командирътъ на който докладва, че една рота отъ 22 Тракийски полкъ съ 2 картечници заема турската махала — източната половина, а сърбитѣ — българската махала — западната половина и стрелятъ на всѣки явилъ се на улицата човѣкъ. Тѣй сжщо докладва, че единствениятъ мостъ между дветѣ махали, макаръ и запаленъ, се пази отъ сръбска пехота и картечници.

Артилерийскиятъ двубой къмъ 5 ч. сл. пл. се прекрати. Дружината по взводно, на разстояние 100 крачки взводъ отъ взводъ, къмъ 6 ч. сл. пл. се съсрѣдоточи задъ последнитѣ здания на турската махала. Сведенията дадени отъ командира на 8-а рота отъ 22 Тракийски полкъ и личната рекогносцировка потвърдиха казаното за моста и сърбитѣ. Ротата заела западната окраина на турската махала, а картечницитѣ — на позиція въ телеграфопощенското здание срещу моста.

Сърбитѣ непрекъснато обстрелваха всички улици и здания съ точенъ пехотенъ огънь отъ добре устроени и маскирани позиції, на мѣста въ 2, 3 и 4 яруса.

За нощуване ротитѣ отъ дружината се разположиха въ по-големитѣ здания, съ всички предпазителни мѣрки. 16-а рота бѣше назначена за дежурна частъ и отъ нея се поставиха за близко вътрешно и външно охранение патрули изъ квартирния районъ и за свръзка съ ротата отъ 22 Тракийски полкъ.

Рекогносцира се разположението на противника, събраха се сведения отъ мѣстнитѣ жители и рибари за проходимостта на рѣката — обаче бродъ не се показа отъ никого, а мѣстността по дѣсния брѣгъ на Дринъ непосредствено вънъ отъ турската махала е обширно блато, дълбоко и не-

проходимо. Заключениеето бѣ, че действията биха могли да се развиятъ само въ ограниченото пространство въ града по двата брѣга и северно на 10 км. отъ него.

Къмъ 6 ч. сл. пл. пристигнаха 2-а дружина отъ 50 полкъ и 2-а дружина отъ полка. По заповѣдъ на командира на 50 полкъ тѣ се спрѣха за ношуване на бивакъ на около 2 км. източно отъ града. Следъ като се осведоми за положението отъ командира на 4-а дружина и отъ командира на пионерната рота, къмъ 7 ч. сл. пл. к-ра на 50 полкъ донесе на командира на бригадата, че противникътъ заема лѣвия брѣгъ на рѣката; моста, който съединява двата брѣга, е запаленъ отъ сърбитѣ; противникътъ приспособилъ кжщитѣ по лѣвия брѣгъ, около моста, съ бойници и обстрелва не само моста, но и кжщитѣ по дѣсния брѣгъ на рѣката, които се заематъ отъ петъ взвода на 22 Тракийски полкъ съ 2 картечници; пионеритѣ се опитали да струпатъ материялъ за направата на моста, но били силно обстрелвани и нито единъ войникъ не можалъ да се покаже и пр.

Стрелбата на сърбитѣ бѣ извънредно точна и добре-маскиранитѣ стрелци никого не пропускаха да премине отъ едната страна на улицата на другата.

Къмъ това време пристигна командирътъ на бригадата. Съ пристигането си въ града Струга той направи личенъ огледъ, както на мѣстността, така и на разположението.

Стружката котловина представлява единъ квадратъ съ страни 10 км. Заградена е отъ северъ съ южнитѣ отрози на Малиция планина — мѣстността Дебръца, отъ изтокъ — съ крайнитѣ разклонения на Ширулия планина — мѣстността Ортаколъ, съ височинитѣ Копарница и Вишовско бърдо (1217), отъ югъ — съ Охридското езеро и отъ западъ — съ Ябланица планина. Котловината представлява едно съвършено равно поле, на югозападния край на което е разположенъ гр. Струга. Тукъ именно изтича отъ Охридското езеро р. Черни Дринъ, която дѣли гр. Струга на две махали: западна — българска и източна — турска и тече по западния край на котловината; при с. Джобовяни рѣката напуска полето и навлиза въ дефилето по посока на гр. Дебъръ. Полето има почти еднакво ниво съ езерото и почти цѣлото е блатливо и мочурливо. — Посоченитѣ на картата междуселски пѣтища почти не съществуватъ, съ изключение на пѣтя: Волино — Дѣлгоджа — Джобовяне. Рѣката Черни Дринъ е широка около 35 и повече метра, дълбока 2 — 2½ м. На нея има два моста: въ срѣдата на гр. Струга и при с. Джобовене, но и двата бѣха разрушени отъ сърбитѣ. Последнитѣ се бѣха укрепили на лѣвия брѣгъ на рѣката, която предъ фронта на позицията имъ представлява твърде силно естествено препятствие и я усилваше. Като се прибави и това, че самото поле бѣше абсолютно непроходимо даже и за пѣхота,

всѣки може да си състави понятие каква трудна задача представляваше завладѣването на гр. Струга и лѣвия брѣгъ на Дринъ.

Имаше две посоки, по които можеше да се настѣпи: по шосето Охридъ—Струга, насипано и издигнато между блатливата мѣстность и Охридското езеро и по северния край на котловината по посока на с. Джобовяне. Едната и другата посоки обаче не даваха възможность за разгъване на части по широкъ фронтъ, а трѣбваше да се движатъ единствено по пѣтищата. — Между това и сърбитѣ бѣха се укрепили силно въ западната частъ на града и по-слабо при с. Джобовени. Западната частъ на града е по-голѣма, кжщитѣ сж прихлупени, стари, повечето паянтови, тукъ тамъ имаше нѣкое по-солидно здание. Улицитѣ тѣсни и криви — посла-и съ калдарьмъ. Главната улица, която е продължение на шосето Охридъ—Струга — Елбасанъ, минава отъ изтокъ къмъ западъ, презъ цѣлото протежение на града и презъ разваления отъ сърбитѣ дървенъ мостъ. Сърбитѣ бѣха направили окопи край рѣката, бѣха приспособили кжщитѣ по лѣвия брѣгъ на рѣката за отбрана, бѣха направили бойници, а главнитѣ улици бѣха барикадирани. Сжщото нѣщо бѣха направили и при с. Джобовяне. На главната улица, на 50 метра разстояние отъ рѣката, бѣха поставили картечница, която обстрелваше моста, друга една такава бѣха поставили по на северъ въ кжщитѣ до рѣката, тя обстрелваше сжщо моста и се получаваше кръстосанъ огънь. Стрелцитѣ бѣха настанили въ кжщитѣ и край каменнитѣ и тухлени огради на двороветѣ. Две далнобойни банжови оръдия бѣха поставени къмъ с. Радолица; тѣ обстрелваха източната частъ на града, мѣстото гдето изтича рѣката и шосето за Охридъ. Друга една ск. стр. батарея бѣше поставена на западъ отъ гр. Струга, тя сжщо обстрелваше както моста, така и шосето за Охридъ надлъжъ. Неприятелскитѣ части, които заемаха позицията, бѣха отъ 13 и 14 полкове, единъ полкъ отъ Брѣгалнишката дивизия и 2-и коненъ полкъ, съ обща численость около 5000 души.

Този день разположението на нашитѣ части бѣше следното: 4-а дружина отъ полка — въ Струга, съ верига край рѣката и кжщитѣ по лѣвия брѣгъ на рѣката, една рота отъ 4 кадровъ Макед. полкъ и 5-а рота отъ 50 полкъ бѣха въ подръжка на дружината, разположени въ източната окрайна на града. Останалитѣ роти отъ 2-а дружина на 50 полкъ и ротата отъ 22 Тракийски полкъ бѣха разположени на единъ километъръ източно отъ града, въ лозята, единственото сухо и удобно мѣсто. Две батареи — 2-а и 3-а отъ 18 арт. полкъ — на позиция край шосето; 2-а дружина отъ полка бѣше заминала за с. Джобовяне, при 1-а дружина отъ 50 полкъ. Първа пионерна рота командувана отъ поручикъ Величковъ,

сжищо бѣше въ града. 1-а и 3-а дружини и картечната рота отъ полка бѣха въ гр. Охридъ. 12-а рота, по заповѣдь на командира на бригадата, рано сутринята бѣше заминала да земе манастиря Св. Наумъ.

Наложително бѣше да се прогони противника, да се премине рѣката. Сутринята къмъ 7¹/₂ ч. при рекогносцировката на, моста съ цель да опредѣли какъвъ и колко материалъ трѣбва за поправката на изгорелия мостъ, поручикъ Величковъ, съ свойственото му хладнокрѣвие и неустрасимостъ при изпълнение на дълга си, за което бѣше далъ доказателства при постройката на Ботумския мостъ, бѣше пронизанъ отъ два неприятелски куршума въ главата. А малко по-късно, къмъ 9 ч., бѣ убитъ и командирътъ на 13-а рота отъ полка поручикъ Маринкозъ Д. разглеждайки неприятелското разположение.



Поручикъ Величковъ



Поручикъ Миринковъ Д.
убити на 26. XI. 1915 г.

Командирътъ на бригадата бѣше съ намѣрение, следъ като се разрушатъ съ артилерия кѣшитѣ, въ които се бѣха настанили неприятелскитѣ стрелци, подъ прикритието на артилерийския и пехотенъ огънь, да се построи моста, следъ което частитѣ да минатъ на лѣвия брѣгъ на рѣката. Обаче отложи намерението си, за да дочака резултата отъ действието на дѣсната колона, усилена съ 2-а дружина отъ полка и 2/50-а дружина съ две полски батареи, изпратена за с. Джобовяне, за да фосира рѣката отъ къмъ тая посока и да се яви въ флангъ и тилъ на противника около Струга. Въобще,

този день се мина въ рекогносцировка и въ насочване на колонитѣ.

Бой въ Струга отъ 4-а дружина.

На 27 ноемврий разположението на полка бѣше сжищото както на 26 вечерята, т. е., 1-а и 3-а дружини — въ гр. Охридъ, 12-а рота — въ мон. Св. Наумъ въ охрана на южния брѣгъ на Охридското езеро, 4-а дружина — въ гр. Струга на позиция изъ кѣшитѣ на източния брѣгъ на рѣката като водеше пушеченъ бой съ противника на срещуположния брѣгъ, а 2-а дружина — при с. Джобовяне.

Сутринята командирътъ на бригадата отново пристигна въ Струга. Опититѣ да се построи моста останаха безрезультатни, защото огънятъ на противника бѣше най-действителенъ. — Още отъ сутринята започна силна стрелба. Батареята, която бѣше разположена на единъ клм. източно отъ града по шосето, откри огънь по батареята на противника при с. Радолище. Въ това време тя бѣ изненадана съ ураганенъ артилерийски огънь отъ другата с. с. неприятелска батарея разположена западно отъ града. Батареята, следъ като даде жертва 6 души и едно подбито орджие, бѣше принудена да замълкне.

Този день, вмѣсто благоприятни донесения отъ дѣсната колона при с. Джобовяне, се получиха отрицателни, а именно: че тя срещнала голѣми препятствия, освенъ мѣстнитѣ, но и моста при с. Джобовяне билъ окончателно разрушенъ, отвори ималъ не по-малки отъ 15 м. Рѣката — дълбока не по-малко отъ два метра — немислимо да се мине въ бродъ. Противникътъ задъ разрушения мостъ заемалъ джгообразна позиция не по-малко отъ 2 клм. по фронта, съ 2 полски орджия и оказалъ силно съпротивление на колоната. Въ това положение частитѣ, които водѣха боя при Джобовяне и въ Струга, замръкнаха.

Къмъ 7¹/₂ ч. сл. пл. въ Струга пристигнаха 2 картечници отъ полка, за смѣтка на тѣзи отъ конния полкъ, и заеха позиция въ една кѣща близо до моста.

Презъ деня пионеритѣ успѣха да приготвятъ материалъ за направа на моста.

Бой за монтирането на моста и форсирането му.

Като се убеди, че успѣхътъ и на дѣсния флангъ изглежда съмнителенъ, командирътъ на бригадата, реши да употреби и последното крайно срдство за да наложи волята си на противника. Заповѣда на началника на артилерийското отдѣление презъ нощта на 27 срещу 28 да вкара две или три орджия на позиция вжтре

въ турската махала, да се постави едно отъ тѣхъ право срещу моста, откъдето стреляше неприятелската картечница, а другитѣ — отъ страна на двороветѣ, по начинъ да разрушатъ всички кжщи по лѣвия брѣгъ на рѣката, въ които има неприятелски стрелци, за да може подъ прикритието на този огънь да се направи моста и мине рѣката.

На 28 ноември, въ 6 часа пр. пл. командирѣтъ на бригадата изпрати до командира на 50 полкъ заповѣдъ — телефонограма № 5, съ която, като му се съобщаваше, че дѣсната обходна колона още продължава да бжде на дѣсния брѣгъ на рѣката Черни-Дринъ и не може да прехвърли никакви части на лѣвия брѣгъ, заповѣдаваше: Да направи разпореждане, щото съ две роти и картечницитѣ да се заематъ кжщитѣ и двороветѣ покрай дѣсния брѣгъ — северно и южно отъ моста, едно орждие да бжде насочено срещу моста и кжщитѣ около него, другото орждие да вземе такава позиция, щото да обстрелва кжщитѣ и окопитѣ построени по лѣвия брѣгъ на Дринъ. Точно въ 9¹/₂ часа пр. пл. орждието ще открие най-силенъ огънь, който да продължава 5 минути, следъ което огъньтъ да се прекрати. Въ това време пионеритѣ съ материала ще се нахвърлятъ на моста за съединяване на отворитѣ съ дълги греди, надъ които да се наслагатъ дъски, за да може по тѣхъ да минаватъ пехотни части. Следъ прекратяването на нашия огънь, ако противникътъ открие такъвъ по работящитѣ пионери, последнитѣ веднага да се оттеглятъ на закрито мѣсто и отново да се открие огънь. Това да се продължава до тогава, до като се монтира моста и се прехвърлятъ наши части на лѣвия брѣгъ на рѣката.

Заемането на гр. Струга отъ 4-а дружина.

До даванетоъ първия артилерийски изстрелъ — знакъ за започване урагания пехотенъ, картеченъ и артилерийски огънь, ротитѣ заемаха следующето очаквателно положение: 16-а рота и дветѣ картечници — въ крайнитѣ кжщи до рѣката отъ дветѣ страни на моста; 14-а рота бѣше назначена първа да форсира моста, щомъ бжде готовъ, тя бѣ построена въ походна колона и прикрита въ напречната улица при градския часовникъ; 13-а рота — въ напречната улица южно отъ 14-а рота; 15-а и 5-а рота отъ 50 полкъ и ротата отъ 4 кадровъ Македонски полкъ — при джамията; 3/50-а дружина — задъ източната крайнина на турската махала.

Точно въ 9¹/₂ часа започна да се изпълнява заповѣдта. Орждието, което бѣше срещу моста, разтърси затихналитѣ води на Дринъ съ единъ изстрелъ. Заклокочиха картечницитѣ и пушкитѣ, Везброй куршуми и гранати свиреха. Въздухътъ се затресе, орждието изкарано на открито при самия

мостъ продължаваше да бѣла огънь. Кжщитѣ, отъ които сърбитѣ стреляха, се разлюляха. Гранати и куршуми немилостиво ги рушеха. Всичко потъна въ димъ и прахъ. Чуваха се отчаени викове отсрѣща рѣката. Презъ дима на горящия мостъ се виждаха силуети отчаяно да бѣгатъ. Кжщитѣ се рушеха отъ падащитѣ гранати и съ трѣсъкъ стениитѣ и покривитѣ се събаряха. То бѣше адски огънь, непрекъснатъ вой на желѣзо и смъртъ. Въ мигъ всичко престана. Настъпи страшна, ужасна тишина отъ дветѣ страни. Този моментъ пионеритѣ, нарамили греди и цѣли щитове сковани дъски, се втурнаха на моста и ги нахвърлиха върху устоитѣ. Нѣкой прегорели устои неиздържахъ и частъ отъ дъскитѣ и устоитѣ паднаха въ водата — други нахвърлиха. А мостътъ е дългъ 30 — 40 метра. Пионеритѣ сж нахвърлили вече 4—5 метра отъ платното на моста и сж вече надъ водата, като продължаватъ строенето по-нататкъ. Изведнажъ картечница затрака ненадежно отсрѣща, друга последва, обадиха се пушки, пионеритѣ бѣха сварени на моста, нѣколко бѣха погълнати отъ бистрия Дринъ, раненитѣ и здравитѣ едва успѣха да се прикриятъ. Куршумитѣ засвириха отъ дветѣ страни страшната пѣсенъ на смъртъта. Огъньтъ се поднови съ още по-голяма сила. Така, съ периодично прекъсване на огъня, мостътъ можа да се приготви и да се започне преминаването по него.

Къмъ 11¹/₂ часа пр. пл. 14-а рота бѣше привлечена прикрито къмъ моста. Замѣстникътъ на командира на ротата подпоручикъ Владковъ лично ръководеше настъпването. Отъ първата група войници — 6 души отъ 14-а рота — трима минаха благополучно, а другитѣ трима останаха на моста ранени. Следъ първата група смѣло тръгна младшия офицеръ отъ ротата подпоручикъ Баевъ последванъ отъ група войници отъ сжщата рота, посрѣщнати отъ силенъ неприятелски пехотенъ и картеченъ огънь; отъ тази група заедно съ подпоручикъ Баева преминаха благополучно още трима души. Примѣрътъ даденъ отъ самоотвържения началникъ водачъ се последва и отъ други храбреци, макаръ риска да бждатъ покосени отъ огъня бѣ очевиденъ. Преминаването по недопокрития мостъ и по прегорѣлитѣ греди съ стърчащи гвоздеи не можеше да става освенъ по единъ и твърде бавно. Използуваха се краткитѣ моменти на затишие, като се пропускаха по 3—4 войника по моста. Все пакъ жертвитѣ бѣха значителни: вече на моста лежаха шесть трупа, двама паднаха въ водата, шесть ранени успѣха да се промъкнатъ на среща на брѣга, тѣ бѣха ранени близо до противуположния край на моста, а мнозина ранени при входа на него бѣха прибрани. До 1 ч. сл. пл. успѣха да минатъ около 20 души. Една неприятелска картечница бѣ така нагласена срещу моста и бѣше тѣй добре маскирана, че въп-

реки усиления артилерийски огън по тая посока, тя не бѣ открита и продължаваше да стреля. Въ 1 1/2 ч. сл. пл. подпоручикъ Владковъ наблюдавайки до поставеното срещу моста орждие, бѣ тежко раненъ въ главата. Тази загуба бѣ веднага почувствувана отъ всички войници и началствующи лица въ ротата. За да се поднови настѣпването, бѣха извикани отъ дружинния командиръ охотници отъ 14-а, 13-а роти отъ 1-а рота на 4 кад. Македонски полкъ и отъ 5/50 рота. Следъ усилен артилерийска и пушечна подготовка, пушна се една група отъ 10 охотници, но неприятелския огънъ избухна тъй яростно, че отъ тѣхъ можаха да минатъ само 4 души, останалитѣ паднаха убити и ранени на самия мостъ. Сръбската картечница, която обстрелваше моста, бѣ тъй нагодена и така добре управлявана, че срещу всѣки появилъ се на моста войникъ се откриваше убийственъ огънъ. Всички усилия да бжде съкрушена тая неприятелска картечница, останаха осуетени. Орждието сѣщо бѣше силно обстреляно отъ нея, прислугата на орждието при моста бѣ извадена отъ строя: въ кѣсо време бѣ убитъ мѣрача и ранени 4 прислужници задъ самия щитъ, вследствие на което стрелбата отъ орждието се прекрати. Съ голѣмо усилие орждието бѣ издърпано въ дѣсно въ единъ дюкянъ, отъ дето се приготви бойница за стрелба въ длъжъ по кѣщитѣ на лѣвия брѣгъ, отъ които противникътъ силно фланкираше моста. Къмъ 4 1/2 ч. сл. пл. на срѣщния брѣгъ се намираха вече единъ офицеръ и 34 войници. Съ тия войници подпоручикъ Баевъ организира отбраната на последователно заетитѣ 7 кѣщи и отъ тамъ откри огънъ по кѣщитѣ, изъ които неприятелътъ фланкираше.

Отъ силния артилерийски огънъ много отъ дѣченитѣ щитове образуващи настилката на моста се измѣстиха: едни провиснаха надъ водата, други бѣха паднали, особено на срещуположния край моста се бѣ продължилъ на разстояние около 2—3 м. Преминаването преди поправката му бѣ невъзможно, обаче и поправката подъ убийствения неприятелски огънъ бѣше немислима. По тия причини преминаването бѣ прекратено до като моста се поправи. На командира на пионерната рота, бѣ възложено да приготви нужния материалъ и пристѣпи къмъ работа щомъ се стъмни. Сърбитѣ възползувани отъ затишието, наново засилиха стрелбата си. За да се протежиратъ преминалитѣ на лѣвия брѣгъ войници, които бѣха изложени на възможна контръ-атака, заповѣда се на 16-а рота да засили съ единъ взводъ стрелковата верига, като заеме недовършената каменна сграда предъ орждието и въ лѣво отъ моста до рѣката и да се засили наблюдението, картечницитѣ, добре насочени въ срещуположнитѣ улици, да бждатъ готови при най-малкото движение на сърбитѣ да откриятъ силенъ огънъ. Привлече се друго орждие срещу моста на мѣстото на пър-

вото. Къмъ 9 ч. сл. пл. подпоручикъ Баевъ успѣ да премине обратно моста и докладва, че той е сигуренъ за безопасността на миналитѣ отгатакъ войници. Той потвърди още, че мостътъ е сериозно повреденъ и поправката му ще е по-лесна отъ другата страна. Щомъ притъмнѣ, пионерната команда пристѣпи къмъ поправката, но забелязана отъ бдителната неприятелска картечница и обстреляна, тя прекрати работата си до залязване на луната. Командуването на 14-а рота се възложи на подпоручика Баевъ и му се заповѣда да настѣпи веднага следъ като се поправи моста.

Освобождаването на гр. Струга.

Къмъ 1 часа и 20 минути следъ полунощъ срещу 29 ноемврий мостътъ бѣ приготвенъ, работата бѣ извършена подъ периодическия огънъ на неприятелската картечница. Командирътъ на 14-а рота лично ръководѣше преминаването на ротата въ колона по единъ, съ голѣми междини, като използваше интервалитѣ на затишие отъ 5—7 минути на неприятелската картечница и къмъ 2 1/2 ч. пр. пл., следъ голѣми усилия и настойчивостъ, подъ непрекъснатия пехотенъ и картеченъ огънъ, можаха да се прехвърлятъ на другия брѣгъ около три взвода отъ ротата. Обаче единъ раненъ на моста войникъ привлече вниманието на сърбитѣ и тѣ откриха на ново убийственъ пехотенъ и картеченъ огънъ. Това продължи до 3 1/2 часа, когато група стрелци успѣха да се надвесятъ отъ заетитѣ кѣщи надъ неприятелската картечница и я принудиха да млъкне и да избѣга. Настѣпи пълно затишие, което бѣ използвано за да се прехвърли и последниятъ взводъ отъ 14-а рота. Следъ него мина и 13-а рота. Скоро се получи донесение, че неприятелътъ уплашенъ е напустналъ града. Всички роти отъ дружината се прехвърлиха на лѣвия брѣгъ. На разсъмване 14-а и 13-а роти заеха западната окрайна на града въ лѣво отъ шосето за Елбасанъ. 16-а и 15-а роти и картечниятъ взводъ следъ преминаването на моста застанаха въ отстъпъ на преднитѣ две роти, картечниятъ взводъ — на позиция между дветѣ роти.

5/50 рота зае северната окрайна на града по посока на Дебъръ. 1-а рота отъ 4-й кадровъ Македонски полкъ. — при църквата, въ поддръжка на 4-а дружина отъ полка.

Посрещането на войскитѣ отъ Стружане.

При преминаването на войскитѣ презъ града бѣха излѣзли всички жители, изключително българи и се хвърляха съ сълзи да прегръщатъ и цѣлуватъ своитѣ спасители, като ги наричаха: „златни люди, златни братя“. Мнозина офицери и войници плачеха отъ умиление, трогнати отъ тази картина.

На крайната на града ротитѣ отъ дружината се укрепиха. Къмъ 10 1/2 — 11 часа пр. пл. 3-а дружина отъ 50 полкъ бѣше изпратена да настѣпи по шосето за Елбасанъ, следъ нейното излизане и заемане позиция около с. Радолище, 4-а дружина отъ полка се събра и остана въ поддръжка на 3-а дружина отъ 50 полкъ. Къмъ 3 ч. сл. пл. дружината въ походна колона настѣпи по шосето за къмъ с. Радолища; противникътъ не даваше никакъвъ знакъ за своето сжществуване; около 4 ч. сл. пл. тя се спрѣ на малка почивка, когато усилено и ненадейно бѣ обстреляна отъ неприятелска артилерия. Огънятъ продължи около единъ часъ, но благодарение на блатливата почва — пораженията бѣха нищожни — ранени бѣха само трима войника. Къмъ 7 ч. сл. пл. дружината се спрѣ и се разположи за ношуване северно отъ пѣтя за с. Радолища задъ 3/50 дружина, която бѣше се окопала на позиция около с. Радолища.

Въ гр. Струга се намѣриха и освободиха много австрийски пленници, отъ които по-големата частъ бѣха полумрътви. Освободиха се и малка частъ наши пленници, единъ частъ отъ нашитѣ пленници били избити. Имаше много сръбски трупове. Тукъ се заловиха и дветѣ наши орждия, отъ 5-а батарея на 11 артилерийски полкъ, взети при Тетово отъ сърбитѣ, но въ съвършено разваленъ видъ, захвърлени въ блатата. Сърбитѣ бѣха изгорили повече отъ 2000 пушки, друга частъ захвърлили въ рѣката, много патрони и снаряди сжщо бѣха захвърлени въ рѣката и езерото.

Загуби: 4-а дружина отъ полка даде убити: поручикъ Маринковъ и 14 долни чинове; ранени: подпоручикъ Владковъ и 32 войника.

Боятъ при Струга бѣше единъ отъ най-ожесточенитѣ презъ този периодъ отъ войната. Цѣли 4 дена ротитѣ отъ 4-а дружина, на 30 — 40 метра отъ противника, се биха геройски. Огънятъ се продължаваше денемъ и ноцемъ. Отъ артилерийския огънь маса къщи бѣха разрушени, други полусрутени. Моралниятъ гнетъ бѣше извънредно голѣмъ. Жителитѣ презъ всичкото време се криеха по избитѣ и дадоха 10 души невинни жертви; тѣ представляваха човѣшки сѣнки. Тритѣ орждия, които бѣха въ турската махала, сжщо се бориха геройски. За това свидетелствуватъ пробойнитѣ на щитоветѣ и раклитѣ на орждията отъ пехотния огънь. Една ракла имаше повече отъ 50 удара.

Презъ тѣзи четири дена 1-а и 3-а дружини не взеха участие въ боя; тѣ бѣха въ Охридъ, а 12-а рота — въ мастира св. Наумъ.

В. Миръ брой 4768.
отъ 12 февруарий 1916 г.

П. Стайновъ

Боятъ за Струга.

Предъ горящия и обстрелванъ мостъ. Геройството на 34-тѣ.
По-страшно отъ Айвазъ-Баба.

Струга! Струга! Последниятъ градъ, който оставаше въ ржцетѣ на сърбитѣ. При неговото завземане, на 29 ноемврий, нашиятъ генераленъ щабъ оповести: „Този е денътъ на освобождението на Македония. Македонската ни акция се завърши тѣй храбро, както бѣше започната“.

На излиза отъ синия Охридъ, по двата брѣга на бистрия но много дълбокъ Черни Дринъ, е Струга, сѣкашъ кацнала на малкото сухо мѣсто до началото на рѣката; наоколо цѣли километри е блато, дълбоко, непроходимо блато, обрасло съ трѣстика. Струга е островъ всрѣдъ блато.

Българската кавалерия бѣше влѣзла въ Струга, но сърбитѣ отстѣпвайки, бѣха подпалили моста на р. Черни Дринъ, който съединява отатѣшната българска махала съ турската. Съ картечници и окопана пехота тѣ бѣха заели лѣвия брѣгъ на Дринъ, до самия градъ, защото и по-нататъкъ вѣнъ отъ града започва веднага блато. Голѣма войскова частъ не можеше да действа по причина на блатото, нито артилерия, нито пехота. Една улица води къмъ моста; тя е всичкото. Отъ моста бѣха останали само гредитѣ; и тѣ горѣха. Съ гжстъ картеченъ и пушеченъ огънь сърбитѣ посрещаха всѣки отъ насъ, който се опиташе да надникне и разузнае.

Но Струга трѣбваше да стане наша, за да не остане ни едно петно върху македонската карта. Всички чувствуваха, че това е последниятъ градъ у сърбитѣ, който трѣбваше да се земе.

28 ноемврий. Чудно хубавъ и славенъ день. Езерото блѣсти като разтопено олово подъ слънчевитѣ лъчи. Часътъ е 9 преди обѣдъ. Артилериститѣ, предпазвайки се съ щитове, изкараха единъ топъ по улицата предъ моста; адски картеченъ и пушеченъ огънь ги обсипа. Но... Мигъ и ето, че нашия топъ мощно пламна и зарева: Буу! И не млъкна. Сръбскитѣ картечници и пушки бѣха заглушени.

Обадиха се и четири наши картечници, скрити въ къщия край рѣката; пехотата сжщо започна да стреля. А топа усилива огъня, снаряди следъ снаряди безспиръ. Бѣлитѣ къщички край рѣката, заети отъ сръбскитѣ войници, се рушатъ една по една... Покриви падатъ, прахъ, димъ....

Струга! Струга пропада.

— Не! ние ще изградимъ по-хубава, по-нова, по-бѣла и по-чиста Струга, наша Струга.

Реве топътъ, клокочатъ зловещо картечници, пушки, а сърбитѣ сѣкашъ онемѣха...

Въ мигъ всичко спрѣ отъ наша страна. Зловещо мълчание следъ адски тътнежъ.

Пионеритѣ съ голѣми греди и дѣски се затичватъ по улицата къмъ моста и започватъ набързо да хвърлятъ дѣски и греди върху подпоритѣ. Но изведнажъ—„картечница! сръбска картечница!“

Прицелени право въ моста забръмчаха отсреща съ кръстосанъ огънь отново сръбски картечници. Но пионеритѣ не спираха работата си, вече вършена съ голѣма ловкостъ и предпазливостъ. Дългия опитъ на каквонени научи!

И топътъ наново запѣ своята оглушителна пѣсень: пакъ димъ, трѣсъкъ, рушене, и пакъ пионеритѣ тичатъ съ дѣски къмъ моста... Нахвърленитѣ по моста дѣски се люлѣятъ като отъ буря.

Нова пауза; топътъ мълква. Какво е отсреща? Кжде сж, колко сж сърбитѣ? Никой не знае. Моста е готовъ, т. е. нахвърлени сж греди и дѣски. Трѣбва да се тича по греди, по горящи греди; рѣката е дълбока, бистра — цѣло езеро отнася въ своитѣ вълни.

Ето двама охотници войници се втурватъ всрѣдъ дима на горящия мостъ, скачатъ отъ греда на греда, отъ дѣска на дѣска и се отзоваватъ отъ среща, — влизатъ въ единъ полуразрушенъ дюкянъ и залѣгатъ. Ура! мощно „ура“ се понесе и гръмна цѣлиятъ градъ.

Единъ храбрецъ подпоручикъ повежда взвода си и самъ пръвъ минава бѣгомъ моста, но сръбскитѣ картечници се обаждатъ отново: стрелятъ. Всѣки трѣбва да мине презъ тѣхния огънь — неизбежно кърваво минаване. И минаватъ! Нищо не ги спира!

Но сръбскиятъ огънь се усилва; усилва се и пожарътъ на моста. Минаването по моста става все по-мѣчно, става вече съвсемъ невъзможно... Успѣха да го минатъ само 34 храбреци. Гледахме ги, какъ завзеха съ борба на ножъ 4—5 къщи край брѣга и започнаха да стрелятъ срещу сърбитѣ. Но тѣ сж шепа тамъ, отсреща, при глутница сърби, кочто може да ги разкъса съ жби. А нощесъ? Тѣ, — нашитѣ тамъ 34 храбреци, ще свършатъ и патронитѣ си. Насъ ни обзема ужасъ при мисълта, че не можемъ веднага да имъ помогнемъ, да отидемъ при тѣхъ, съ тѣхъ да гонимъ сърбитѣ... Мостътъ гори, минаването е вече абсолютно невъзможно, сърбитѣ лудо стрелятъ, нощта настѣпва, а нашитѣ тамъ продължаватъ и викатъ „ура“...

За тѣхъ, ако не за Струга, за 34-тѣ трѣбва да, трѣбва да минемъ! И знаете ли? Тия 34 юнака освободиха Струга, прогониха двата сръбски полка, съ които се сражаваха!

Единъ нашъ телефонистъ въ Струга ми предава следнитѣ разговори, водени по телефона между сръбския офицеръ, който командувалъ двата полка, и началника на сръбския участъкъ при моста.

— Минаватъ, нашитѣ обстрелватъ моста, но пакъ минаватъ.

— Колко? пита сръбския офицеръ,

— Минаватъ, минаватъ... Какво да правимъ?

— Постоите малко.

Презъ цѣлия денъ се повтарялъ сжщия разговоръ.

Нощта настѣпи, единъ отъ нашитѣ 34 мина отсамъ и ни съобщи, че другаритѣ му завзели нѣколко къщи и стреляли, за да ги мислятъ за много. Очаквали подрѣжка и се държели, дори започнали да поправятъ моста. Въпреки сръбскитѣ картечници, които обстрелваха моста и не оставаха да мине никой, безъ да го ожарятъ, презъ нощта използувахме малкитѣ прекъсвания на огъня за да минатъ отсреща още около 100-на наши по криво-лѣво гласения мостъ. Каква радостъ бѣ това минаване!

А телефонистътъ още разправя:

Азъ слушамъ къмъ 9 часа:

— Минаватъ вече много — какво да правя.

— ?

— Ало, да стоимъ ли?

— ?

— Алоо, алооо — да отстѣпимъ ли? алоо?

— ?...

Неполучилъ отговоръ, началникътъ на сръбския пунктъ при моста захвърлилъ телефона и избѣгалъ.

Всички бѣха избѣгали.

Струга е освободена на 29 ноември 2 часа сутринята — презъ тая страшна и славна нощъ, последня кръвь, но и последня слава на 23 Шипченски полкъ: — Той завзе Струга.

— Айвазъ-баба бѣ страшенъ, но това е по-страшно, — ми казваха ветеранитѣ отъ източния секторъ.

Тѣ сж прави.

Ето какъ единъ отъ участницитѣ въ този бой — поручикъ Дошкиновъ, командирътъ на батареята — описва този бой:

Подвигът при Струга

Струга е едно име, един подвиг, който вечно ще свети съ блъска на най-яркия брилянт от върха на пирамидата на националния героизъм, изграден с усилията, самопожертвованията и кръвта на българския воин, с която кръв надлъж и на шир обилно ороси свъщенната майка земя, в течение на войната за национално обединение.

Много кръвопролитни сражения победоносно се изнесоха, много бележити души и имена се записаха в новата ни военна история, но дълото при Струга всекога ще възбужда умиление, трепет и възторг, както в сърцата на участващите там, преди десет години, така и на тъзи, които, ровейки се в историята на миналите бойни години, ще се натъкнат на чистотата и красотата на този бой. Боеве, като при Струга, по характер и същност сж били редки явления. Струга е нашето Арколе.

Военната история в епохата на Наполеона е отбелязала с златни букви името Арколе. При Арколе великият генерал тръбваше да премине ръката Апоне, по единствения мост на сжщата, отбраняван здраво с топове и пушки от австрийските войски. Наполеон лично поведе щурмующата колона и благодарение на неговия примър, под град от куршуми и гранати, през кръв и трупове, мостът смъло бѣ минат и австрийците пръснати в бѣгство. Съ това пътя на французката армия из Ломбардската равнина, бѣ открит.

При Струга стана нѣщо по-смъло, по-велико: Шеп борци артилериисти, пионери и пехотинци, върни на дълга и дадената заповѣд—да преминат непроходимата рѣка Дринъ, под най-близък—убийствен пушечен и картечен огън на сърбитѣ, презрѣха смъртта и през труповетѣ на 30 свои другари поправиха изгорѣлия мост, преминаха на другия брѣг и завладѣха сжщия, като съ това отвориха пътя на победоносните ни войски към Елбасан—Адриатика. Тук, доблестните борци, съ братски усилия, отивайки на сигурна смърт, но водими от гения на България и окриляни от провидението, направиха невъзможното възможно . . .

След боеветѣ при с. с. Песочани и Ботумъ, изхода Дебрца, 23 Шипченски полкъ, на 25 ноември, дебушира в равнината на Охридското езеро, като главните си сили насочи към Струга, а една малка колона—към

*) Сега—полковникъ,

с. Дъбовяни, находяще се на р. Дринъ и 10 км. северно от Струга. Равнината почти цѣлата е блатлива и непроходима. Движението, както за артилерия, така и за пехота е възможно само по пжтищата, водящи към тия два пункта. Позиции за артилерията—никакви, такива можаха да се заемат само на самите пжтища, съвършено открити. Към обѣд предните части донесоха, че сж заели источната махала на Струга, обаче сърбитѣ били заели кжщитѣ по западния брѣг, изгорили единствения мост, по който минава пътя за Елбасан и потопили всички рибарски лодки.

Явно бѣ, че сърбитѣ ще искат да спржт на Дринъ нашия победоносен марш, за да си запазят един плацдарм за бждещи действия или поне да дадат възможност на обозитѣ и войскитѣ си да се изтеглят през албанските труднопроходими планини. Налагаше се, прочее, да се побърза, за да се осуетят намѣренията на противника.

Командующият войскитѣ, командирът на 2/8 бригада, полковникъ Пашинов още на 26 сутринята дойде в Струга и, след като събра сведения за състоянието на моста и разположението на сърбитѣ, даде заповѣд на находящите се тук части: 4-а дружина от 23 полкъ, 1-а рота от 8-а пионерна дружина, един взвод от 3-а батарея от 18 артилерийски полкъ и по една рота от 4 Македонски и 50 полкозе да се приготвят за атака.

Въ изучаване подробноститѣ на атаката и пригответие срѣдствата преминаха дните 26 и 27 ноември.

Сърбитѣ, обаче, зорко бдѣха и не оставяха безнаказано всека непредпазливост, било при разузнаване моста, било при движението по главната улица, или из кжщитѣ край рѣката. Така, между другитѣ, паднаха на 26 сутринята, храбрият командир на пионерната рота поручикъ Величковъ, пронизан въ челото, предпазливо оглеждайки моста, после—поручикъ Маринковъ от 23 полкъ и два дни по-късно—тежко ранен, пакъ въ главата—от сжщия полкъ подпоручикъ Владковъ.

Черни Дринъ поема бистритѣ води на Охридското езеро въ самата Струга и въ лудъ устремъ буйно се понася между турската махала от изток и българската от запад. Кжщитѣ сж наредени сплошно една до друга, и една единствена улица води към рѣката и моста. Зидоветѣ имъ, въ по-големата част образуват нейните брѣгове, особено около моста. Широчината ѣ около 40 метра, дълбочината 2—3 метра.

От моста зловещо стърчат само дървенитѣ устои и тѣ огорѣли. Повечето изстрели на сърбитѣ, от един фронт около 500 метра, сж насочени въ този пункт. Специални стрелци и картечници, през невидими бойници, непрекъснато гърмятъ. Нашитѣ, по сжщия начин, при-

крити, имъ отговарятъ. Пукотътъ върви денонощно. Улицитѣ изглеждатъ пуссти. Черни мисли вълнуватъ бойцитѣ — какъ ще се поправи и мине моста, подъ бдителното око на противника.



Изгорѣлиятъ мостъ въ гр. Струга.



Наша и германска конница минаватъ по поправения мостъ.

* * *

Когато въ главата на командующия войскитѣ зрѣеше идеята за атака презъ изгорелия мостъ на Струга, не малко

усилия прѣко и косвено бѣха употребени отъ всички началници да го отклонятъ отъ подобно решение. Отъ вси страни се изтъкваше, че една атака презъ моста безъ срѣдства и условия, съ съдействието само на две орждия, ще се свърши съ неуспѣхъ и много безполезни жертви. Вънъ отъ това, излагаше се на разстрелъ българското население отъ отсрещния брѣгъ, което не подозираше своята печална участь. Мнения се даваха още на 26, а тѣ бѣха еднакви: По-добре да се обходи Струга отъ къмъ Дѣбовяни, където условията сж несравнено по-добри, вмѣсто да си счупимъ главитѣ въ Струга. И наистина, бригадниятъ, като че се поддаде. Той спре дадената заповѣдь за атака на 26 и насочи сжщия день, една колона отъ две дружини къмъ Дѣбовяни. Надеждитѣ му обаче не се оправдаха. Той се разочарова още отъ първитѣ ѣ донесения, които бѣха обезсърчителни: Колоната бавно се движела, защото газела до гуша въ вода, моста при Дѣбовяни билъ изгоренъ и др. т.

При тази обстановка, полков. Пашиновъ, безъ да дочака развоя на действията въ тази посока, се връща къмъ първоначалния си планъ: „Да се удари въ Струга.“ И за да се освободи отъ по-нататъшни въздействия и странични влияния, той се изолира дори отъ щаба си, и въ палатката си, на 28 ноември сутринята, написа сждбоносната заповѣдь за атака: „...Едното орждие да бжде насочено срещу моста и кжщитѣ около него. Другото да заеме такава позиция, щото да обстрелва окопитѣ и кжщитѣ на лѣвия брѣгъ. Точно въ 9 ч. 30 м. предъ пладе днесъ ще дадете заповѣдь да се открие силенъ огънь отъ орждията, картечницитѣ и пушкитѣ. Орждейната стрелба да продължи 5 минути. Веднага следъ това пионеритѣ ще нахвърлятъ на мостатъ приготвенитѣ материали. Ако, следъ прекратяване артилерийския огънь, противникътъ открие огънь по работящитѣ пионери, веднага тѣ да се оттеглятъ на закрито и отново се открива огънь. Това ще продължава, до гдето се поправи моста и се прехвърли дружината на другия брѣгъ.“

Жребиятъ е хвърленъ вече. . .

Отъ получаването заповѣдта до началото на действието оставаше само единъ часъ време, презъ което трѣбваше да се дадатъ последнитѣ нареждания.

Войскитѣ сж въ пълна готовность за предстоящия пристѣпъ. Пионеритѣ сж въ най-близката напречна уличка въ лѣво — прикрити. 14-а рота ще мине първа. Тя е на 70 — 80 крачки отъ моста и въ дѣсно, сжщо прикрита. 16-а рота и 2 картечници заематъ кжщитѣ край брѣга готови да откриятъ огънь по първия орждеенъ изстрелъ.

8-то орждие отъ 3-а батарея на 18 артил. полкъ е въ единъ дворъ въ лѣво. Трѣбва само да се отвори една врата и открие огънь по насрещнитѣ кжщи. Най-важната и трудна

задача по подготовката съ огън на операцията се падна на 4-о орждие отъ същата батарея. Батарейниятъ командиръ имаше голъма вѣра въ командира на това орждие. Прислонено въ малката уличка до команданството, на 60—70 крачки отъ моста, то трѣбваше да се избута на рже, до срѣдата на главната улица водеща къмъ моста, и съ огънъ да прогони скрития противникъ отъ дветѣ страни на моста, като дѣйствува въ най-тѣсна връзка съ пионеритѣ и 14-а рота. За това при него е и батарейния командиръ. Артилериститѣ чувствуватъ важноста на задачата и величието на момента.

Успѣшното извършване на шурма искаше съгласувани действия. Благоприятнитѣ моменти сж бързотечни. Трѣбваше да се използва изненадата и суматохата у противника, защото не можеше да се разчита само на разрушението. Всѣки пропуснатъ моментъ щѣше фатално да се отрази върху изпълнителитѣ. До началния моментъ всѣко движение на открито струваше жертви. А орждието и раклата му трѣбваше да се нагласятъ на открито, пионеритѣ на 40—50 крачки отъ противника, да поправятъ моста, и най-сетне, 14-а рота да мине по него, подъ фронталния и кръсатосанъ огънъ на противника. А следъ това какво я очакваше на другия брѣгъ... Богъ да имъ е на помощъ!... Най-коравото сърдце изтрѣпваше предъ мисълта, какъ ще се извърши всичко това и какъ ще се изтърпи картината на предвиждания ужасъ! Всѣки, който се готвѣше да вземе участие въ тази драма, чувстваше, че отива на сигурна смъртъ: около моста, на моста, или въ студенитѣ води на буйния Дринъ.

Но време за мждруване нѣмаше.

* * *

Точно въ 9 ч. 28 м. почна нагласяването на 4-о орждие съ раклата му. Следъ една две минути то е готово и командата на батарейния командиръ „огънъ“ бѣ последвана отъ първия гърмежъ.

Въ 9 1/2 часа Струга екна отъ адския пукотъ на орждията, картечните и пушкитѣ на борцитѣ на и около моста, както и на прѣскащитѣ се на картечно действие шрапнели и гранати. Въ течение на 10 минути стрелба, улицата и моста буквално потънаха въ дима на рушащитѣ се здания.

Противникътъ, който до началния моментъ непрекъснато стреляше, оплашенъ отъ вида на орждията и артилерийския огънъ, изведнѣжъ замлъкна. Изненадата за него бѣ голъма. Възползуванъ отъ това, когато въ 9 ч. и 40 минути артилерийскиятъ огънъ спрѣ, батарейниятъ ко-

мандиръ заповѣда орждието да се дотъркала до самия мостъ, съ цель да се открие по-широкъ обстрелъ. Едновременно съ това съобща на пионеритѣ, които съ пригответнитѣ материали се втурнаха къмъ моста и се заловиха за поправката му. За нѣколко минути орждието и раклата на



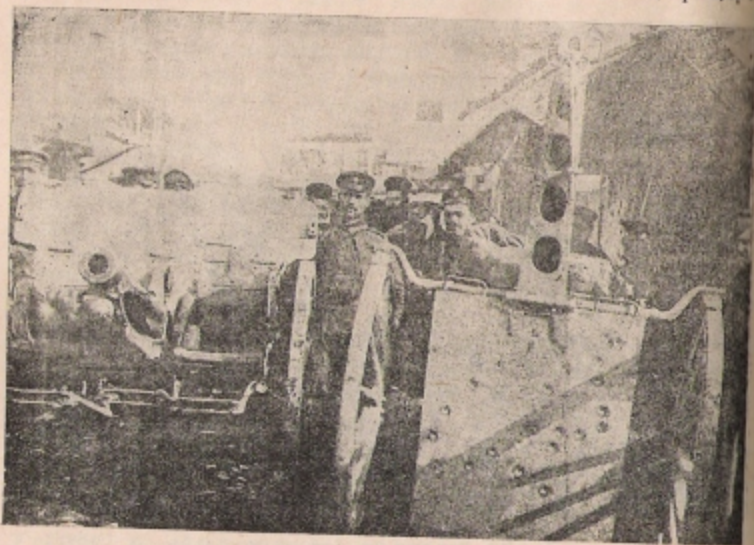
4-о орждие отъ 3/18 батарея въ боя на моста въ гр. Струга
28. XI. 915 г

рже сж избутани до моста.

Въ тоя моментъ командиритѣ на пионерната рота, батарейния и на 14-а рота сж около орждието, прислонени въ входоветѣ на паянтовитѣ постройките. Малко по-назадъ — командира на 4-а дружина съ адютанта си.

Не минаха 2—3 минути и сърбитѣ се окопиратъ отъ първото смущение. Тѣ откриватъ огънъ по работницитѣ на моста. Пионеритѣ отстъпватъ и орждието наново заехтѣ, обсипваше поредъ отсрещнитѣ кѣщи, картечните и бойцитѣ непрекъснато стрелятъ. Второ спиране на орждието, пионеритѣ пакъ тичатъ на моста, ковятъ... нови, нови ранени... пакъ оттегляне, пакъ стрелба... Раненитѣ охватъ на моста. Викове за помощъ, фелдшеръ се затичва да даде първа помощъ, но и той пада раненъ. Отъ вси страни пишатъ неприятелски куршуми. Тѣ вече силно блѣскаатъ щитоветѣ на орждието и раклата. Храбриятъ орждеенъ командиръ младши подофицеръ Георги Чирпански е правъ задъ орждието си, не се стрѣска отъ призрака на смъртта, тѣй страшно надвисналъ върху му, сочи целитѣ, дава нареждане за снаряди—истински герой. Защото можеше да се прикрие

отъ щита, както нѣколкократно му забеляза командирѣтъ му... Около 11 ч. пионеритѣ долагатъ, че моста е поправенъ. Сега вече е редѣтъ на 14-а рота. Орждието спрѣ огъня, за да даде пжть на най-храбритѣ. Подпоручикъ Христо Баевъ съ манлихера въ ржка и младшитѣ подофицери



4-о орждие отъ 3/18 батарея съ раклата си въ боя на моста въ гр. Струга. 28. XI. 915 г.

Бъчезаровъ Пенчо и Банчевъ Беню сж първитѣ, които литнаха презъ грубо поправения и несигуренъ мостъ. Тѣзи, които ги последваха нѣколко секунди по-късно, загинаха едни върху моста, други въ дълбочинитѣ на Дринъ. Проклетата картечница стреля току предъ моста, като извъ подъ земята, и никой не може да опредѣли точно кжде е. Отъ лѣво и дѣсно постоянно свистятъ куршуми. Орждието пакъ поема своятъ постъ. Новѣ присжпъ. Нови храбреци прехвърлятъ моста. Нѣкои отъ тѣхъ сж ранени, други падатъ на моста, трети, ранени предъ моста, се връщатъ. Така въ бѣсно тичане и стрелба часѣтъ стана 1½. Оттатъкъ сж около 24 души, отъ тѣхъ седемъ сж ранени, но всички залостени въ първата кжда въ лѣво.

На моста лежатъ 8 трупа, други двама бѣха изчезнали въ Дринъ, а раненитѣ отсамъ сж повече. Огъня на сърбитѣ се страшно усилюва. Храбрецѣтъ Чирпански е вече пропизанъ отъ два куршума. Той падна съ усмивка на уста до орждието си. Мѣрача и още 4-ма прислужници сж ранени

набързо, единъ следъ другъ. Най-сетне и ротния — Владковъ — е тежко раненъ въ лицето. Всичко това за нѣколко минути.

За моментъ настжпва смущение. Жертвитѣ сж много, минаването — почти невъзможно, а двадесетъ и четиритѣ сж обречени на гибелъ щомъ се мръкне.

Съ голѣмъ рискъ и усилия орждието отъ моста се вкарва въ обора въ дѣсно, и презъ приготвения брешъ (проломъ) въ стената, почва да бие незасегнатитѣ до тогава кжди въ дѣсно.

Докарва се ново орждие въ помощъ. Съ голѣми усилия и нови жертви, следъ нѣколко подготовки съ огънь, до 3½ ч. можѣха да се прехвърлятъ още 10 човѣка охотници отъ 14-а рота, 6-а рота отъ 4 Мак. полкъ и 8-а отъ 50 полкъ, като оставиха 2 убити и 3 ранени. Най-последъ даде се заповѣдъ да не се предприеме ново минаване, до като не се мръкне и не се поправи повредения отъ нашитѣ изстрели мостъ.

Оцѣлелитѣ 34 съ подпоручикъ Баевъ се устройватъ на отвѣдния брѣгъ извъ близкитѣ кжди и откриватъ огънь по сърбитѣ. Но картечницата все остава неоткрита. Съ малки паузи тя трака презъ цѣла нощъ. Въ 9 ч. 15 м. сл. пладне Баевъ съ рискъ на живота минава обратно моста за да организира остатъка на 14 рота и я прехвърли при другитѣ. Щомъ залезе месецѣтъ пионеритѣ се заловиха за поправката на моста, което направиха съ нови жертви. Най-малкиятъ шумъ на моста се послѣдваше отъ огънь отъ сърбитѣ. На другия день отъ 1 до 4 ч. пр. пладне 14-а рота продължи минаването, използвайки огневитѣ паузи на картечницата, но не и безъ жертви. Баевъ за трети пжть мина моста. На другия брѣгъ е цѣлата 14-а рота. Заstraшената неприятелска картечница най-последъ замлъкна и отстжпи въ тъмнината. До разсжмване мина и 13-а рота.

Огъня въ Струга стихна, за да бжде събудена отъ камбанния звънъ, съ който Стружани известяха освободението си. Около 30 убити и повече отъ 50 ранени герои само на моста съ кръвѣта си записаха въ историята подвига при Струга. Когато на младия генералъ Гойковичъ, който командвалъ войскитѣ на сърбитѣ тукъ, съобщили, че българитѣ сж минали моста, стария генералъ Гойковичъ — баща казалъ: „Това само българитѣ могатъ да направятъ“ и първия далъ заповѣдъ за отстжпване.

* * *

На другия день цѣла Струга покрита въ трауръ, въ малката черквица, оплакваше жертвитѣ — войни, за освободението си, геройски паднали въ жестокия бой на моста. Двадесетъ и два прѣсни гроба приготвиха на въ-

ченъ покой останкитѣ на тѣзи, които паднаха за свободата на роба, но славата на които ще съгрѣва сърдцата на бж-децитѣ поколения и ще имъ сочи свещенния дългъ къмъ Родината.

Чирпански и други въ братска могила край буйния Дринъ и днесъ спятъ своя вѣченъ сънъ. Да е свѣтла паметъта имъ и вѣчна славата. Богъ да ги прости!

Балканска Поща
Брой 240. Януарий 25, 1916 г.

Райко Алексиевъ,

Охридъ.

При гроба на поручикъ Величковъ

Привечерь. Връщахъ се отъ Самуиловата крепостъ по тѣсната уличка, която води къмъ църквата „Св. Климентъ“. Настигатъ ме две стари жени, носѣйки шишенце вино и китки.

— Добъръ-вечерь.

— Далъ Богъ добро, сине, кжде така по късно? . . .

— На калето бѣхъ, отивамъ си. Ами вий на дѣ съ тия цвѣта? . . .

— Ехъ, синко, на гробищата . . . на гроба на едно наше юначе . . . Убиха го горкото, убиха го при Струга. Офицеринъ бѣше. Закопаха го тука при черквата, та по-близо до насъ да е . . .

— Ехъ горкото, какво ли е сега на майка му, — тихо промълви другата старица, изтривайки съ престилката блин-налитѣ сълзи.

Придружихъ ги.

Въ малкия дворъ, задъ черквата, тъмно и тихо. Каменитѣ кръстове се очертаваха въ вечерното небе, а долу езерото дремеше, разтлало лазурна площъ нейде далече къмъ синитѣ върхове.

Спрѣхъ се.

— Де е гроба му?

— Тукъ. . . сине, . . . това черно кръстле. . .

Старицитѣ се приведоха, отвиваха цвѣтята на гроба му, прелѣха съ вино черната, още прѣсна, прѣстъ, и тихо болезнено ридание се изтрѣгна изъ старческитѣ гърди и се понесе изъ притъмнелитѣ гробове. . .

И занареждаха тихо надгробни думи старитѣ българки, изживѣли живота си въ теглила и робство, и съ скръбъта на съкрушено сърдце ронѣха топли майчински сълзи надъ гроба на единъ български храбрецъ, пролѣлъ млада кръвь зарадъ тѣхъ.

— „Прежали го, майчице, — се обръщаха тѣ къмъ далечната и незнайна за тѣхъ майка на героя, — прежали го, защото той е тукъ при насъ, ние ще го преливаме съ вино, кандилце ще му палимъ, и никога гробчето му нѣма да остане безъ цвѣтя. Чуй майчице, това ти казваме ние, твоитѣ сестри отъ Охридъ, ние оплакваме синчето ти, ние му изтрихме кързавото тѣло и го турихме при насъ“. . .

Стояхъ съ тъпа болка на душата предъ тази пълна съ сълзи и величие сцена. . .

Дивни български души. . . Това сж тѣ, чедата на Охрида, кжпани и отгледани при бисернитѣ води на легендарното езеро, живѣли въ робство и тегло, измѣчвани на старини отъ мръсна вражеска ржка, ето ги; тѣ жъ българи, и българи ще си умратъ. . .

Нощни птици прехвърчаха надъ гробето, чугунения звѣнъ отъ черковната камбана сепна тишината, затрептя и се плзъна далечъ надъ езерото. . .

Напуснахъ черковния дворъ и още до менъ долитаха тихитѣ надгробни ридания на старицитѣ.

Вечерьта хазайнѣтъ ми разказа, че гробѣтъ при черквата билъ на геройски загиналия при Струга пионеръ поручикъ Величковъ. Нѣколко мжже отъ Струга дигнали мъртвото тѣло на героя, донесли го въ Охридъ и го погрѣбали на най-почетно мѣсто, близо при гроба на стария български дѣвецъ Пърличевъ.

Една страница отъ „Воиншки сборникъ на шипчанци“

Редникъ.

Струга.

Въ душата ми се прѣлива черна скръбъ за хилядитѣ синове на моята земя, които дадоха най-цѣнното, що иматъ — дадоха живота си, за да възвеличатъ своята родина. Азъ тжгувамъ по онѣзи незнайни безкрѣстни гробове, които скриха толкова млади пориви, толкова сили, толкова любовъ. . . .

Но азъ съмъ спокоенъ за народѣтъ си: той отиде на война съ мрачна сериозность, той се би съ увѣрена гордость той срѣцна очи съ очи смъртъта и я побѣди. Въ адския огънъ на нечувани битки той обгори чернитѣ и мъртви точки въ душата си и . . . човѣкѣтъ въ българина е издигнатъ, българинѣтъ въ човѣка порастна и създаде подвизи, които се смѣтаха достояние само на класическата древность.

И той нѣма, той не може да бжде поразенъ — моятъ малкъ и бѣденъ народъ, рицарѣтъ на днешното жестоко врѣме, който нѣма нищо друго освенъ мжжество, корава

като камък ржа и . . . правда въ душата си. Пръвзъ кървави усилия той огради съ червени огнени синури своята, отечествена земя. И стои днесъ на тѣзи синури високиятъ снаженъ болеринъ на нашата древностъ, вперилъ строги очи къмъ безродния врагъ! А въ очитѣ му се чули кърваво сияние. Много българска кръвь се пролѣ тукъ. Какъ може да напусне той гробоветѣ на своитѣ дѣца? Кому ще ги остави? . . .

Нѣкога, въ спокойнитѣ дни на бждащето, споменътъ за великата война ще свѣти съ мекото сияние на млѣчния плътъ надъ нашата земя. И изъ него ще има вѣчно-пламтящи звѣзди, въ които ще горятъ безсмъртнитѣ души на храбритѣ. И тѣжна легенда ще мѣлви, че тѣ, храбритѣ дѣца на малкия народъ, въ люти боеве сж изтрѣгвали кърваво и пламтящо сърдце изъ гърдитѣ си, за да освѣтятъ черната нощъ на робството, за да намѣрятъ и цѣлунатъ своя тъменъ въ страданията братъ. И така усмихнати сж умирали. . .

Азъ мисля за Струга и въ душата ми пръвзъ скръбта се прѣлива една свѣтла радостъ. . .

Струга! Струга!

Тя е тамъ, къдѣто синиятъ Охридъ открива порти за своята бурна страсть и излива бистритѣ си води пръвзъ Черни Дринъ въ Адриатика. Тамъ е тя — застанала сѣкашъ на постъ върху малкото сухо мѣсто до началото на рѣката. А наоколо е блато, цѣли километри, дълбоко непроходимо блато — Струга е островъ срѣдъ него. И на този островъ живѣятъ твърдитѣ като камъкъ българи на югозападна Македония. Въ него се удрятъ откъмъ западъ вълнитѣ на чужди плѣмена — но той е невредимъ. Той бди надъ родината и пази свещения споменъ за своитѣ Миладиновци.

И можеше ли Струга да не бжде наша? Коя дрѣзка сила би спрѣла нашия войникъ, когато той трѣбва да се поклони на мѣстото, къдѣто сж се родили великитѣ братя, къдѣто и днесъ въ черно тегло българи гинатъ?

* * *

Нашата кавалерия бѣше влѣзла въ Струга, но сърбитѣ, отстѣпвайки, бѣха подпалили единствения мостъ на рѣката Черни Дринъ, който съединяваше оттаташната, българската махала, съ турската. Съ картечници и окопана пѣхота тѣ бѣха заели лѣвия брѣгъ на Дринъ, до самия градъ, защото и по-нататкъ вѣнъ отъ града започва веднага блато. Всички кѣщи край рѣката бѣха обърнати на упорити бойници и, настанени тамъ, сърбитѣ смѣтаха, че устремътъ на българскитѣ войници ще бжде тука поразенъ. Голѣма войскова часть не можеше да действува по причина на блатото — нито артилерия, нито пѣхота. Една улица води къмъ моста — и тя е всичко. А отъ моста бѣха останали само гредитѣ; и тѣ

горѣха. Съ гжстъ картеченъ и пушеченъ огънь сърбитѣ срѣщаха всѣки отъ насъ, който се опитваше да надникне и разузнае. . .

Но Струга трѣбваше да остане наша, за да не остане нито едно петно върху картата на Македония.

Четвърта дружина отъ 23 пѣхотенъ Шипченски полкъ, една дружина отъ 50 полкъ и 6-а рота отъ 4 Македонски полкъ бѣха опрѣдѣлени да очистятъ послѣдния български градъ отъ сърбитѣ.

Още на 25 ноемврий вечерята едната половина на града, дѣсниятъ брѣгъ на рѣката, бѣше въ наши рѣцѣ. При първитѣ разузнавания още *поручикъ Величковъ*, командирътъ на пионерната рота, която трѣбваше да построи разрушения мостъ, пада убитъ отъ срѣбски куршумъ. Това бѣше първата скѣпа жертва. Добриятъ до наивността поручикъ *Маричковъ Димитръ*, въ желанието си да открие заядливи противникъ, сжчо падна пронизанъ въ гърдитѣ. И започнаха се тогава паметнитѣ боеве за освобождението на другата половина отъ града — българската, къдѣто бѣше и по-голѣмата часть отъ населението, закарано насила отъ сърбитѣ. Но какъ може спокойно да се разкаже за тѣзи боеве, какъ може да се предаде на книга тази ненадмината епопея, съ която Шипченци завършиха освобожданието на Македония? Тамъ се бориха не техника съ техника, не оржие съ оржие — Шипченци се сдвиха тамъ, при Струга, съ самата смъртъ и . . . побѣдиха.

Вие имате на срѣщния брѣгъ една страшно укрѣпена огнена линия, която непрѣкъснато сипе жаръ отъ скрити окопи, кѣщи и барикади. Отъ нея васъ ви дѣли стихийна рѣка, дълбока и страшна, надъ която димятъ още догарящитѣ греди на разрушения мостъ. И трѣбва подъ градъ отъ куршуми да се построи този мостъ! Трѣбва той да се мине! Съ трупове макаръ, Дринъ трѣбва да бжде задрѣстенъ, за да се откърти озлобениятъ врагъ отъ послѣдния му олорна точка.

И това стана! Слѣдъ тридневни боеве, въ които Шипченци проявиха нечувано самообладание и упоритостъ, Струга бѣ освободена на 29 ноемврий 1915 год. 4 часа сутринята — пръвзъ тая страшна и славна нощъ.

28 ноемврий. Чудно хубавъ и славенъ день. Езерото блѣщи като разтопено олово подъ слънчевитѣ лѣчи. Пушечнитѣ гърмежи се започнаха отъ рано сутринята. Стенитѣ на кѣщитѣ отъ двата брѣга добиватъ все повече видъ на решетки. На 9 и половина часа рѣката трѣбва да бжде мината — такава бѣше заповѣдта, следъ като се разбра, че нашата сѣверна обходна колона не ще може да улесни форсирането на моста.

Пѣхотата заема изходни пунктове, пионеритѣ пригласятъ греди и дѣски, артилериститѣ, прѣдпазвайки се съ щитове,

изкарватъ едно орждие по улицата прѣдъ моста. Адски картученъ и пушеченъ огънь ги обсипва. Но това вече никого не смущава! Мостътъ ще бѣде минатъ — това го иска мрачната рѣшимостъ на коравитѣ българи. И точно въ опрѣдѣленото време първиятъ топовень изстрѣлъ есна надъ Дринъ. Втори, трети изстрѣлъ и оттатъкъ настава ужасъ и бъркотия. Изъ въздуха зафърчаватъ греди, покриви, керемиди — срѣдъ прахъ и димъ. Обадиха се и четиритѣ наши картечници скрити въ кжщи край рѣката. Пѣхотата сжщо вихрено стрѣля. Бѣлитѣ кжщички край рѣката, заети отъ сръбски войници, се рушатъ една следъ друга.

— Струга! Струга пропада.

— Не! Не, ние ще изградимъ по-хубава, по-чиста Струга.

Сърбитѣ сѣкашъ онемѣха. Тѣхнитѣ пушки и картечници бѣха заглушени отъ властния ревъ на нашето орждие. Въ мигъ всичко спрѣ отъ наша страна. Следъ адския тѣтнежъ настана едно зловещо мълчание.

Пионеритѣ веднага се заловиха за работа: съ голѣми греди и дъски се затекоха къмъ рѣката и започнаха бързо да ги фърлятъ върху подпоритѣ на недогорѣлия мостъ.

Но прицелени право въ моста, отсреща пакъ забръмчаха съ кръстосанъ огънь сръбскитѣ картечници. Сърбитѣ се окопиха и заематъ отново своитѣ бойници.

Нашата артилерия пакъ затрѣщява, пакъ димъ, трѣсакъ, рушение и пакъ пионеритѣ тичатъ къмъ моста. Няколко отъ тѣхъ сж ранени, а единъ остана прострѣнъ до брѣга. Нахвърленитѣ по моста дъски се люлѣятъ като отъ буря.

И, въпреки всичко, мостътъ е готовъ, т. е. нахвърляни сж греди и дъски, трѣбва да се тича по греди, по горящи греди, а рѣката е дълбока и бистра — цѣло езеро отнася съ себе си.

Къмъ 11 $\frac{1}{2}$ часа преди пладне 14-а рота отъ нашата 4-а дружина започна преминаването. Сръбскиятъ пушеченъ и картеченъ огънь непрекъснато шареше около моста.

Страшно кърваво преминаване! И то не ги разколеба — тѣзи жельзни войници, решени да умратъ, но честъта на земята си да запазятъ. И ето — 5 души отъ 14-а рота начело съ подофицеритѣ: Бѣчваровъ Пенчо Тотевъ и Банчевъ Беню Петровъ се затичватъ по люлѣещия се мостъ, скачатъ отъ греда на греда, отъ дъска на дъска и преминаватъ! Но посрещнати отъ гжсти залпове, единъ пада убитъ, двама сж ранени, само подофицеритѣ стигатъ здрави на отсрещния брѣгъ и се настаняватъ въ развалинитѣ на първата кжща въ лѣво отъ моста.

Ура! Мощно „ура“ се понесе и гръмна цѣлия градъ! Сърбитѣ ожесточено стрелятъ. Какъ може да се мине презъ този ужасенъ огънь, презъ този адъ? Но време за

колебание нѣма. Храбриятъ командиръ на 3 взводъ подпоручикъ Баявъ повежда за ржце нѣколко момчета и самъ прѣвъ бѣгомъ минава презъ моста. Друга група войници, въодушевени отъ себеотрицанието на своя началникъ, го последватъ. Така пропушането продължава по 5 — 6 души, отъ които едни преминаватъ, други падатъ ранени и се промѣкватъ напредъ или назадъ, трети биватъ покосявани отъ неприятелскитѣ залпове, или се премѣтатъ и потѣватъ въ дълбокитѣ води на Дрина.

Въ това време сръбитѣ сж успѣли да изкаратъ една картечница, окопана срѣдъ улицата право срещу моста, и тѣхниятъ огънь стана страшенъ, стана съкрушителенъ. Минаването на моста става все по-мъчно, то е вече съвсемъ невъзможно. Командирътъ на 14-а рота подпоручикъ Владковъ, който срѣдъ страшния трѣсъкъ на орджията неуморно обикаляше войнитѣ, ободряваше ги и чакаше удобния моментъ за да поведе и останалата частъ отъ ротата си отвѣдъ рѣката, бѣше зле раненъ и ротата остана безъ водачъ.

Къмъ 2 $\frac{1}{2}$ часа сл. пл. охотници отъ 5-а рота на 50 полкъ и 1-а рота отъ 4 Мак. полкъ се опитватъ да минатъ моста. Обаче убийствениятъ огънь на картечницата едни връща, други покосява и само четирима души стигатъ здрави на отсрещния брѣгъ.

Напразно нашата артилерия се опитва да открие тази картечница.

До това време отвѣдъ бѣха успѣли да минатъ 34 души. — Всѣки опитъ за по-нататъшно преминаване трѣбваше да спре — едно защото щитѣтъ на нашето орждие бѣше пробитъ отъ сръбскитѣ куршуми, мѣрачѣтъ убитъ и нѣколко отъ прислугата ранени, и друго — защото отъ сътресението на топовната стрелба дъскитѣ на моста се бѣха размърдали и трѣбваше нова поправка.

А какво правятъ нашитѣ отсреща? Тѣ завзели съ борба 4 — 5 кжщи и започнали да стрелятъ срещу сръбитѣ. Стрелятъ непрекъснато, за да ги мислятъ че сж много.

Но какво ще стане съ тѣхъ презъ ноцъта? Тѣ сж шепатъ тамъ, срещу глутница сръби, която може да ги разкъса съ жби. А като се свършатъ патронитѣ имъ? . . .

Къмъ 9 часа сл. обѣдъ стрелбата почти утихна. Подпоручикъ Баявъ, следъ като организира отбраната отсреща, връща се обратно и пое командването на ротата. По това време пионеритѣ се заловиха за поправката на моста. Но луната ярко освѣтяваше брѣга и откриваше всѣко движение. Трѣбваше да се чака залѣзването ѝ, защото сръбитѣ бдятъ и стрелятъ.

Към полунощ луната се скри задъ албанските планини. Надъ Струга се възцари тъмнина и тревожна тишина. Пионеритѣ сж вече постегнали моста.

Къмъ 1 часа и 10 м. следъ полунощъ започва настѣпването на ново. Войницитѣ предпазливо, почти колебливо, преминаваха моста, възползувани отъ мълчанието на противника. Но неприятелската картечница пакъ се обади и повали нѣколко войници. Преминаването не спира: нашитѣ използваха моментитѣ на затишие и единъ по единъ се прехвърляха невредими отъ татъкъ, По такъвъ начинъ, срѣдъ огънь и куршуми, по-голямата частъ отъ ротата успѣ да мине на отвѣдния брѣгъ. Преминалитѣ, около 200 души, сполучватъ да заематъ още нѣколко къщи, надвесватъ се надъ сръбскитѣ барикади, почватъ да обстрелватъ картечницата имъ и заставятъ сръбитѣ да мълкнатъ. Изведнажъ настава пълно затишие. Нашитѣ, възползувани отъ това,



Героитѣ отъ 14-а рота, които първи минаха моста на р. Чер. Дринъ въ Струга. Отъ лѣво къмъ дѣсно: ред. Димитровъ Рачо Ивановъ отъ с. Поповци, Габровско; Ст.-подоф. Петровъ Петръ Ивановъ отъ с. Божанци, Габровско; Мл.-под. Каракоевъ П. Дечевъ, отъ с. Г. Село, Казанлъшко и Двалиловъ Д. Колевъ, отъ с. Козирогъ, Габровско.

бързо се нахвърлятъ отъ татъкъ и заематъ позиция. Следъ 14-а рота, преминава 13-а.

Къмъ 4 часа сутринята започна настѣпването по главната улица. Въ това време уплашениятъ противникъ напушаше и последнитѣ си окопи и здания въ края на града и се оттегли по Елбасанското шосе.

Улицитѣ на града представляватъ рѣдко зрелище. Изъ развалинитѣ и по пѣтя сж натъркаляни десетки окървавени трупове. На много мѣста ранени сърби охкятъ и съ смъртенъ страхъ гледатъ сръдититѣ български войници. Нашитѣ претърсватъ града и отъ тукъ — отъ тамъ насѣбиратъ около 200 пленници — жалки, окъсани, изнемощели момчета.

Следъ тази кървава разправа градътъ бавно затихваше. И започна се тогава друго тържество: Надъ Струга простре дѣснаца Майката Родина и заликуваха мъченицитѣ, скрити до сега въ дупки и зимници, за да избѣгнатъ гнѣва на поразения неприятель. Тѣ излазатъ като слѣпци на свѣтлина; и плачатъ, смутени и радостни. Сънъ ли е това или истина. Струга е освободена отъ български войници. Ето ги тѣзи загорѣли и мрачни планинци, които нѣматъ време да починатъ — отминаватъ следъ неприятеля. Изпращатъ ги хиляди благословии, изпраща ги детското ура, изпраща ги душата на цѣлия народъ.

* * *

Струга е наша, повече наша отъ колкото всѣки другъ пѣтъ. . . Когато затихне шумътъ на страшната война и надъ българската земя се запре слънцето на мирнитѣ дни — ние ще отиваме тамъ, въ Струга, за да преклонимъ глава предъ гробнитѣ кръстове на падналитѣ и въ шепота на легендарното езеро и шумътъ на Черния Дринъ да постигнемъ силата и красотата на тѣхния подвигъ. Тамъ българскитѣ войници надвиха смъртта.

Продължение на настъпването.

Скица № 9, стр. 155.

На 30-й ноемврий, съгласно заповедта по бригадата № 324, се заповеда на 50 полкът, съ 2 батареи отъ 18 арт. полкът и единъ взводъ пионери, въ 10 ч. пр. пл. да настъпи отъ заетата си позиция южно отъ Струга, да овладѣе прохода Райца и да продължи приследването на противника къмъ Кюксъ и прохода Бабия. На дѣсната странична колона — 2-а дружина отъ полка — се заповеда да продължи изпълнението на задачата си като настъпи къмъ вр. 1980.

Въ опредѣления частъ боятъ по фронта за завладяването на прохода Райца се започна отъ дружинитѣ на 50 полкът и продължи до 7 ч. сл. пл. Сърбитѣ бѣха постепенно изтикани отъ височинитѣ край с. Фъргово. 2-а дружина отъ полка, съ авангардъ 8-а рота, въ 7 ч. пр. пл. настъпи по посока на с. Райца. Когато дружината достигна долината на р. Райца, получи се донесение отъ страничното прикритие, че противникътъ заема съ около една рота скалистая връхъ точно надъ долината. Следъ усиляването на страничното прикритие, дружината продължи движението си и къмъ 10 1/2 часа пр. пл. лѣвото странично прикритие откри стрелба и донесе, че противникътъ заема съ цѣла дружина и повече позиция по източния склонъ на гребена източно отъ с. Райца. Дружината, както следваше въ походна колона, обърна фронтъ на лѣво и настъпи бързо по стръмния западенъ склонъ на високия гребенъ заетъ отъ сърбитѣ въ тила имъ. Къмъ 1 1/2 ч. сл. пл. 7-а и 10-а роти, заеха скалиститѣ два върха и откриха силна стрелба по бѣгащитѣ сръбски части, обхванати и отъ лѣвото странично прикритие. Въ тази престрелка се залови една сръбска рота, около 50 души, съ ротния командиръ и кухнятъ, три сандѣка снаряди за планинско оржие, 6 сандѣка съ патрони и около 50 пушки. Дружината замръкна по височинитѣ източно отъ с. Райца, където остана да ношува съ всички мѣрки за охранение.

4-а дружина, съгласно заповедта по бригадата, бѣше оставена въ маневрени войски. Отъ нея се изпрати 13-а рота да влѣзе въ връзка съ 2-а дружина къмъ вр. 1980. Останалитѣ роти и картечниятъ взводъ останаха за ношуване въ с. Радолица.

3-а дружина бѣше изпратена въ манастиря Св. Наумъ за усиляване охранението на Охридското езеро отъ къмъ югъ.

1-а дружина и 2-й картеченъ взводъ останаха въ Охридъ за гарнизонъ.

VI ГЛАВА

Настъпване на 2-а дружина презъ Ябланица планина за Албания.

Скица № 9, стр. 155.

2-а дружина действуваше при с. Джобяни, като поддръжка на 1-а и 2-а дружини отъ 50-и полкът. Тя сжщия денъ на 29-й, следъ преминаването на лѣвия брѣгъ на рѣката Дринъ, къмъ 12 ч. и 40 м. сл. пл. получи заповедъ отъ командира на бригадата, че заедно съ една планинска батарея е назначена за дѣсна странична колона, която да настъпи презъ с. Вехчани за вр. 1980, отъ тамъ по билото да се яви въ флангъ и тилъ на противника, който заема позиция по билото при с. Райца.

Въ изпълнение на заповедта, дружината въ походенъ редъ, съ авангардъ 5-а рота, настъпи по пѣтя презъ с. Вехчани — Горна Бѣлица, вр. Кръстецъ (2232) и отъ тамъ — по билото образуващо албанската граница. Мѣстността, по която се движеше дружината, бѣ труднодостъпна. Една каменлива съсемъ стръмна пѣтека затрупана съ 1—2 м. дълбоки прѣспи се извива по планината до вр. 2232, а отъ тамъ дружината трѣбваше да се движи безъ пѣтя, по скали недостъпни за човѣшки кракъ, сжщо тъй затрупани съ дълбоки прѣспи. Невъзможно бѣ конскиятъ обозъ да следва дружината, сжщо и планинската батарея. Затова тѣ, подъ прикритието на полурота отъ 6-а рота, бѣха върнати презъ Вехчане за Струга.

Въ 7 1/2 ч. сл. пл. дружината се изкачи на вр. 2232, където се завърза престрелка между сръбскитѣ патрули и патрулитѣ на авангарда. Следъ кратка почивка, дружината съ помощта на водачи трѣгна по билото на Ябланица планина и къмъ 11 ч. сл. пл. се събра за ношуване въ гората, гдето се пресича старата албанска граница съ пѣтя Гор. Бѣлица — Райца.

Една страница от „Войнишки
сборник на шипчанци“

Подпор. Черневъ.

2 а дружина презъ вр. Кръстецъ за Албания



Подпоручикъ Черневъ,
починалъ отъ рани на 26. XI. 1916 г.

на непреминала уплаха ли бѣше това, или познатото мълчание на българина въ радостни или печални срѣщи? Само нависналитѣ гирлянди цвѣтя надъ селската улица говорѣха за радостта на мълчеливитѣ братя. Отведоха ни въ черковния дворъ, дето имаше събранъ отъ селото много хлѣбъ, много провизии. Вехчане и вехчанки се отпуснаха полека лека предъ изморенитѣ момчета и настойчиво канеха освободителитѣ си да останатъ поне тази нощъ на гости въ селото.

Но 50 полкъ съ нѣколко батареи отдавна се биеше вече съ сѣрбитѣ заели старата албанска граница — прохода Кяфасане, и, въпреки грамаднитѣ усилия, не сполучаваше да ги откърти. Ние трѣбва да бързаме, и ако ще презъ кози пѣтеки, но да стигнемъ Райца и да се явимъ въ тилъ на сѣрбитѣ, настанени въ Кяфасане. Това бѣ едничкото срѣдство да се прогонятъ.

Следъ малка почивка се отправихме за с. Горня Бѣлица, и отъ тамъ — по стрѣмна зла пѣтека — за в. Кръстецъ. Ние се катерехме по планината приведени, подпирайки се на пушкитѣ си, презъ сипеи и дебели замръзнали преспи снѣгъ. Свечеряваше се. Следъ пѣтуване презъ цѣль денъ приближихме върха. Тукъ причакахме да се събератъ и

последнитѣ останали назадъ войници, После отъ върха на планината трѣгнахме по билото на югъ. Пѣттѣ ни върви презъ остри камънаци надъ тъмни сипеи. Войницитѣ приплеснали пушки на гърбъ, вървятъ съ мълчаливи усилия. Въ такава вѣтровита студена лунна нощъ войницитѣ горе изглеждатъ като зловещи редици видѣния, които дебатъ своя врагъ изъ непознати пуси мѣста. Водачѣтъ се губи нѣкъде, оглеждайки се, върви на посока. Подъ насъ — сѣщински пропасти чернеятъ като адъ. Нѣкой си изтърва пушката. Ехото отъ падането се понесе надолу изъ бездната. Той нададе викъ на злочестина и замръзна отчаенъ надъ пропащата,

Другитѣ вървѣха съ усилия, съ мълчелива черна упоритостъ. Само нѣкъде набраната мѣка избликваше въ далечна безгрижна шега. Една лека вълна премина невидимо презъ душитѣ, единъ тихъ пламъкъ озари сърдцата — пламъка на надеждата.

И пакъ пѣтъ презъ снѣжни сипеи и канари, които охраняватъ... Пакъ тъмнина и безимена тревога. Нощта вече преваляше. Даде се нощна почивка. Скоро войницитѣ наклудоха изъ низинитѣ буйни огньове и се разположиха край тѣхъ, и съ освѣтени неподвижни лица се заеха — нѣкой да догризватъ скрита кора хлѣбъ, а други — да топятъ снѣгъ за чай. Хлѣбъ нѣмаше, а и какъ можеше да се донесе по този пѣтъ, невъзможенъ за пѣтуване даже съ конь?

Тѣй прислонени до огъня преминахме нѣколко часа до сутринята. И пакъ трѣгнахме. Ние се движехме край върховетъ на планината къмъ с. Райца, за да ударимъ отстъпващия отъ Струга неприятель въ флангъ. Патрулитѣ се движатъ горе по остритѣ скалаци, а ние долу — по запазена отъ вѣтроветѣ долина, наслана съ грамадни вѣковни букаци гниеци на земята. Тукъ вѣе усамотението на пуститѣ гори, нарушавано на времена отъ шумѣтъ и грохота на дивитѣ свини, които бърже преминаватъ и се губятъ нѣкъде изъ букацитѣ.

Патрултѣ донесе, че е забѣлязалъ неприятелски постове, но не се даде вѣра на донесението му и пакъ вървѣхме. Внезапно изъ гората изкочи тѣкмо срѣщу насъ човѣкъ босъ, гологлавъ и съ окъсано облѣкло.

— Кой си ти?

— Къде отивашъ?

Той разказа, че е албанецъ овчаръ и е дошелъ да съобщи, че тукъ на върха има много грамадни части сѣрбски войски.

Настъпи тревога въ душитѣ ни, тревогата предъ боя, когато човѣкъ събира всичкитѣ си сили, всичкитѣ си упования предъ смъртоносния ударъ, когато отдава живота си на слѣпия случай или на Бога.

Патрулът донесе, че е открил неприятеля. Въ това време пушки пропукаха горе по върха. — Даде се бързо заповѣдь: 8-а рота да заеме позиция по долината, а 5-а, 7-а и 10-а роти бързо да се изкачат и заемат върха.

През непроходими гори и скалаци ние потеглихме към върха. По този стръмен път, по който можеше само да се пълзи като костенурка, ние правехме голѣми усилия да вървим по-скоро, защото от там можеше да дойде нашето унищожение, ако неприятелът успѣе да отблъсне нашите патрули и заеме върха. По тази отвесна стена ние бихме били унищожени на пет крачки от противника, без да можем да се доближим до него. Боят горѣ закипѣ. Извъздуха свирѣха вече куршуми. Закънтяха долини и върхове от неприятелската артилерия и тракето на картечните имѣ. Ние сме на върха. Сърбитѣ се мжчат да заемат сѣщия върхъ, но тѣ сж отбити и сега закрити задъ срѣщнитѣ скалаци, стрелятъ от там. Боят е въ разгара си — и сърбитѣ и ние сме на здрави скалисти позиции. И тъкмо въ това разгорещение на боя се ражда неочаквано единъ страхъ — страхъ, че патронитѣ се свършватъ.

— Да пестимъ патронитѣ!

— Пестете патронитѣ!... се носи тревожна заповѣдь отъ уста на уста.

Тукъ въ тѣзи непознати мѣста, откъснати отъ частитѣ, останали безъ патрони, можеше да станемъ плячка на една шепа въоръженъ неприятелъ. Огънятъ отъ наша страна намалѣ. И страхътъ, че ние сме откъснати, остана въ погледитѣ на войницитѣ.

Но скоро въ душитѣ ни надникна ведрина и надежда. Нашитѣ сж заловили една цѣла сръбска рота съ командира ѝ. Тѣ били пленени при опита имѣ да избѣгатъ презъ левитѣ чукари за Албания. Единъ старши подофицеръ съ петима патрулни отъ 7-а рота ги пленява съ една хубава измама. Сърбитѣ били скрити подъ една скала. Наблизо само ги пазелъ часовой. Подофицерътъ извикалъ съ повелителенъ гласъ:

— Осма рота въ дѣсно! Седма въ лѣво! На ножъ!

Сръбскиятъ офицеръ, като чува това, излиза, хвърля си сабата и... цѣлата рота е пленена отъ нашитѣ шестима храбрети.

Двама войници, допълзѣли до насъ изъ сипейтѣ на планината, ни съобщиха, че имаме връзка съ нашата 13-а рота и 50 полкъ. Изведнажъ настѣпи оживление по цѣлата огнена линия. Жаждата и глада бѣха забравени.

До вечерята стоиме въ околитѣ: Нѣмаше заповѣдь за настѣпване.

Припадна нощъ надъ чукаритѣ и долинитѣ, нощъ съ непрогледни мъгли, презъ които се оцѣждаше ситенъ дъждъ. Долу въ низината накладохме огънове и до сутринята преминахме край тѣхъ подъ монотонната пѣсенъ на дъждовнитѣ капки.

На разсъмване патрулитѣ донесоха, че сърбитѣ отстѣпили — на позицията имѣ не останалъ никой.

Изгрѣ презъ мъглитѣ слънцето и озари почернелитѣ лица на войницитѣ.

Вѣковнитѣ букаци наоколо се усмигнаха, потънали въ сълзи следъ снощния дъждъ.

Ние бѣхме вече при Райца. Сърбитѣ отстѣпили далечъ къмъ р. Шкумба. — Кяфасане бѣше въ наши рѣце и нашитѣ войски настѣпиха победоносно въ Албания.

Настѣпването въ Албания.

Скица № 9, стр. 155.

На 1-й декемврий настѣпването предъ фронта се продължи. Дѣсната странична колона (2-а дружина) оказа своето влияние и противникътъ напусна прохода Райца, като се оттегли на гребенитѣ северно и южно отъ с. Пренисъ. Понеже дружината отъ три дена не бѣше получавала никаква храна, по заповѣдь на командира на бригадата — бѣ смѣнена съ 3/50-а дружина, а тя къмъ 7 ч. сл. пл. се събра южно отъ с. Райца и остана за поддръжка на 50 полкъ.

Този день разположението на полка бѣше; 1-а дружина съ 2-а и 3-а роти въ Охридъ; 1-а рота — въ Кичево за гарнизонъ, а 4-а рота — при с. Стения на Прѣспанското езеро.

3-а дружина, съ две картечници — въ манастиря Св. Наумъ.

2-а дружина — въ поддръжка на 50 полкъ — южно отъ с. Райца.

4-а дружина и 1-й картеченъ взводъ — въ маневрени войски — на превала Кяфасане.

На 2-й декемврий, съгласно заповѣдта на командира на бригадата № 413 колонитѣ бѣха насочени: Въ центъра действуваше 1/50-а дружина, въ лѣво отъ нея по гребенитѣ — 2/50-а дружина, а 3/50 дружина — въ дѣсна странична обходна колона, по дѣсния брѣгъ на р. Шкумба.

Сутринята преди да трѣгнатъ колонитѣ, за да бжде осигуренъ флангътъ и тилътъ имѣ, командирътъ на бригадата заповѣда на командира на 3-а дружина отъ 12-й Балкански полкъ *) да изпрати една рота съ две картечници да

*) Тази дружина заедно съ две картечници бѣше повикана отъ Дебъръ на 28 XI за да се яви въ флангъ и тилъ на неприятелската позиция при с. Джбовяне; обаче поради голѣмото разстояние, което имаше да изминава, не можа да пристигне сѣщия день и да окаже своето влияние.

заеме гр. Поградецъ, съ наставление щото ротата, ако срещне съпротивление отъ кждето и да било: сърби, албанци или гърци, съ оржие да си отвори път и заеме града

Въ 8 часа сутринъта колонитѣ настѣпиха по даденитѣ имъ посоки. До обедъ противникътъ бѣше изтиканъ отъ позицитѣ си на линията с. Рацанъ—с. Скороска и отстѣпи по посока къмъ Кюксъ. Колонитѣ продължиха приследването на противника, който при отстѣпването си бѣше развалилъ всички мостове въ дефилето на р. Ланганца, а сѣщо така и голѣмия мостъ на р. Шкумба при с. Кюксъ. За артилерията пионеритѣ и поддръжкитѣ приспособяваха спускове и апарели, орждията се прекарваха съ препрѣгване или на рѣце.

Настѣпването се забави най-много въ долината на р. Шкумба, защото мостътъ бѣше разрушенъ и лѣвата странична колона трѣбваше да прегазва рѣката, която е доста голѣма планинска рѣка, съ дълбочина сръдно 1 метъръ, а може би и повече и съ силно течение, широка около 20—30 м.

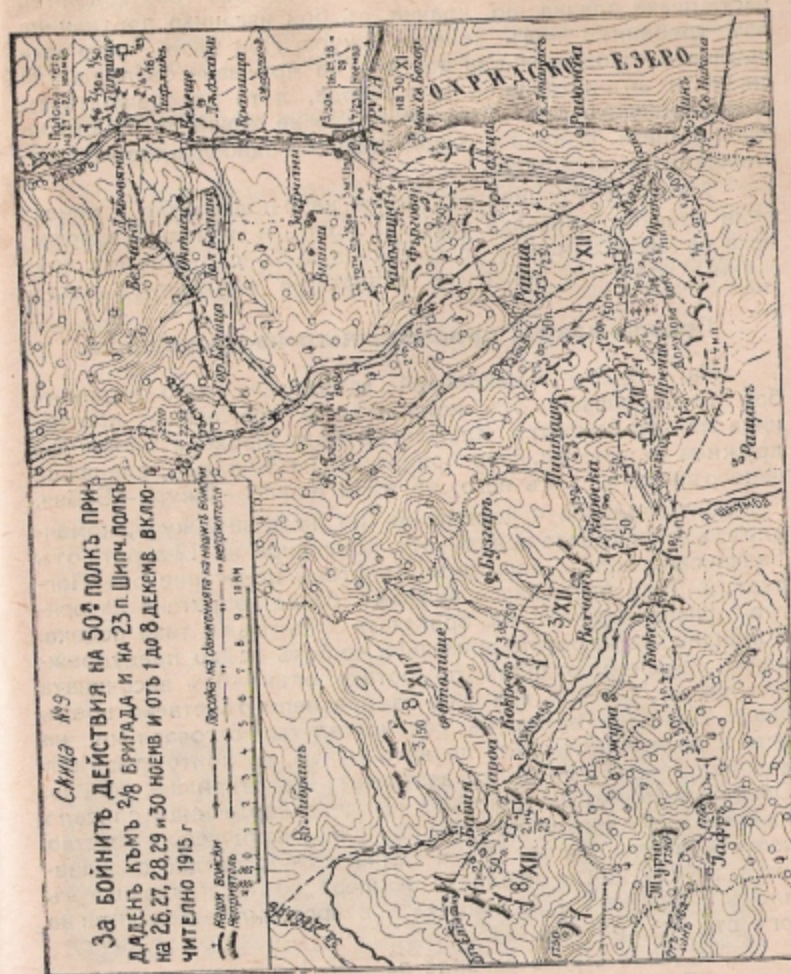
Неприятельтъ бѣ заелъ съ около две дружини, две картечници и две орждия височинитѣ източно отъ с. Кюксъ. Предполагайки, че артилерията ни не ще може бързо да мине рѣката, по която бѣ разрушилъ мостоветѣ, той бѣше почналъ да прави блиндирани окопи при Кюксъ. Обаче когато нашата артилерия откри огънь по него, той въ паника напусна позицията си и отстѣпи западно по дефилето. За напуснатото позицията при с. Кюксъ не малко спомогна и дѣсната обходна колона, която се появи на лѣвия флангъ на противника.

Презъ това време лѣвото странично прикритие, 1-а рота отъ 4 кадровѣ Македонски полкъ, усилено съ 1 1/2 рота отъ 2/50-а дружина и две планински орждия, успѣ да прегази рѣката Шкумба и зае позиция по височинитѣ южно отъ с. Кюксъ, кждето и замръкна. Така частитѣ отъ колонитѣ, приследвайки противника, замръкнаха на позицитѣ си както следва:

Сръдната колона 2 1/2 роти отъ 2/50 дружина — по височинитѣ източно отъ моста; дѣсната колона 3/50 дружина при с. Скороска; артилерията и 1/50 дружина — по шосето, на около 2 клм. отъ моста.

2-а дружина отъ полка, на 1 клм. задъ 1/50 дружина — на бивакъ южно отъ с. Пишкашъ: 10-а рота отъ полка бѣше въ Охридъ.

3-а дружина съ две картечници — въ охрана на граничната линия на югъ отъ Охридското езеро. 1-а дружина, съ 2-а и 3-а роти въ Охридъ, 1-а рота — въ Кичево — а 4-а рота — при с. Стеня.



Приследване противника.

На 3 декемврий съ заповѣдъ на командира на бригадата № 327 се заповѣдваше на 50 полкъ да продължава безспиръ приследването на противника до достигне и заемане прохода Бабия.

Въ 8 ч. сутринъта настѣпването се започна. Този денъ валъ проливенъ дѣждъ, поради който настѣпателното дви-

жение се затрудни твърде много. При все това колоните настъпваха крачка по крачка, съ бой изгониха противника изъ гребенитѣ надъ селото Джура. При тѣзи трудности сръдната колона можѣ да достигне на мръкване съ преднитѣ си части юго-източно отъ с. Дарда, дето бѣ срещната съ артилерийски огънь. Едва на мръкване можѣ да пристигне авангардната батарея и откри огънь съ едно орджие по противниковата артилерия.

2-а и 4-а дружини отъ полка, като поддръжка и маневрени войски, следваха задъ 50 полкъ и вечерята замръкнаха на бивакъ между с. с. Джура и Кюксъ. Другитѣ дружини и роти отъ полка си останаха на вчерашнитѣ мѣста.

Продължаване приследването на противника.

На 4, 5, 6 и 7 декемврий всѣки день рано сутринята боя са започваше отъ колонитѣ за прогонване противника изъ Албанскитѣ планини отъ прохода Бабия. 2-а дружина отъ полка, като поддръжка на 50 полкъ, следваше непосредствено задъ него, по пѣтя Кюксъ—Джура—Бабия.

Сутринята на 4 декемврий, по пѣтя за Джура, командирътъ на бригадата получи отъ командира на 12-а рота отъ Балканския полкъ, капитанъ Христовъ, донесение отъ Погорадецъ. Тази рота, както видѣхме, бѣше изпратена да осигури фланга и тила на бригадата отъ къмъ тази посока. Командирътъ на ротата донасяше, че безъ всѣко предупреждение гърцитѣ открили по ротата огънь отъ височината именуема „Калето“, която се намира непосредствено предъ града. Безъ да влиза въ разбирателство, отговаряйки на огъня, ротата настъпила по височинитѣ, на които гърцкитѣ войници се опитали да се задържатъ съ откриване огънь. Обаче влизането въ действие на дветѣ картечници слисало гърцитѣ, тѣ хукнали да бѣгатъ и въ паническо бѣгство напуснали окопитѣ си, па и самия градъ. Заедно съ раненитѣ, между които и единъ офицеръ, ротата заловила въ пленъ 1 офицеръ и 33 войника — и прогонила останалитѣ на югъ отъ Подградецъ.

Отъ наша страна сж биле ранени 1 офицеръ — подпоручикъ Димитъръ Вѣлевъ и двама войници.

Гръцкитѣ пленници по заповѣдъ на командира на бригадата бѣха освободени.

На 5 декември, за да се подтикне сръдната колона, 2-а дружина отъ полка се намѣси въ боя и биде обстреляна съ артилерийски огънь. Загуби: убити единъ подофицеръ и единъ редникъ и ранени 11 войници.

4-а дружина, като маневрени войски, следваше задъ 2-а дружина.

Презъ този день 1-а дружина се събра въ Охридъ и произвеждаше учение.

3-а дружина, съ бранацѣла, продължаваше да охранява линията на югъ отъ Охридското езеро.

Превземането на прохода Бабия и завършването на войната

На 8 декември сутринята боятъ продължи. Къмъ обѣдъ цѣлата неприятелска позиция бѣше въ наши рѣцѣ. Противникътъ биде прогоненъ изъ Албанскитѣ планини и въ бѣгството си изъ урвитѣ къмъ Елбасанъ бѣше приследванъ съ артилерийски и пехотенъ огънь. Прохода Бабия бѣше завладѣнъ.



Казармениятъ дворъ на 23 п. Шипченски полкъ.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ.

Приследването на противника до Бабия костваше маса усилия поради непристъпнитѣ Албански планини; настъпването се затрудни до висша степенъ. Трѣбваше да се води борба съ природата, съ природнитѣ стихии, съ глад и, наедно съ това — съ единъ упоритъ противникъ, който и при последнитѣ си издихания даваше отпоръ и това му прави честъ. Положението на противника не бѣше розово. Въ тая посока бѣха отстъпили остатъцитѣ отъ сръбската армия, още и маса бѣжанци. Всичко бѣше обрано и изядено. Какво е било положението му, може да се сжди по следитѣ оставени отъ него отъ Струга до Бабия. Повече отъ 100 трупа на магарета измрели отъ гладъ, маса човѣшки трупове лежахъ отъ дветѣ страни на шосето, едни измрѣли отъ рани, други отъ болести, а трети — отъ изтощение. Бѣха захвърлени и изгорени повече отъ 15 камиона и автомобили. Въ с. Кюксъ изгорени маса други видове материали: кола, фойтони, кревати и пр. Въ сжщото село бѣше оставена една болница съ болни умиращи австрийски пленници и сърби, заедно съ единъ австрийски лѣкарь. Тѣ приличаха на сѣнки, понеже не бѣха яли нищо отъ седмица. Селото представляваше печална гледка. Мръсотията бѣше безподобна. Тукъ се заловиха и два телеграфни аппарата. Заловиха се и патрони пехотни и артилерийски. Голѣма частъ отъ бойнитѣ припаси бѣха захвърлени въ пропастъта на р. Шкумба.

Охрана на границата

Скица № 9, стр. 155

Следъ заемаването на прохода Бабия, до издаването на заповѣдь по бригадата за охрана на участъка въ тая посока, командирѣтъ на бригадата лично заповѣда на командира на 2-а дружина отъ полка, която бѣше въ поддръжка на 50 полкъ, да смѣни последния и да заеме временно позиция по гребена въ лѣво и дѣсно отъ прохода Бабия.

Въ 6 часа вечеръта въ с. Дарда се издаде заповѣдь по бригадата № 364, споредъ която 4-а дружина отъ полка съ две картечници трѣбваше да заеме за охрана границата

къмъ Албания и за запазване на прохода Бабия както следва: съ две роты и две картечници да заеме съ две-три застави линията отъ кота 1750 включително до най-високата чука, която се спуска северно къмъ рѣката Шкумба.

Дветѣ полски орждия съ взводъ пехотно прикритие се оставиха на своята позиция, до смѣняването имъ отъ планински орждия.

Една рота се изпращаше въ с. Либрашъ за охраняване и наблюдаване пѣтищата отъ Дебъръ за Елбасанъ и обратно и посокитѣ с.-западно за долината на Шкумба.

Две роты (една отъ 4-а и една отъ 2-а дружина) трѣбваше да се съсредоточатъ въ с. Кюксъ, за резервъ на първитѣ три роты; друга една рота отъ 2-а дружина щѣше да смѣни ротата отъ Балканския полкъ въ с. Рацанъ съ целъ да охранява и наблюдава посоката презъ в. Гафръ за Елбасанъ. Останалитѣ две роты отъ 2-а дружина щѣха да смѣнятъ ротитѣ отъ 3-а дружина на Балканския полкъ въ Подградецъ и Старово и останатъ тамъ за запазване на тия пунктове, а сжщо и посокитѣ, които водятъ отъ Корча за казанитѣ села, като влѣзатъ въ връзка съ 3-а дружина отъ полка въ манастиря св. Наумъ.

За началникъ на този участъкъ, съ сѣдалище въ с. Кюксъ, бѣше назначенъ командирѣтъ на 4-а дружина майоръ Димитровъ, който веднага трѣбваше да заеме дадената му погранична линия съ погранични постове и застави, сжщо тѣй, както се заема граница за охранение. Напомни се да не се допускатъ хора за минаване на границата въ една или друга посока. Всички телеграфни съобщения, които водятъ за Гърция и Албания, трѣбваше да се прекъснатъ. Особено внимание трѣбваше да се обърне къмъ подозрителнитѣ лица и за осуетяване на всѣкаква шпионска акция, като сжщевременно се събиратъ сведения за нашитѣ противници; всѣкакви съмнителни лица — веднага да се интерниратъ.

Сутринта на 9 декемврий командирѣтъ на 4-а дружина заедно съ командира на 16 рота излѣзоха напредъ за да разгледатъ прохода и позицията, която трѣбваше да се заеме.

Сърбитѣ бѣха се оттеглили отвѣдъ р. Шкумба и бѣха разрушили каменния сводчастъ Хаджи Бекировъ мостъ на сжщата рѣка, като сж мислили, че ще ги приследваме до Елбасанъ — Адриатика.

Позицията на Бабия се състоеше отъ два рида, които подъ остъръ жгълъ излизатъ отъ в. 1750 и се спускатъ къмъ северъ и северо-западъ до р. Шкумба, покрити съ стара и рѣдка гора; тѣзи два рида се раздѣляха съ стрѣменъ и ронливъ оврагъ.

Западният ридъ се зае съ три стражеви застави отъ 16-а рота, като едната се изпрати най-горѣ, за да наблюдава посоката къмъ с. Сопотъ, 14-а рота се разположи задъ северния ридъ, като изпрати долу при рѣката Шкумба една стражева застава, която съ единъ наблюдателенъ постъ влѣзе въ връзка съ 13-а рота въ с. Либрашъ. Свободнитѣ взводове отъ 14-а рота се оставиха въ поддръжка на преднитѣ постове. Картечницитѣ се настаниха на западния ридъ, въ разположението на 16-а рота.

Вмѣсто рота отъ 2-а дружина изпрати се 15-а рота въ с. Ращанъ, а 13-а — въ с. Либрашъ.

Заемането на прохода и смѣняването на 2-а дружина се завърши къмъ 4 часа сл. пл. и 2-а дружина пренощува около артилерийската позиция.

1-а и 3-а дружини останаха на сжщитѣ си мѣста.—На 10 декември, въ изпълнение заповѣдта по бригадата № 364, 2-а дружина се отправи по пѣтя Кюксъ—Струга. Въ Кюксъ остави 5-а и 6-а роти за резервъ на стражевото охранение, а 7-а и 8-а роти, съ дружинния командиръ продължиха пѣтя за Подградецъ.

На 14 декември, съгласно заповѣдта по бригадата № 370 за охранение на гръцко-албанската граница, на пол-



Офицеритѣ отъ щаба на бригадата, заедно съ к-ра на бригадата и к-ра на 23 полкъ, на скалата на Охридското езеро — надъ аязмото „Св. Иванъ“.

ка се даде участъкъ отъ брѣга на Преспанското езеро презъ Галичица планина, на югъ отъ Охридското езеро и на юго-западъ по албанскитѣ планини къмъ Бабия до с. Либрашъ включително.

Гръцката граница се зае отъ 3-а дружина усилена съ две роти отъ 2-а дружина и една рота отъ 1-а дружина при с. Стение, а албанската граница се зае отъ 4-а дружина, усилена съ две роти отъ 2-а дружина.

Така се завърши войната съ сѣрбитѣ и тѣхното прогонване отвѣдъ Албанскитѣ планини и отвѣдъ Адриатическо море.

* * *
в. „Народни Права“, год. XXVI, бр. 34
отъ 12 февруари 1916 г.

С. Найденовъ

Среща между освободители и освободени.

Шипчанци и стружани.

На 14 януари къмъ 5¹/₂ ч. сутринта войницитѣ се събудиха. Изъ бивака настѣпи раздвижване и оживление. Както обикновено, и тая утринна се разсипа топла чорба. — Караванитѣ сж по мѣстата си. Прѣснаха се героитѣ около тѣхъ, забъркаха по торбитѣ, извадиха по парче хлѣбъ, замъкнаха изъ ботушитѣ кои дървени, кои калаеци лжици, прилекнаха около бакитѣ и почнаха лакомо-лакомо да лапатъ. И лапатъ ли лапатъ! Глухо се чува тракане и шумъ отъ биенето между лжицитѣ. Аслж съ ищахъ и сладко ядатъ нашитѣ войници! Човѣкъ, като ги наблюдава отъ страна, съвсемъ да е изгубилъ охота къмъ ядене—дояжда му се. . .

Свърши се закуската. Надигатъ се. И веднага, по заповѣдъ, ротитѣ почнаха да се готвятъ и стѣгатъ за продължение на похода. Както винаги, и тоя пѣтъ бърже се стегнаха и приготвиха. Въ пълна боева готовност се построиха и чакатъ своя началникъ. Ето го, че се зададе. Мъртва тишина и гробно мълчание! Пристигна началникътъ капитанъ П. и съ веселостъ и бодростъ сърдечно приветствува героитѣ съ „здравейте юнаци“. Отговориха му громко и отривисто: „Здравие желаемъ, г-нѣ капитанъ“. Следъ поздравъ, пакъ мълчание. Почна прегледа. Следъ като констатира, че тѣ напълно сж готови за походъ, даде имъ нѣкои упѣтвания и имъ пожела добъръ и лекъ пѣтъ.

Времето е ясно и тихо. — Венера съ своя червено-кървавъ блѣсъкъ осейва и нежно милва презъ утринната дрезгавина морнитѣ лица на героитѣ победители и съ усмивка, смирено и вълшебно имъ шепне: „Герои отъ 14-а

и 16-а роти, днесъ съ васъ ще се случи нѣщо необикновено, нѣщо неочаквано, но заслужено!" „Колко загадъчно предизвѣстие!". . . Така си мълвѣха героитѣ.

Потеглиха ротитѣ начело съ капитанъ П. първа 16-а, а подиръ нея — 14-а рота. Пжтътъ бѣ твърде дълъгъ и най-разнообразенъ. — Отъ бивака при албанското с. Кюксъ до гр. Струга предстояха за изминаване около 30 километра. Следъ нѣколко малки почивки войницитѣ стигнаха до развалинитѣ на с. Райца, на старата албанска граница. Тукъ си поотпочинаха по-продължително и се понахраниха. Съ ободрени и освежени сили ротитѣ потеглиха и продължиха пжтуването. Преминаха албанската граница и навлѣзоха въ свободна вече българска Македония. Други чувства, други настроения блигнаха изъ глѣбинитѣ на сърдцата имъ. — Тукъ не е вече Албания — дивата, пуста, непроходима и пълна съ пустота и невежество Албания; тукъ е българско вече; не следъ много ний ще бждемъ въ милата ни скѣпа Струга — тамъ при нашитѣ кръвни братя, измжчени и терзани съ вѣкове отъ хищни врагове — изтрѣбители на българизма; ний, 14-а и 16-а роти, дарихме сладката и скѣпа отъ вѣкове мечта — свободата на стружани, и между нашитѣ души и сърдца и тия на стружани се създадоха трайни и неразривни връзки.

До Струга останаха още 4 — 5 клм. Спрѣха се ротитѣ на почивка. — Непознато лице тичаше изъ шосето право по посока на ротитѣ. Пристигна запѣхтяно и се спре. Следъ кратъкъ отидихъ, то ъсе обърна къмъ командира съ следнитѣ думи: „Господинъ капитанъ, стружани готвятъ блѣскаво и славно посрещане на своитѣ освободители — героитѣ отъ 14-а и 16-а роти отъ 23 пехотенъ Шипченски полкъ". — Каква приятна изненада бѣ това за командира!

Потеглиха освободителитѣ на Струга. — Около километъръ сж предъ града. Наближава многоочакваната и многожеланата среща между освободители и освободени. Гледката е дивна, мила и очарователна! . . . Отъ дветѣ страни на шосето въ шпалиръ стройно сж наредени войници, по срѣдата имъ духовечството, интеллигенцията и множество видни и почетни граждани. — Доближиха героитѣ и срѣщата почна.

Военната музика ечна и звуци отъ националния химнъ почнаха да се лѣятъ. Всички се настроиха патриотично и по развълнуванитѣ имъ отъ силни чувства лица всѣки наблюдател можеше да прочете: „Българи сме ний".

Громко заглушително „ура" се разнесе, това чутовно „ура", що има нѣщо вълшебно, нѣщо магично, нѣщо демонско — нѣщо страшно и ужасно, което приковава противника и убива въ него всѣкакъв борчески духъ и вѣрза за по-нататъшна борба.

Всички сърдечно акламираха освободителитѣ. — Млади стружанки поднесоха букети отъ живи цвѣтя, окичени съ български триколюоръ, на командира на 16-рота капитанъ П. и на подпоручикъ Б. Шествието потегли. Музиката нецрестанно свири марша „Съюзници разбойници", гражданитѣ и децата непрекъснато и заглушително викатъ „ура". Навлѣзоха въ главната улица цѣла окичена съ националнитѣ знамена. Тя е задрѣстена отъ граждани и войници. По прозорцитѣ сж надвиснали множество мжже, жени и деца, които обсипватъ съ букети отъ неувѣхки главитѣ на освободителитѣ. Спрѣха се до моста на р. Черни Дринъ, до тоя мостъ, що ще остане за винаги паметенъ въ съзнанието на героитѣ отъ 14-а и 16-а роти и за стружани.

По срѣдата на моста е построена триумфална арка, цѣла обвита съ триколюоръ. На самата арка е закачена плакарда съ надписъ, отъ едната страна: „На храбритѣ неустрашими герои-освободители", а отъ другата — „На храбрия подпоручикъ Баевъ". Тукъ се размѣниха приветствени речи. Първи започна стария и дългогодишенъ учителъ Якимъ Дребановъ. Съ сбити фрази, пропити съ сърдечностъ, той изказа благодарността и признателността на стружани къмъ освободителитѣ. Отговориха му подпоручикъ Баевъ и капитанъ Палийски; и двамата съ топли и трогателни фрази благодариха и предадоха мислитѣ, чувствата и желанията на героитѣ освободители.

Следъ размѣната на тия мили и нѣжни приветствия, музиката на ново ечна „Шуми Марица" и въ тоя моментъ млади момчета — стружани — като вихъръ, грабнаха подпоручика Баева и го понесоха на ржце презъ фаталния мостъ, като пръвъ миналъ по него. Потегли и цѣлото шедствие. Преминаха всички моста и се спрѣха предъ коменданското управление, кждето се почна разпредѣлението на освободителитѣ по квартири. И българи и турци се надпреварваха всѣки да вземе да заведе у дома си нѣколцина. Гошавки имъ готвели тѣ! . . .

Всички бѣха настанени по квартири; на сутринъта разправяха за приема, за добрата гошавка. . . Така славно бѣха посрѣщнати героитѣ отъ 14-а и 16-а роти освободители на Струга.

На другия денъ — 15 януарий — рано сутринъта, ротитѣ се събраха на опредѣленитѣ сборни пунктове. По лицата на всички се четеше самодоволство, веселостъ и радостъ. Градътъ е въ празнична окраса. И граждани, и войници сж празнично настроени. Млади момчета — стружани — покачени на коне, въ тъмни зори, почнаха манифестацията изъ улицитѣ, пѣйки пѣсенъта на Хр. Ботева — „Тихъ бѣлъ Дунавъ се вълнува". По желанието на стружани тоя денъ трѣбваше да се отслужи панахида за падналитѣ герои-осво-

бодители. Къмъ 8¹/₂ часа сутринята ротитѣ се построиха предъ църковния дворъ. Множество граждани и гражданки почнаха да прииждатъ. Ротитѣ се събраха въ църковния дворъ на църквата „Св. Георги“. Тукъ сж и гражданитѣ.

Въ забравено кѣтче, отредено като че ли отъ самата сѣдба, отъ самото провидѣние, между полусринати и влажни зидове, обраснали цѣли въ брѣшлянъ и мѣхъ, сж положени тленнитѣ останки на героитѣ — освободители. Моментътъ е трогателенъ!.. Стружанки смирено и тайнствено палятъ свѣщи по гробовитѣ на героитѣ и кичатъ дървенитѣ имъ кръстове съ вѣнци отъ неувѣрки...

Свърши се молебствието и почнаха панагерикитѣ. Божидаръ Шайновъ, младъ учителъ отъ Струга, съ силно прочувствена надгробна речъ, пропита съ искреностъ и топлота, прати последни приветствия и признателностъ къмъ падналитѣ герои-освободители отъ името на стружани.

Свърши се цѣлата траурна церемония. Всички потеглиха отъ църковната ограда за главната улица. Какъ се разнесе заглушителното и громко българско „ура“, мелодични звуци отъ патриотични пѣсни се лѣятъ, воената музика буйно и весело засвири, а млади девѣ — стружанки надвиснаха по прозорцитѣ, съ сиянали отъ радостъ и вълнения лица, сипѣха роякъ отъ букети свити отъ брашлянъ и здравецъ по гордитѣ глави на героитѣ — освободители. Шедствието се спрѣ предъ фаталния мостъ на р. Черни Дринъ, кждето фотографираха героитѣ, що първи го преминаха. Потеглиха всички и преминаха моста. Спрѣха се предъ комendanското управление. Тукъ група младежи стружани — изпѣха въ хоръ нѣколко патриотични пѣсни, следъ което ротитѣ потеглиха за Охридъ, изпращани почти отъ всички граждани и множество деца на около два три км. вѣнъ отъ града. Последни се сбогуваха съ героитѣ децата, като ги изпращаха съ громко „ура“, „да живѣе царъ Фердинандъ и българската войска“!...

Така мило и трогателно се раздѣлиха стружани съ свойтѣ освободители—героитѣ отъ 14-а и 16-а роти отъ 23-й Шипчански полкъ...

Охридъ, януари, 1916 година.

Отъ „Български воинъ“
кн. 14 — 1925 год.

Последното сръбско орждие въ 1915 г.

На 23-и Шипчански полкъ бѣше сѣдено първи да започне и последенъ да завърши борбата съ сръбскитѣ войски. Като че ли нѣкой нарочно нагласи това. Преди обявяване войната полкътъ е билъ разположенъ срещу вр. Китка

нѣкжде около прохода Раяновци—Китка—Ново Корито, на сръбско-българската граница. Предизвиканъ отъ ненадейното нападение на Шумадийската дивизия, 23 пехотенъ полкъ се нахвърля върху сръбитѣ, прогони ги и зае горнитѣ пунктове и остана тамъ още на 28 септемврий — преди войната да бѣде обявена.

До като да се разгледа и разреши въпроса по дипломатически редъ, войната се почна и полкътъ продължи славния си пѣтъ къмъ Нишъ, Враня, Скопие, Кичево, Крушево, Охридъ и Струга,

Тукъ, при преминаване тѣсната, но дълбока рѣка Дринъ, която дѣли града Струга на две, 23 полкъ извърши голѣмъ подвигъ: посла съ тѣлата си горящия мостъ и подгони сръбитѣ къмъ албанскитѣ усои, къмъ Раица, Кюксъ, Старово, Дарда и пр.

Частитѣ отъ Тимошката дивизия бѣха избрали за последна своя позиция в. Бабия.

Далечъ на западъ отъ Охридъ и Струга е този връхъ, назъбенъ съ жѣлтѣ сипей. Рѣката Шкумба го увива, като че ли се стреми да остане по-дълго време при него преди да се спустне къмъ блатата около гр. Елбасанъ. Отъ Струга до Елбасанъ води шосе, но то минава като презъ пустиня. По това шосе се тѣлпѣше въ безредие и бѣгаше къмъ брѣга на Адриатическо море сръбското чиновничество, тъй както голѣмото ядро отъ войската на сръбското кралство бѣгаше презъ Призренъ и Люмъ-Куле за къмъ Дурацо.

Задната охрана на войски, обози и бѣгълци къмъ Елбасанъ бѣ повѣрена на отрядъ отъ комбинованата дивизия. Съ една фанатичностъ отряда носѣше съ себе си едно орждие и успѣ да преодолѣе всички мѣчнотии на пѣтя, жертвува и се лиши отъ двата автомобиля, но това банжово орждие бѣ носено презъ урви и чукари.

На 8 декемврий частитѣ на 2/8 бригада сж надъ вр. Бабия. Комбинованата дивизия е разпрѣсната, но групата около орждието е на върха. Тази група се готви за борба и приготвя последнитѣ си муниции. Деньтъ е мраченъ и дъжделивъ. Дунавци (50 полкъ) и шипчанци смѣло се спускатъ да обградятъ върха и, до като тѣ лязатъ по склонове-тѣ, орждието стреля безмилостно.

Пушечниятъ бой отдавна е престаналъ, защото всичко вече бѣ отстѣпило. Само сръбскитѣ артилериисти продължаваха да се борятъ безнадеждно. Когато къмъ 12 ч. 45 м. дунавци и — задъ тѣхъ — шипчанци наближиха върха, орждието даде последния изстрелъ, който оповести на свѣта нашата окончателна победа и сръбското поражение въ 1915 г.

Въ сѣщия мигъ „ура“ се разнесе и групата сръби блѣснаха своето орждие въ пропастьта къмъ Шкумба. Нѣколко месеца по-късно орждието бѣ извадено отъ нашитѣ

войски и поставено на същия връхъ. Всѣки, който е отивалъ на Бабия, е виждалъ това оржие и е прочиталъ на него: „Полски топ № 128“. Войната въ 1915 год. се почна и свърши отъ дунавци и шипчанци, водени и храбро командувани отъ генералъ Пашиновъ, фотографиранъ върху последния сръбски трофей—оржието № 128.



Последното сръбско оржие № 128 хвърлено отъ вр. Бабия въ р. Шкумба на 8 XII 1913 г. Извлечено отъ Шипчанци и изкачено на прохода „Бабия“

Грижитъ на майки, съпруги и сестри.

Дамскиятъ благотворителенъ комитетъ въ гр. Казанлъкъ, на 21 ноемврий 1915 г., изпрати топли дрехи на най-нуждающитъ се войници съ следующето писмо до командира на полка:

Господинъ полковникъ,

Гражданитъ отъ гр. Казанлъкъ, въ желанието си да взематъ какво годе участие въ великата освободителна война, веднага следъ обявяването ѝ, образуваха дамски благотворителенъ комитетъ, който да се грижи до като трае войната за снабдяване до колкото е възможно, съ топли дрехи най-нуждающитъ се наши герои — войници отъ 23 п.

Шипченски и 56 п. полкове, които днесъ, съ цѣлото българско войнство, чертаятъ новата карта на обединена България по край брѣговетъ на Морава, Бѣлъ и Черенъ Дринъ и Бистрица, съ свойствения на българина юначенъ героизъмъ, вихренъ устрѣмъ и безподобно самопожертвование. Нашитъ шипченци сж били всѣкога не само нашата адмирация и гордостъ, но и на цѣлия български народъ, и вѣрни на традициитъ и идеалитъ на своитъ дѣди, бащи, чичовци и на своята неуведаема *Одринска слава*. Ние сме повече отъ увѣрени, че тѣ и въ тази война ще бждатъ първи юнаци и ще увѣнчаятъ съ нови лаврови вѣнци и нови кръстове за храбростъ своитъ полкови знамена.

Изпращайки Ви днесъ нашия пръвъ скромнъ приносъ, състоящъ се отъ три (3) вързопа, съдържащи: 41 ризи, 32 чифта гащи, 67 фланели, 33 чифта чорапи, 68 шапки (башлъци), 21 чифтъ ржкавици, 3 чифта наколеници, 29 пишкира, 2 чифта наржчни ржкавици, 1 палто, 1 памуклия шалче и 7 дузини моливи, за раздаване на най-нуждающитъ се войници, въ изразъ на нашата адмирация, преданостъ, почитъ и интересъ, които питаемъ къмъ нашия 23 Шипченски полкъ, ние се ползуваме отъ този случай да поднесемъ на Васъ, на г-да офицеритъ и войницитъ нашитъ сърдечни поздравления и искрени благопожелания. Богъ да Ви закриля всички, при изпълнение на най-свѣтлия дългъ къмъ отечеството, отъ всѣкакви беди и напасти, и да Ви върне здрави съ най-велики победи надъ враговетъ на обединена България.

Председат. на Комитета: *Слава Шипкова*
Дѣловодителка: *Деша Т. Христова*

* * *

Женското дружество „Майчина грижа“ въ гр. Габрово на 19 ноември 1916 год. изпрати на полка топли дрехи за раздаване на най-нуждающитъ се войници съ следното писмо:

Господинъ полковникъ,

Женското дружество „Майчина Гижа“ изпраща по редницитъ Г. г-да Андрей Цанковъ и Нейчо Д. Нейчевъ, и двамата отъ Габрово, следующитъ събрани и изработени отъ габровки и габровци, по инициативата на дружеството, предмети: 100 долни ризи, 100 долни гащи, 20 вълнени фланели, 100 чифта чорапи, 80 чифта ржкавици, 6 гулака, 40 качулки, 8 чифта дълги чорапи, 40 кърпи за носъ, 15 кърпи за лице, 50 кутии папириси, 2 кила чай, 2 голѣми сандѣка захаръ — 100 клг. Горезброенитъ предмети молимъ да се предадатъ на нуждающитъ се войници отъ гр. Габрово, а папироситъ на — офицеритъ габровци.

Съобщава Ви се също, че дружеството Ви изпраща чрез Главното Тилово Управление следующето: 6000 пакета тютюнъ, 3000 тефтерчета цигарени книги, 350 кутии кибритъ и единъ сандъкъ свещи (спарманце), съ молба да се раздадатъ на всички войници отъ Габрово и Габровска околия. Имайте добрината да съобщите на войниците — габровци и отъ габревската околия, че горнитъ предмети и подаръци сж изпратени отъ габровки и габровци (отъ града) на тѣхнитъ храбри съграждани и селяни отъ околията.

Ние, заедно съ всички Васъ, преживяваме днитъ на великата епопея и съ трепетъ, и съ възторгъ следимъ подвизитъ и победитъ на нашата славна армия. Предайте на всички габровци отъ града и околията, офицери и войници, нашитъ поздравления и пожеланията ни за още по-славни победи и щастливо завършване на започнатото дѣло.

Председателка: *Мария П. Паскалева*
Дѣловодителка: *Мишѣ Коста Симеонова*

Писмо отъ гр. Дурацо (Драчъ).

На 31 януарий 1916 година к-ра на 1-а дружина, която бѣше въ охрана на прохода Бабия, получи донесение, че сѣрбитъ напустнали позициитъ си и се отеглили къмъ Елбасанъ. Веднага, по заповѣдъ на командира на бригадата — дружината замина за градъ Елбасанъ, съ назначение да наблюдава долината на р. Шкумба и на западъ. Доказателството, че българскиятъ войникъ е стигналъ брѣговетъ на Адриатическото море, е следното писмо на командира на 1-а дружина отъ 23 полкъ, майоръ Кабакчиевъ, писано въ гр. Дурацо до командира на бригадата:

Господинъ полковникъ,

На 15-й разгледахъ позициитъ около Елбасанъ по посока къмъ Бератъ. На 16-й излѣзохъ рано отъ Елбасанъ съ намерение да разгледамъ позициитъ и по посока къмъ Пекинъ. Движейки се въ тая посока, нѣщо ме влачеше къмъ морето — искамъ да го видя, но морето не се виждаше, макаръ да се качвахъ по височинитъ. Това ми желание да го видя, се усилише все повече и повече. Вашитъ думи, че изпѣдихме противника до морето — „Искате море, на ви море“, не ме оставяха на мира. Ние трѣбваше да изпълнимъ желанието на бригадни командиръ: Българскиятъ войникъ трѣбва да достигне до морето, да си натопа краката въ водитъ на Адриатика, та историята да знае до къде е достигналъ българскиятъ войникъ въ тази война. Макаръ съ колебание, че безъ предварително Ваше разрешение азъ се отдалечавахъ отъ Елбасанъ, решихъ презъ Кавая да достиг-

на морето съ разезда и веднага да се върна. Отъ Кавая ще поискамъ разрешение отъ бригадни командиръ — си казахъ.

Неописуема бѣше моята и радостъта на цѣлия разездъ, че получихме исканото разрешение. „Бригадниятъ иска да отидемъ до морето“ — всички казаха. Ние трѣбва да отидемъ, макаръ че е лошо времето, дъждъ, калъ до колѣне и лошъ пжтъ. Ний, преизпълнени отъ радостъ, потеглихме и още на 2 км. отъ града видѣхме морето. Неописуема бѣше радостъта у всички. Желанието ни да видимъ морето се изпълни, оставаше само да потопимъ краката на конетъ въ Адриатика.

„Да живѣе България, Слава и честъ на нейната армия, слава на нашата бригада, на чело съ своя храбръ бригаденъ командиръ“. Това бѣше нашиятъ разговоръ. Стигнахме най-подиръ, макаръ и въ проливенъ дъждъ, измокрени до костигъ, въ Дурацо.

Разгледахме позициитъ и окопитъ на италиянитъ. Много добре и любезно ни посрещна и прие бригадниятъ командиръ на тукашната австро-унгарската армия, която взе Дурацо. Бѣше толкова любезенъ, че самъ на картата, въ своя кабинетъ, въ двореца на принцъ Видъ, ни обясни всичко по завоюването на Дурацо.

Поканиха ни на вечеря. Поканиха и войниците да вечерятъ съ тѣхнитъ.

Нарочно, нѣколко пжти, тукашниятъ брагаденъ командиръ искрено Ви поздравлява и ви желае нови и по-славни побѣди.

Позволявамъ си на края и азъ отъ своя страна и отъ страна на разезда да Ви поздравя отъ брѣговетъ на Адриатика и Ви пожелавамъ здраве, щастие и нови успѣхи.

17 февруарий 1916 година

гр. Дурацо

К-ръ на 1-а дружина
майоръ *Кабакчиевъ*

Разездъ } Подпоручикъ Коновъ
 } Мл. подофиц. Бжчо Пѣлиовъ
 } Ефрейторъ Панчо Кузевъ
 } Конникъ Димо Ивановъ

Здравословното състояние на полка.

Здравословното състояние на полка, въпреки голѣмата оскѣдица отъ облѣкло, обуца и храна, презъ време на походитъ, начиная отъ гр. Казанлъкъ 19 септември и презъ боеветъ въ Сърбия, Македония и Албания, до завършванетоъ първия периода на войната — 8 декември, бѣше изобщо удовлетворително.

Прехранването на полка.

Съ малки изключения — въ походитѣ отъ Нишъ до Врания въ Албания полкътъ бѣше храненъ добре. Сутринъ на войницитѣ се даваше чай или чорбата отъ варенитѣ порции раздавани за обѣдъ, а споредъ обстановката — на обѣдъ и вечеря се даваше топла чорба и порции месо.

* * *

Таблица

за загубитѣ на 23 пех. Шипч. полкъ
отъ 28 IX до 8 XII 1915 год.

Дружинъ	1-а др.			2-а др.			3-а др.			4-а др.			кварт. р.			Всичко		
	ранени	убити	без изч.	ранени	убити	без изч.	ранени	убити	без изч.	ранени	убити	без изч.	ранени	убити	без изч.	ранени	убити	без изч.
28/IX	15	6	1	15	1	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—	31	7	2
1/X	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—
2/X	—	—	—	3	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	4	—	—
9/X	—	—	—	5	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5	2	—
10/X	—	—	—	6	—	1	—	—	—	4	1	—	—	—	—	10	1	1
11/X	1	—	—	15	4	—	4	1	—	—	—	—	—	—	—	20	4	1
12/X	—	—	—	44	10	1	23	2	1	—	—	—	—	—	—	67	12	2
13/X	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—
14/X	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	1	—	—	1	—	2
16/X	—	—	1	59	11	—	20	2	—	—	—	—	—	—	—	79	13	1
20/X	10	—	—	—	—	—	—	—	—	66	11	—	1	—	—	77	11	—
21/X	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—
22/X	6	1	—	4	1	—	2	—	—	12	2	—	—	—	—	24	4	—
24/X	1	—	—	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6	—	—
14/XI	—	—	—	—	—	—	3	—	2	—	—	—	—	—	—	3	—	2
16/XI	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5	—	—
17/XI	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—
24/XI	—	—	—	—	—	—	3	—	—	—	—	—	—	—	—	3	—	—
26/XI	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	2	—	—
27/XI	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—
28/XI	—	—	—	—	—	—	—	—	—	16	11	—	1	2	—	17	13	—
29/XI	—	—	—	—	—	—	—	—	—	11	1	—	—	—	—	11	1	—
5/XII	—	—	—	11	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	11	2	—
Всичко	38	7	2	170	31	3	58	4	6	114	26	—	3	2	—	383	70	11

Адютантъ

Поручикъ Близнаковъ.



СПИСЪКЪ

На славно загиналитѣ герои Шипчанци.

На 28 септемврий 1915 година, на върха Китка. Погребани въ църковния дворъ на с. Салашъ.

- Офиц. кандидатъ Иванъ Ивановъ Колинковъ, Казанлъкъ.
Ред. Кертековъ В. Коларовъ, Казанлъшко, с. Тулово.
" Астарджиевъ М. Стоевъ, Ка анлъшко, с. Елхово.
" Петровъ П. Пенчевъ, Казанлъшко, с. Пчелински Ржтъ.
" Илиа С. Филиповъ, Казанлъкъ.
" Павловъ И. Събчевъ, Казанлъшко, с. Турия.
" Калчевъ П. Христовъ, Казанлъшко, с. Енина.

На 9 октомврий, при прегазването на р. Тимокъ. Погребани въ Кралево село.

- Ред. Якимъ Георгиевъ Станевъ, Габровско, с. Поповци.
" Абрашевъ И. Ганчевъ, Казанлъшко, с. Шипка.

На 10 октомврий, по височинитѣ южно отъ с. Дряновацъ. Погребани въ сжщото село.

- Ред. Генчевъ Генчо Тотковъ, Габровско, с. Поповци.
" Торлаковъ Минчо Ивановъ, Казанлъшко, с. Овощникъ.
Ефр. Георгиевъ Георги Петровъ, Габровско, с. Каябашъ.
Ред. Иванъ Мариновъ Лалевъ, Габровско, с. Стоевци.
" Митовъ Димитаръ Ивановъ, Габровско, с. Бокъовци.

На 11 и 12 октомврий, по височинитѣ на лѣвия брѣгъ на р. Тимокъ. Погребани въ с. Дебелацъ.

- Ред. Чапкъновъ Дончо Димовъ, Казанлъшко, с. Г. Черковище.
" Марковъ Марко Христовъ, Казанлъшко, с. Голѣмо село.
" Велчевъ Дончо Пеневъ, Габровско, с. Мичковица.
" Ивановъ Петко Ивановъ, Севлиевско, с. Ловни долъ.
" Рачевъ Колю Георгиевъ, Казанлъшко, с. Г. Черковище.
" Колевъ Колю Димитровъ, Габровско, с. Чукалитѣ.
Фелд. Балъкчиевъ Иванъ Колевъ, Габровско, с. Козарица.

- Ред. Ивановъ Драгни Николовъ, Казанлъшко, с. Димовци.
 „ Дечевъ Минчо Пъевъ, Казанлъшко, с. Гол. Село.
 „ Недѣлковъ Стефанъ Христовъ, Казанлъкъ.
 „ Керестелиевъ Тони Х. Ст., Казанлъшко, с. Гор. Съхране.
 „ Саревъ Тончо Петровъ, Казанлъшко, с. Шипка.

На 16 октомврий, въ боя при село Орешацъ. Погребани въ
 сжщото село.

- Ред. Ивановъ Иванъ Гунчевъ, Габровско, с. Кая-Башъ.
 „ Илиевъ Янко Атанасовъ, Габровско, с. Хандъка.
 „ Кучешлиевъ Димитъръ Колевъ, Казанлъшко, с. Мъглишъ.
 „ Пенчо Цоню Пенчевъ, Габровско, с. Враникъ.
 „ Пенчевъ Пенчо Петровъ, Габровско, с. Тодорито.
 „ Петровъ Патко Стояновъ, Габровско, с. Топлишъ.
 „ Герушевъ Петъръ Илиевъ, Казанлъшко, с. Секирчево.
 „ Паровъ Костадинъ Кусевъ, Казанлъшко, с. Симитлеръ.
 Стар. подоф. Николовъ Петко Димитровъ, Казанлъшко
 с. Борисово.

- Ред. Ивановъ Петко Къневъ, Габрово.
 „ Черковски Койчо Доневъ, Казанлъшко, с. Дунавци.
 „ Митевъ Митю Загоровъ, Казанлъшко, с. Скобелово.
 „ Христовъ Христо Минчевъ, Казанлъшко, с. Скобелово.

На 20 октомврий, въ боя по височинитѣ юго-западно отъ
 с. Скробница. Погребани въ с. Скробница.

- Ред. Дончевъ Георги Ивановъ, Казанлъшко, с. Видинъ.
 „ Миневъ Минчо Стефановъ, Казанлъшко, с. Александрово.
 „ Митю Стойновъ Цачевъ, Габровско, с. Козирогъ.
 „ Петъръ Илиевъ Петровъ, Габровско, с. Златари.
 „ Петъръ Василъ Ивановъ, Габровско, с. Топлешъ.
 „ Колю Митевъ Христовъ, Казанлъшко, с. Асенъ.
 Стар. подоф. Стефанъ Георгиевъ Ст., Габров. с. Мичковица.
 Ред. Петко Василевъ Мариновъ, Казанлъшко, с. Турия.
 „ Пеню Ивановъ Пашовъ, Габровско, с. Стомоняцитѣ.
 „ Кузманъ Иванъ Овчаровъ, Казанлъшко, с. Оризово.
 „ Недѣлчо Иванъ Първановъ, Севлиевско, с. Стокитѣ.

На 22 октомврий, при атаката на Богово-Гувно. Погре-
 бани въ с. Скробница.

- Стар. подоф. Дянко Хр. Консуловъ, Казанлъшко, с. Шейново.
 Редникъ Колевъ Колю Петровъ, Габровско, с. Чукалитѣ.
 Мл. подоф. Петъръ Велковъ Хр., Габровско, с. Лесичари.

На 26 ноемврий. Погребанъ въ гр. Охридъ.

Поручикъ Маринковъ Д. — к-ръ на 13-а рота.

На 28 ноемврий, при преминаването по моста на рѣката
 Дринъ въ градъ Струга. — Погребани въ отдѣлни гробове
 въ църковния дворъ въ градъ Струга.

Отъ 14-а рота :

- Ред. Никола Иванъ Христовъ, Казанлъшко, с. Гор. Изворово.
 „ Петковъ Иванъ Стойновъ, Казанлъшко, с. Гол. Дрѣново.
 „ Тоневъ Георги Тоневъ, Казанлъшко, с. Енина.
 „ Тиховъ Стефанъ Стояновъ, Казанлъшко, с. Сръдногорово.
 „ Георги Петковъ Ивановъ, гр. Казанлъкъ.
 „ Коевъ Георги Стойковъ, Казанлъшко, с. Видинъ.
 „ Беровъ Иванъ Беровъ, Казанлъшко, с. Овощникъ.
 „ Карастояновъ Маринъ Деневъ, Габровско, с. Козирогъ.
 „ Колевъ Колю Петковъ, Габровско, с. Велковци.
 „ Стойковъ Христо Ивановъ, гр. Габрово.
 „ Козаревъ Георги Христовъ, Казанлъшко, с. Търничени.
 Ефр. Дочевъ Иванъ Христовъ, Габровско, с. Поповци.

Отъ карт. рота :

- Старши подоф. Влайковъ Иванъ Дойчевъ, гр. Казанлъкъ.
 Ефр. Пъевъ Пъю Христовъ, гр. Казанлъкъ.

На 5 декемврий, въ боя при с. Дарда. Погребани въ Кюксъ.
 Стар. подоф. Дянковъ Дянко Минчевъ, Казанлъшко, с. Фер-
 динандово.

Ред. Брайковъ Димитъръ Василевъ, Габровско, с. Гарванитѣ.



СПИСЪКЪ
На раненитѣ офицери

На сръбския фронтъ

- Поручикъ Маргинъ, командиръ на 8-а рота, раненъ на 11 октомврий.
- Подпоручикъ Бозовъ, мл. офицеръ въ 11-а рота, раненъ на 16 октомврий.
- Подпоручикъ Хиновъ, командиръ на 14-а рота, раненъ на 20 октомврий.
- Подпоручикъ Януловъ, мл. офицеръ въ 15-а рота, раненъ на 20 октомврий.

На македонския фронтъ

- Подпоручикъ Хаджиевъ, мл. офицеръ въ 2-а рота, раненъ на 16 ноемврий.
- Подпоручикъ Владковъ, к-ръ на 14-а рота, раненъ на 28 ноемврий.

На 21 октомврий се помина и е погребанъ въ църковния дворъ въ село Скробница

Офиц. кандидатъ Шановъ Минчо Ивановъ, отъ 9-а рота.



Сведение

за изстрѣлянитѣ патрони отъ 28-й септ. боя при „Китка“ до 8 декемврий гр. Охридъ, 24 декемврий 1915 г.

№ по рота	Кога сж изстрѣляни	Колко	Забележка
	За пушкитѣ :		
1	На 28 септемврий	12,000	
2	" 9 октомврий	18,000	
3	" 16 "	52,000	
4	" 20 "	28,000	
5	" 22 "	53,185	
6	" 13 и 16 ноемврий	17,000	
7	" 24 "	12,600	
8	" 26, 27 и 28 "	38,850	
	Всичко за пушкитѣ		231,635
	За картечницата :		
9	На 28 септемврий	750	
10	" 16 октомврий	800	
11	" 20 "	2,500	
12	" 22 "	750	
13	" 13 и 16 ноемврий	1,200	
14	" 24 "	500	
15	" 26, 27 и 28 "	3,100	
	Всичко		9,600

Командиръ на 23-й пех. Шипч. п., подполковникъ Маневъ.
Завѣдующъ оржжието, техникъ: С. И. Калчевъ.

Съдържание

Стр. :

Предговоръ	2
----------------------	---

ЧАСТЪ ПЪРВА

ВОЙНАТА СЪ СЪРБИТЬ

I глава.

Причини за намѣсването на България въ Общоевропей- ската война	15
Неутралитета на България	18
Преговоритѣ съ държавитѣ отъ съглашението	21
Преговоритѣ съ централнитѣ държави	23

II глава

Мобилизация на полка, мирновременния численъ съставъ на полка, списъкъ на офицеритѣ	25
Развърщането на полка, военновременния съставъ на полка	27
Списъкъ на офицеритѣ, чиновницитѣ и офицерскитѣ кандидати отъ полка	28
Стѣкмяването на полка	30

III глава

Полкътъ трѣгва на походъ	31
Старопланинци — отъ А. Страшимировъ	32
Полкътъ пристига въ Габрово — отъ поручикъ Груевъ Рашо	33
Превозването на полка по желѣзницата за гара Брусарци Районътъ за действие на полка на границата	35 37

IV глава

Бойнитѣ действия на полка. Боятъ на 28 септемврий. Превземането на върха Китка	39
Действията на 1-а дружина отъ 12 п. Балкански полкъ въ свръзка съ 23 полкъ	42
Първиятъ бой — отъ поручикъ Миховъ	42
Полкътъ заема позиция за отбрана на прохода	47

V глава

Обявяването на войната	48
Заемането на върха Тресакъ	53
Полка на почивка. Бой при с. Петруша	54

Бой за завладяване изхода на Каджбоазския проходъ	Стр.: 55
Бой за форсирането на р. Тимокъ	57
Втора дружина минава Тимокъ — отъ поруч. Миховъ	60
Настѣпване къмъ Мали Изворъ	67
1-а и 3-а дружини преминаватъ на лѣвия брѣгъ на Тимокъ	68
Бой за завладяването на Виноградско бърдо	70
Полкътъ на Виноградско бърдо. Затвърдяване дружинитѣ на Виноградско бърдо	72
Бой при с. с. Вина и Орѣшецъ	73

VI глава

Боеветѣ на полка за завладяване долината на р. Моравица 19 октомврий. Заемане изходното положение отъ полка	76
20 октомврий. Настѣпването на дружинитѣ отъ полка	78
21 октомврий. Продължаване настѣпването	79
22 октомврий. Завладяване Богово Гувно и Крстатацъ	80
Завладяване на Соко Баня	81
Продължаване настѣпване за Алексинацъ	83
Полка на бивакъ с.-западно отъ Алексинацъ	85
	90

ЧАСТЪ II.

ПРЕХВЪРЛЯНЕ ПОЛКА ОТЪ СРЪБСКИЯ НА МАКЕДОНСКИЯ ТЕАТРЪ

I глава

Заминаването на полка. Похода на полка за Враня	91
Полкътъ пристига въ Враня	93
Старопланинци — отъ А. Страшимировъ	94
Походъ за Скопие	97

II глава

Походъ за Тетово и Гостиваръ	99
Настѣпването на полка за Дебъръ	100
Полкътъ на позиция при с. Духъ	103
Продължаване настѣпването за Дебъръ. Полкътъ атакува неприятелската позиция	104
Една нощъ на Шаръ — отъ М. Колевъ	106

III глава

Полкътъ въ Гостиваръ. Полкътъ трѣгва за Кичево	110
Полкътъ при с. Изворъ. Настѣпването на 2-а дружина за Галичникъ и Дебъръ	111
Посрещането на 2-а дружина въ с. Галичникъ — отъ редникъ	112

Стр.:

IV глава

Полкътъ настѣпва за Охридъ	115
Полкътъ влиза въ бой	116
Полкътъ продължава настѣпването за Охридъ и Струга	117
Бой въ Струга отъ 4-а дружина. Бой за монтирането на моста и форсирането му	123
Заемането на гр. Струга отъ 4-а дружина	124
Освобождението на гр. Струга. Посрещането на войницитѣ отъ стружане	127
Боятъ за Струга — отъ П. Стайновъ	129
Подвигътъ при Струга — отъ П. Дошкиновъ	132
Охридъ — При гроба на поручикъ Величковъ — отъ Райко Алексиевъ	140
Струга — отъ редникъ	141

V глава

Настѣпването на 2-а дружина презъ Ябланица планина за Албания	148
Продължение на настѣпването	149
2-а дружина презъ върха Кръстецъ за Албания — отъ поручикъ Черневъ	150
Настѣпването въ Албания	153
Приследване противника	155
Продължаване приследването на противника	165
Превземането на прохода Бабия и завършване войната	157
Заклучение. Охрана на границата	158

Среща между освободители и освободени — отъ С. Найденовъ	161
Последното сръбско оржие въ 1915 год. — отъ „Бълг. Воинъ“	164
Грижитѣ на майки, съпруги и сестри	166
Писмо отъ гр. Дурацо	168
Здравословното състояние на полка	169
Прехранването на полка. Таблица за загубитѣ	170
Списъкъ на славно загиналитѣ герои шипченци	171
Списъкъ на раненитѣ офицери	194
Сведения за изстрелянитѣ патрони	175

ПЕЧАТНИ ГРЪШКИ

		Напечатано:	Да се чете:	
На стр.	30, редъ	17 отгоре	Перчо	Пенчо
"	" 47 "	5 отдоле	9-а рота	8-а рота
"	" 61 "	16 отгоре	„тамошнитъ	„тимошкитъ
"	" 124 "	2 отдоле	Везброй	Безброй
"	" 126 "	20 отдоле	дъ че(нитъ)	дъсче (нитъ)
"	" 135 "	3 отдоле	8-то орждие	3-то орждие
"	" 139 "	14 отгоре	6-а рота	1-а рота
"	" 157 "	" "	8-а рота	5-а рота
"	" 157 "	3 отгоре	съ бранацъла	събрана цъла

На стр. 53, въ края на заповѣдта по действующата армия, е пропуснато да се напечата: *Главнокомандващъ действующата армия генералъ-майоръ Жековъ.*